

F 2. 683
1

ՀԱՅԿԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ბ. ზვანაგორი, თბილისი

(ნაფიცობი წიგნი)

აქვენი მღვდანი საბუღალტრო
სამსახურში - საბუღალტრო

4380

7670

„საბუღალტრო“

ქმ. ~ 1912წ.

~~15684~~ F 2:683
1

2303

საქართველოს მომწი ავტორწერეთელი.

თ-დი აკაკი როსტომის ძე წერეთელი და
იბადა 1840 წელს დ. საჩხერეში ქუთ. გუბერ
ნიაში. პატარა კაკო (ასე უძახდენ მას ბავშო
ბაში) იზდებოდა ძიძის ხელში სოფლის პატ
რა ბავშვებს შორის როდესაც იგი წამოიზარდა
მშობლებმა ძიძისაგან წამოიყვანეს და დედ
და დამ დაუწყეს აღზდა და აცნობდენ მას ქარ
თულ ლიტერატურას. შვიდი წლის ბავშვს რუ
სული წერა-კითხვაც დააწყებინეს; რვა წლი
რომ შეიქნა, იგი ჩამოიყვანეს ქუთაისში დ
მიიბარეს გემნაზიაში, რომლის გათავების შემ
დეგ ახალგაზდა აკაკი გაემგზავრა პეტერბურგ
უნივერსიტეტში და შევიდა აღმოსავლეთის ენე
ბის ფაკულტეტზედ.

უნივერსიტეტი გაათავა თუ არა, პოეტ
დაბრუნდა სამშობლოში და იმ დღიდან მოყო
ლებული ეწევა ლიტერატურულ მოღვაწეობას
და ამ ასპარეზზე ითვლება ნაყოფიერ უნიჭიე
რეს საქართველოს პოეტ-ლირიკოსათ. აკაკი

მთავიდანვე იღებდა მონაწილეობას ყველა ქარ-
აულ პერიოდულ გამოცემებში და წერდა აგ-
ეთვე რუსულ გაზეთებშიაც.

საქართველოს სასიქადულო მგოსნის აკა-
ის 50 წლის მოღვაწეობის იუბილე ქართველ-
ა ერმა დიდის ამბით იდღესასწაულა 1908
ლის დამლევეში; ამ იუბილეში მონაწილეობა
იიღეს, როგორც ქალაქებმა, აგრეთვე სოფ-
ლებმაც, რომლებიც კი დასწვდნენ ქალაქებს
იავისი სიახლოვით; ხოლო ზოგიერთ საქართვე-
ლოს განშორებულ კუთხეებმა და მათ რიცხვ-
ში მიყრუებულ-მივარდნილმა რაჭა-ლეჩხუმმა ვე-
რავითარი მონაწილეობა ვერ მიიღეს ამ საერო
დღესასწაულში. ამის გამო რაჭა-ლეჩხუმმა წელს
შიიპატიეა საყვარელი მგოსანი სტუმრად თავის
კუთხეში. მგოსანმაც გადაწყვიტა რაჭა-ლეჩხუ-
მის გამხიარულება და ეწვია ამ კუთხეს.

მართლ-წერა უმეტეს ნაწილად დაცულია
„სახალხო გაზეთისა“, რადგანაც ეს წერილები
გადმობეჭდილია ამ გაზეთებიდანვე.

მუშენიერი ნალივი.

უცხო სანახაობას წარმოადგენდა 17 ივლისს თფილისში „ედემი“-ს ბალი.

უზარმაზარ ვერხვის ქვეშ, ქართულ სუფრის გარშემო, თავი მოეყარათ თფილისში მცხოვრებ რაქველ-ლეჩხუმლებს, და ყველა ღრმა სიყვარულითა და გულწრფელი აღფრთოვანებით უმასპინძლდებოდა მცხოვან მგოსანს აკაკის, რომელსაც განზრახული ჰქონდა რაქა-ლეჩხუმის შემოკლა. სწორედ ამ მოგზაურობის გამო იყო გამართული ის მშვენიერი ქართული ლხინი, რომლის დამსწრეთა გული დიდი ხნის განუცდელი სიამით ივსებოდა, როცა ძვირფას მონის გარშემო ჰხედავდა განუსაზღვრელ სიყვარულითა და პატივისცემით ანთებულს რაქველ-ლეჩხუმლების ერთსულოვან კრებულს.

შეუძლებელია ყველა იმ გრძნობათა სიტყვით გადმოცემა, რომელიც ამ ღირს სახსოვარმა დღემ განგვაცდევინა. სადილის წინ, შეკრებილ საზოგადოებასა და პრესის წარმომადგენლებს.

დგენლებთან ერთად, რომელთა შუა ბრძანდებოდა დიდი მგოსანი, გადაღებულ იქმნა სურათი რის შემდეგაც გრძელ სუფრის თავს დაბრძანდა აკაკი. დაიწყო ნამდვილი ქართული ლხინი.

თამადად ერთხმად აირჩიეს გიგო დიასამიძე, რომელიც მამა-პაპურის წესით წარუძღვა მეჯლისს. როდესაც თამადამ პირველი ჭიქით დალია მგოსნის სადღერგძელო, სუფრიდან წამოდგა იოზა ისაკაძე და თფილისში მცხოვრებ რაჭველ ლეჩხუმელების სახელით შემდეგი სიტყვით მიმართა:

სიტყვა ისაკაძისა.

ჩვენო ძვირფასო და დიდებულო მგოსან,
ბატონო აკაკი!

მთელი თფილისის რაჭველები, დიდი და პატარა, საერთო აღტაცებით მოგიძღვნით უგულისთადეს სალამს და ღმერთსა ვსთხოვთ დიდხანს გაგრძელებულიყოს თქვენი ბედნიერი სიცოცხლე, თქვენი ჯანმრთელობა და ბასრი კალაძე.

მის მუშაობა საქართველოს და კერძო ჩვენი მივიწყებული კუნძულის კეთილდღეობისა და ზნეობის ასამაღლებლად; ნიშნად გულითადის პატივისცემისა და თაყვანის ცემისა მოგიძღვნით ოქროს კალამს.

დღეს უაღრეს ბედნიერად ვრაცხთ ჩვენს თავს, რომ ადასრულეთ ჩვენი დიდიხნის სურვილი და ინებეთ დასავლეთ საქართველოს ერთი, ბუნებით შემკულ ნაწილ რაქა-ლეჩხუმის მიდამოებში მოგზაურობა და ჩვენი მოძმეების და თქვენი საყვარელი სამშობლოს შეიღებების პირის-პირ ნახვით გახარება და გაბედნიერება.

დარწმუნებული ვართ, როგორც ჩვენ იქაურები, გაცილებების დროს აღტაცებულნი ვართ, ისე ქუთაისში მყოფნი ჩვენი თანამოძმენი, რაქა-ლეჩხუმის ყოველნი მცხოვრებნი წოდებისა, სქესისა და მდგომარეობის განურჩევლად მიგელიან და შეჰნატრიან იმ წამს, როდესაც გახდებიან ბედნიერნი თქვენის პირის-პირ ხილვისა; თქვენს გაბადრულს და მადლი-

ან სახეს ერთის წამით მაინც გადაავლონ თვალი თავის სიცოცხლეში. ჩვენ, თფილისში მყოფი რაქველები, სულითა და გულით უერთდებით ჩვენ თანამოძმე ქუთათურებს და მთელი რაქა-ლეჩხუმის აღტაცებულ ეროვნულ გულის ჩქეფას და სიხარულს გიზიარებთ.

ღმერთსა ვსთხოვთ, ბატონო აკაკი, კეთილად და ბედნიერად გემგზავროთ და სრული კმაყოფილი დაბრუნებულიყოთ თქვენი საყვარელი სამშობლოს შვილებისაგან.

იცოცხლეთ დიდხანს ჩვენი სამშობლოს სასარგებლოდ და საამაყოდ.“

ბ-მა ისაკაძემ მგოსანს მიაართვა ოქროს საუცხოო კალამი, რომელსაც შემდეგი წარწერა აქვს: „დიდებულ მგოსანს აკაკის, მის მოსიყვარულე, თფილისში მცხოვრებ, რაქველებისაგან ჩუიბ წ.“

რაქა-ლეჩხუმში მოგზაურობის სახსოვრად!“

პოეტმა მადლობა შესწირა. და დაახლოებით შემდეგი სთქვა: „ჩემი სიმპატია მუდამ იმ

მშვენიერი კუთხისკენ იყო მიპყრობილი, რომლის წარმომადგენლებსაც დღეს აქ ვხედავ. იგი თვისი საარაკო შრომითა და გარჯით საუცხოო მაგალითს აძლევდა და აძლევს დღესაც ჩვენი ქვეყნის დანარჩენ კუთხეთ; ეს ძვირფასი კალამი, რომელიც ძღვნად მომიტანეთ, ამტკიცებს თქვენს ჩემდამი სიყვარულსა და სიხარულს, მაგრამ ეს მარტო მე არ მეკუთვნის, იგი იმათიცაა, ვინც ჩემს შემდეგ განაგრძობს "...

მგოსანს გული აუჩუყდა და მის ღვთიუბი ცეცხლით ნაწრთობ თვალს მადლიერების წრფელი კურცხალი გადმოეკიდა. შემდეგ განაგრძო:

„... იგი ნიშანია იმისა, რომ კვლავ ავილო ხელში და ვიხმარო, მაგრამ მე ველარ დავსწერ მას, რის დაწერაც მსურდა. დეე, სხვებმა შეასრულონ ეს...“

მისი სიტყვა აღფრთოვანებულმა ტაშის ცემამ და „ვაშა“-ს ძახილმა დაჰფარა.

თამადამ წარმოსთქვა სადღეგრძელო რაქა-ლეჩხუმისა, ქართული პრესისა, საქართვე-

ლოს მშრომელი ხალხისა და სხვა. წარმოთქვეს აგრედვე მშენიერი სიტყვები თვით რაქველ-ლეჩხუმლებმა და სხვა დამსწრებმა: ჯ. ჯერესელიძემ, ვ. ჯათაროძემ, ჯ. იოსიაკაძემ, ს. მერკვილაძემ, პ. ბრეგვაძემ, რომლის მოხდენილმა სიტყვამ მგოსნის საპასუხო მოკლე სიტყვა გამოიწვია;

„აქ სხვათა შორის წარმოითქვა — ბრძანა აკაკიმ — რომ „არ მომკვდარა, მხოლოდ სძინავს და ისევ გაიღვიძებს“. ეს სიტყვები მეორმოცი წლის წინად ვსთქვი, მაშინ, როცა ასეთი რამ საფრთხილოც იყო და საეჭვოც, მაგრამ ჩემი წინასწარ ნაძრახი დღეს უკვე გამართლებულია. დღეს რომ დამეწერა იგი, ასე ვიტყოდი: „აღარ სძინავს, გაიღვიძა,“ მეთქი. ეს გაღვიძებაა, რომ სიამითა და სიხარულით ავსებს ჩემს მოღალატულ არსებას — დიახ, ქართველმა უკვე გაიღვიძა!“

პრესის წარმომადგენელთა შორის აღსანიშნავია სიტყვები: „თემის“ რედ. გიგო დიასამიძისა „ჩვენი ცხოვრების“ წარმომად. რუბენ

ყიფიანისა, „სახალხო გაზეთის“ წარმომ. ა.
ქუმბაძისა და „ზაკავკას. რეჩ“-ის. პ. გოთუასი,
რომელთაც აღტაცება გამოიწვიეს დამსწრეთა
შორის.

ლხინის დასასრულს, რომელიც ღამის 10
საათამდე გაგრძელდა, დამსწრე საზოგადოებამ
ძველებური მშვენიერი ფერხული ჩააბა, რომ-
ლის შუაგულს მოამწყვდიეს მხცოვანი მგოსა-
ნი და ტკბილი, ორპირი შემოძახილით უვლი-
დნენ გარს. სიმღერითვე მიაცილეს იგი ეტლამ-
დე და ერთსულოვანი ამოძახილით უსურვეს
მას კეთილი და მშვიდობიანი მგზავრობა. დი-
დებული მგოსანი და დამსწრე საზოგადოება
დიდად ნასიამოვნები დარჩა.

თფილისელ რაქველ-ლეჩხუმლებს საგანგე-
ბოდ ამ მოგზაურობისთვის გამოუციათ აკაკის
რჩეულ ლექსთა კრებული, რომელიც მგოსნის
მოგზაურობის დროს უფასოდ დაურიგდება
გლახობას.

„სახ. გაზ.“ № 653.

19 ივლისი.

თბილისი, 30 ივლისი.

ჩვენი ძვირფასი მგოსანი აკაკი ამ უამად მოგზაურობს რაქა-ლეჩხუმში. შარშან დიდებული მწერალი ბრძანდებოდა კახეთში; ამ წელს გაზაფხულზე კი იმოგზაურა სამეგრელოში. კახეთსა და სამეგრელოში დიდი აღტაცებით დაუხვდა ხალხი თავის საყვარელ სტუმარს. ამ მოგზაურობის შესახებ უკვე დაისტამბა ცნობები ჟურნალ-გაზეთებში და მაშასადამე ჩვენ საშვალება გვაქვს მთლად გავითვალისწინოთ დიდი პოეტის მოგზაურობის დიადი მნიშვნელობა ჩვენი ეროვნული საქმისათვის.

აკაკი სწორედ ბედნიერი მწერალია. ჩვენ შეგვიძლია თამამად ვსთქვათ, რომ არც ერთ მწერალს ჩვენში არ ხვდომია წილად ისეთი ღრმა სიყვარული ხალხისა, როგორც მას. ეს სჩანს იქიდან, რომ აკაკის ყველგან ზარ-ზეიმით უხვდებიან, ყოველ მის სიტყვას ხარბად ჰყლაპავენ. აკაკის ეტრფის ყოველი შეგნებული ქართველი, რომელი წოდებისაც უნდა იყ-

ვეს ის. იგი უყვარს მდიდარსაც და ღარიბსაც. ჩვენ არა ერთხელ გვინახავს, თუ რანაირი სიხარულით შეჰგებებია ხოლმე მას ჩვენებური მუშა-კაცი.

ამისთანა კაცის მოგზაურობას დიდი მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს ჩვენი ხალხის სხვადასხვა შეგნებულ ელემენტების კულტურულ გაერთიანებისათვის.

მეტადრე საჭირო იყო, რომ მგოსანი სწვევოდა ჩვენი ქვეყნის იმისთანა კუთხეებს, რომლებიც დაშორებულია ჩვენს გონებრივ ცენტრზე. პირისპირ ხილვა იმისთანა მწერლის და მამულიშვილისა როგორც არის აკაკი, დიდათ გამამხნევებელი და აღმაფრთოვანებელია ჩვენს დაბეჩავებულ პროვინციაში მცხოვრებ შესმენილ პირთათვის.

ამიტომ ჩვენ დიდი სიხარულით ვეგებებით მგოსნის განზრახვას მის მათაყვანებელ სამუშაოებს ყველა კუთხის შემოვლისას. ახლაც რაქა-ლეჩხუმში მოგზაურობასაც იგივე მნიშვნელობა აქვს. სწორედ საამაყო ამბავია ჩვენ-

თვის, რომ აკაკის მიპატიჟება ამ კუთხეში ეგრედ წოდებულ უბრალო ხალხის თაოსნობაა. თვითონ ამ მშრომელმა ხალხმა შეადგინა მოგზაურობის მომწყობი კომიტეტები თბილისში, ქუთაისში და რაჭა-ლეჩხუმში; მანვე შეიმუშავა გეგმა და წეს-რიგი მოგზაურობისა.

ეს ამბავი მოწმობს, თუ რაოდენი სიყვარული და პატივისცემა აქვს მოხვეჭილი ჩვენს სასიქადულო მამულიშვილს დაბალ ხალხში.

აკაკი, თუ არ ჩავსთვლით მის მოგზაურობას რაჭაში ბავშობისას, ახლა პირველად მოგზაურობს ამ კუთხეში.

ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ ეს კუთხე დიდ შთაბეჭდილებას მოახდენს საყვარელ მგოსანზე. ჩვენ ვიცნობთ კარგად რაჭა-ლეჩხუმს. თამამად შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ ამ კუთხეში შენახულია ძველი ქართული ჩვეულებანი თითქმის ხელ-უხლებლად. როცა შედიხართ რაჭა-ლეჩხუმში, თქვენ მაშინვე ტყობილობთ, რომ აქ, ამ მხარეში, **გარეშე, უცხო** ელემენტი არ ბატონობს.

აქ მძლავრობს მარტო ყოველივე ქართული: ენაც დაცულია ზნეცა და ჩვეულებაც. ამიტომ დიდი ხანია იყო საჭირო, რომ ერთმანეთი ენახა ქართველობის ერთგულ შვენთს ერ კუთხეს და დიდებულ ქართველ პოეტს და სწორედ სასიხარულოა, რომ ეს ეხლა მოხდა. რაქა-ლეჩხუმის მკვიდრნი დაშორებული არიან საქართველოს ორსავე დედა ქალაქს, სადაც ეროვნული კულტურული სიცოცხლე სდულს და გადმოდის.

მაშასადამე, რაქა-ლეჩხუმლები, როდესაც პირის-პირ დაინახავენ ჩვენს საამაყო მოღვაწეს, მოისმენენ მის სიტყვას, შეიგნებენ, თუ რას ნიშნავს საზოგადოებისა და სამშობლოს სასარგებლოდ მოღვაწეობა, მთლად გაითვალისწინებენ იმას, თუ რა დასთვისა ჩვენმა აკაკიმ.

უკვე მოვიდა პირველი ცნობები, თუ რა ალტაცებით დაუხვდნენ აკაკის რაქა-ლეჩხუმში. ეს სწორედ მეფური დახვედრა ყოფილა.

გზაში მიმავალ ტურისტებს გაჰკვირვებიათ, თუ ვინ მიჰყავთ ასეთი დიდი ამბითო, გა-

უჩერებიათ მგზავრნი, გამოუკითხავთ და, რო-
ცა შეუტყვიათ ყველაფერი, თითონაც მისაღ-
მებიან ბ. აკაკის.

ის აღტაცება, თავის მწერლისადმი, რო-
მელიც გამოიჩინა ხალხმა რაქა-ლეჩხუმში, უტ-
ყუარი ნიშანია ჩვენი ხალხის კულტურული
ზრდისა და შეგნებისა.

ამიტომ დიდი მადლობის ღირსი არიან
ამ მოგზაურობის მეთაურნი და მომწყობნი.
მათ გააკეთეს სწორედ დიდი ეროვნული საქმე,
„თემი № 82.

21 ივლისიდან 1 აგვისტომდის.

ქუთაისის რაქველობა სამი კვირით ადრე
შეუდგა სამზადისს საყვარელ მგონის მისაღე-
ბად, რის გამო შესდგა კომისია ვ. პეტრია-
შვილის თავმჯდომარეობით, რომელმაც მგო-
სანთან შეთანხმებით შეადგინა მოგზაურობის
გეზი, დაიქირავა ეტლები და დანიშნა დღე ქუ-
თაისიდან გამგზავრებისა შაბათი, 21 ივლისი.
19 ივლისს, ხუთშაბათს, საღამოს მატარებლით

უჩერებიათ მგზავრნი, გამოუკითხავთ და, როცა შეუტყვიათ ყველაფერი, თითონაც მისაღმებიან ბ. აკაკის.

ის აღტაცება, თავის მწერლისადმი, რომელიც გამოიჩინა ხალხმა რაქა-ლეჩხუმში, უტყუარი ნიშანია ჩვენი ხალხის კულტურული ზრდისა და შეგნებისა.

ამიტომ დიდი მადლობის ღირსი არიან ამ მოგზაურობის მეთაურნი და მომწყობნი. მათ გააკეთეს სწორედ დიდი ეროვნული საქმე,
„თემი № 82.

21 ივლისიდან 1 აგვისტომდის.

ქუთაისის რაქველობა სამი კვირით ადრე შეუდგა სამზადისს საყვარელ მგონის მისაღებად, რის გამო შესდგა კომისია ვ. პეტრიაშვილის თავმჯდომარეობით, რომელმაც მგონსანთან შეთანხმებით შეადგინა მოგზაურობის გეზი, დაიქირავა ეტლები და დანიშნა დღე ქუთაისიდან გამგზავრებისა შაბათი, 21 ივლისი. 19 ივლისს, ხუთშაბათს, საღამოს მატარებლით

ტფილისიდან ჩამობრძანდა მგოსანი აკაკი რომელსაც თან ჩამოყვნიდა ვას. წერეთელი, გრ. დიასამიძე, ს. მერკვილაძე, და ტფილისის კომისიის წევრი იოზა ისაკაძე. ქუთაისის სადგურზე მგოსანს მიეგება ქუთაის კომისია, რაჭველები და სხვანი, რიცხვით 60-მდე; კომისიის თავმჯდომარემ ვ. პეტრიაშვილმა მგოსანს მიართვა პურ-მარილი და უთხრა მოკლე სიტყვა, რომლითაც უძღვნა მგოსანს სალამი და მიულოცა მშვიდობით მობრძანება და მგზავრობა. მგოსანი თავისი ძმისწულით იმ ღამეს დააბინავეს სასტუმრო „გრანდ-ოტელში“; მეორე დღეს ქუთაისის კომისიას, რაჭველობას და დამსწრე კერძო პირებსაც გადაწყვეტილი ჰქონდათ ნადიმი გაემართათ მგოსნისათვის, მაგრამ დაღლილობისა გამო აკაკიმ არ ისურვა და ამჯობინა დასვენება მთელი დღე, რათა შაბათ დილიდან კარგად ემგზავრა. პარასკევ ღამეს ცოტა წამოწვიმა, გზებიც მორწყო და ჰაერიც გააგრილა; ვფიქრობდით მეორე დღით იწვიებდა და ცოტა არ იყოს ვწუხდით, მაგრამ

ბუნებამ თითქო თანაუგრძნო, ხელი შეუწყო ამ დიდებულ მოგზაურობას. 21 ივლისს მშვენიერი გრილი დღე დადგა. მგოსანი ხუთსაათზე გამოღვიძებული დაგვიხვდა. ერთი საათის განმავლობაში ყველამ მოიყარა თავი. მგოსანს მობრთვეს ოთხ-ცხენიანი ეტლი ლამაზად მორთულ-მოკაზმული ცოცხალი ყვავილებით და სუროს ფოთლებით; სასტუმროსთან მალე შეიკრიბა ხალხი, უმეტესობა—რაჭველი მუშები; მოვიდა სხვა ეტლებიც; გამოიყვანეს აკაკი და გააჩერეს სასტუმროს წინ ქვაფენილზე, გარშემო გაუჩერდნენ მხლებლები და ქუჩის ორივე მხრივ კი ხალხი; ამ გვარად გადაიღეს სურათები, როგორც ფოტოგრაფმა აგრეთვე სინემატოგრაფმა. შვიდ საათზე აკაკი ჩაჯდა ეტლში და დაიძრა ყველა ეტლები. მგოსანს ქუთაისიდან გაჰყვნენ რაჭა-ლეჩხუმში კომისიის წევრები ვ. პეტრიაშვილი, ს. დათეშიძე და იაკობ ვარაზაშვილი, ამათ გარდა—მხატვარი კოტე ქავთარაძე, „რადიუმის“ თეატრის სინემატოგრაფზე სურათების გადამღები ვ. ამაშუკელი,

„კოლხიდის“ რედაქტორი მ. ჯათარძე და მეც, ამა სტრიქონების დამწერი. წინ მიდიოდა მგოსნის ეტლი, შემდეგ ორი ეტლით მხლებლები და ბოლოს ათი ეტლით მგოსნის პატივისმცემელი გამცილებლები. ქალაქის ნაპირას, ქომაში სპირდონ წერეთლის ეზოში ვ. აბულაძისა და ს. მხეიძის განკარგულებით და დიასახლისების წერეთლის ქალთა თაოსნობით და სამსახურით მგოსანს და მასთან მოგზაურებს დაგვახვედრეს ჩაი, მიგვიწვიეს ყველანი, ჩაი გაგრძელდა 30 წუთი; გადაიღეს სურათები როგორც ფოტოგრაფმა აგრეთვე სინემატოგრაფმაც მოგზაურებისა და დამსწრე საზოგადოებისა. ჩაის სმის დროს რაქველმა მუშებმა მოხუცის რაქველის ზურაბ დემეტრაშვილის ხელმძღვანელობით ჩააბეს ფერხული, რომელშიაც მიიღეს მონაწილეობა ინტელიგენტმა რაქველებმაც, როგორც მაგალითად დარ. ქიქინაძემ, სამს. დათეშიძემ, სეფე მხეიძემ და სხვათ; ბოლოს გამართეს ლექური და ეროვნული სიმღერები; საყურადღებო იყო მოხუცის ზურ.

დემეტრაშვილის შაირებით სიმღერა და ტაშის
შეწყობა; ყველას სახეზე მხიარულობა, ჰქონ-
დათ აღბეჭდილი და დიდ სიამოვნებას და კმა-
ყოფილებას გრძნობდნენ. გადმოვედით თუ არა
ეზოდან ქუჩაზე, რაქველებმა მგოსანს და მხლე-
ბლებს გზა დაგვილოცეს ღვინით და იმღერეს
მრავალ-ჟამიერ; ამასობაში ორი ეტლით წამო-
გვეწვივნენ დაფა-ზურნით ქართველი სტუდენ-
ტები, რიცხვით ოთხი და ქუთაისელი მოვაჭრე
დ. ქებაძე, რომლებიც შემოუერთდნენ მგოს-
ნის გამცილებლებთან; მეოთხე ვერსზე გადაიღეს
სურათები დიდებული მოგზაურობისა გამცი-
ლებლებითურთ.

ს. ოფურჩხეთში, მეათე ვერსზე, ჩანჩქერ-
თან მგზავრები შეჩერდნენ; აქ ქუთაისელმა
მღვდელმა ალ. გერსამიამ მოკლე სიტყვით და-
ულოცა გზა მგოსანს და უსურვა მშვიდობით
მოვლა; ქუთაისის რკინის გზის სადგურის არ-
ტელის მუშა **მიხეილ ხომასურიძემ** მიმართა
მგოსანს შემდეგი ლექსით:

„დიდი ხანია ჩემო მგოსანო,
თქვენი ხილვისა მაქვს მე წყურვილი
და ვერ ვბედავდი, რადგან სწავლითა
არა ვარ სხვაებრ მე აღქურვილი.

მაგრამ ჩემს გულში რაღაც ფეთქავდა,
გრძნობა არ მქონდა მე დახურული,
და ჰა ველირსე გულის წადილსა,
დღეს აღმისრულდა ნატვრა-სურვილი.

დღეს მსურს მოგიძღვნა პატარა ლექსი,
ჩემს შესაფერად, ღარიბულ ენით,
რომ ობოლ ქვეყნის ერი ქართველი
დღეს გულს იმაგრებს ჯერ ისევ თქვენით.

თუმც ვერ შეგამკობ, დიდო პოეტო,
როგორც რიგია და თვით წესია,
მაგრამ ნეტარ-გყოფს ქართველთ მგოსანო.
რაც ჩაგრულ ხალხზე დაგითვისია.

საწყლისა შვილის ბლაგვი აზრ-ნიჭი
თქვენებრ სიტყვებზე აგიღესია,

მისთვის დაგიდებს ქართველი ერი
ღვთის წინა გლოცავს თვით ეკლესია.

ქართველთა ტანჯვა აგიწერიათ,
ვით ძაფზე ქარვის კრიალოსანი,
ობოლთ და ბედკრულთ შენ ანუგეშებ
ვით სალამური ტკბილად ხმოსანი.

მისთვის ღირსია ქება-დიდების
შენი ქალარა პატიოსანი;
რადგანაკ გვამცნე, რომ შენ ხარ ობლის
და ქართველთ ერის დიდი მგოსანი.

აქ გამოგვემშვიდობენ გამცილებლები და გავს-
წიეთ. 10 საათზე ჩავედით სად. **ნამახვანში**, საიდ-
განაც 10 წუთის შესვენების შემდეგ განვაგრძეთ
გზა. ამ სადგურიდან მეოთხე ვერსზე ტელე-
გრაფის ბოძზე დავინახეთ სუროს ფოთლების
ჩარჩოში ჩასმული წარწერა „**ლეჩხუმი**“; ამ
ბოძთან, სადაც თავდება ქუთაისის მაზრა და
იწყება ლეჩხუმის მაზრა გადმოვიდა მგოსანი

ეტლიდან გაჩერდა მხლებლებითურთ და გადაიღეს სურათები. გავიარეთ რამდენიმე საყენი თუ არა შემოგვევებენ ლეჩხუმის მაზრის დერჩის საზოგადოების წარმომადგენლები 12 ცხენოსანი ეროვნული ტანისამოსით. ეგ. კახიძემ მიაართვა მგოსანს პურ-მარილი და უძღვნა სალამი, იას. ახვლედიანმა მიმართა შემდეგის სიტყვით:

„ერთი თვეა რაც რაჭა-ლეჩხუმში გაისმა ხმა აკაკი მობრძანდებაო; შენის სახელის ხსენებაზე გულიდან რაღაც მძიმე რამ მოგვეწყდება, თითქო ბორკილები დავამსხვრიეთ და გავთავისუფლდით. აი ჩვენო დიდებავ, ნამდვილი ხალხის გულიდან ამონახეთქი სიტყვები. ვაშა ჩვენო სიამაყევ! შენი მქუხარე სიტყვები ამ კლდე ღრესაც გამოაღვიძებს. ვაშა ჩვენო ქირისუფალო, რომ შენი ენა გახდა ხალხისათვის სათაყვანებელი, ბედნიერი ხარ მგოსანო და ბედნიერი ვართ ჩვენც რომ შენმა შრომამ სასურველი ნაყოფი გამოიღო“. ფოტოგრაფ სი-

ნემატოგრაფმა გადაიღეს სურათები ცხენოსნებით და გაუდექით გზას.

მშვენიერ სურათს წარმოადგენდა მგოსნის ეტილი, ვარდ-ყვავილებით მორთული, გარშემო ცხენოსნებით, ორპირი ეროვნული ხმით მომღერლები და მას უკან მხლებლებით მიმავალი. ნათელ-ღრუბლიანი ცა ცხელს გვიწყობდა და ვითარცა მოსეს ხალხს ეგვიპტიდან სამშობლოში მიმავალთ გვიფარავდა გზის სხივებიდან. მოგზაურები ვსტკებოდით მარჯვენე ფაზისის დუდუნით და მარცხნივ უზარ-მაზარი კლდეების, ბუნების სიდიადის ცქერით. ასეთი ამბით და მხიარულებით ჩავედით მექვენაში.

აქ დაგვხდა დერჩის საზოგადოება; აუარებელ ხალხს! განურჩევლად სქესისა და წოდებისა მოეყარა თავი; ჩამწკრივებულიყვნენ მისავალთან, სადაც გაეკეთებინათ და სურო-ფოლებით მოეკაზმათ (თალი) წარწერით „სალამა მგოსანს“. ქალების გუნდმა ახვლედიანის მეუღლის ლოტბარობით იმღერა მისაგებებელი სიმღერა მშვენიერის ხმით; მგოსანს მოართვეს

ყვავილებ-ფოთლებით მორთული სავარძელი, ჩასვეს, ასწიეს მალლა და „ვაშას“ ძახლით, ყვირილით და სიმღერა-გალობით ჩაიყვანეს სოფლის სამმართველოს ეზოში, სადაც გაშლილი იყო ფანჩატურში 10—12 საჯენის სიგრძეზე ქართული სუფრა; ეზოს შესავალში მოწყობილ კამარაზე იყო შემდეგი წარწერა: „მობრძანდით სასიქადულო მამულიშვილო!“ წინ მგოსანს მიუძღოდნენ პატარა ქალები და ყვავილს უფენდნენ გზაზე; ასეთი დიდებით ჩაიყვანეს მგოსანი ეზოში და დასვეს მისთვის მომზადებულ ადგილზე. დიდებული შეხვედრა იყო. შეუძლებელია აწერა ყოველივე იმისი, რაც იქ ხდებოდა ხალხში; დიდი და პატარა აღტაცებულნი და გახარებულნი იყვნენ საყვარელი მგოსნის ხილვით; მიდამოს სადღესასწაულო ელფერი ედო; ბუნებაც ხელს უწყობდა: ცოტად მოღრუბლული იყო და სასიამოვნოდ გრილოდა, აქაურ სურათის დანახვაზე ადამიანს ტანში ჟრუანტელი მოუვლიდა და თვალებზე სინარულის ცრემლები მოადგებოდა; ეზოში მგო-

სანს, ასათიანის პატარა ქალმა უთხრა ლექსი „განთიადი“ და მიართვა თაიგული.

მგოსანმა აიყვანა ბავშვი ხელში მიუალერსა და აკოცა; შემდეგ მგოსანს მისცეს ხელში ხუთი-ექვსი წლის პატარა გოგონა წერეთლისა და გადაიღეს სინემატოგრაფ-ფოტოგრაფით. პირველი საათის ნახევარზე გაიმართა სადილი; ადღეგრძელეს მგოსანი; მრავალი სიტყვები წარმოითქვა, ამას მოჰყვა ეროვნული სიმღერები, მომღერალი ქალების ორპირი სიმღერა, და სხვა.... სადილი გაგრძელდა ორ საათს; ქალებმა ყანწებით და კათხებით ხელში ადღეგრძელეს მგოსანი, მგოსანმა მოკლე სიტყვით მიმართა ქალებს. სადილის გათავებისას ქალების გუნდმა უმღერა აკაკის განშორების სიმღერა; მგოსანი ისევ სავარძელში ჩასვეს, ასწიეს მალლა და სიმღერით, ვარდებყვავილების მოფენით გაატარეს ასი საუენის მანძილზე და ჩასვეს ეტლში, გამოემშვიდობნენ და გაისტუმრეს „ვაშას“ და „გაუმარჯოს“ ყვირილით. მშვენვირად იყო წესრიგი დაცუ-

ლი სარდ. და ეკატ. ახვლედიანების და მოსწავლე ახალგაზდობის მიერ. ნაშუადღევის ორ საათზე ეტლები დაიძრა და გავსწიეთ; მგოსნის ეტლს წინ მიუძღოდნენ მომღერალნი, რომლებმაც გაგვაცილეს ათი ვერსის მანძილზე. ეს მხიარული გაცილება გადაღებულ იქმნა სინემატოგრაფით და ფოტოგრაფით. გავიარეთ საკვირველი ტვიშის კლდეების და მწვერვალის ძირში და მეხუთე საათის ნახევარზე მივალწიეთ ალფანას; აქაც მოგვეგება რამოდენიმე ასი კაცი და ქალი; მგოსანს მიართვეს პურ-მარილი და მოკლე მისასაღმებელი სიტყვები უთხრეს თავ. ერმალო გელოვანმა, თავ. ალ. და ლევან დადემქელიანებმა და ერაჯი ჩიქოვანმა. ნიკო კუბრაშვილის ხუთი წლის პატარა ქალმა მოხდენილად წაუკითხა ზეპირად მგოსანს ლექსი „მთა წინდა ჩაფიქრებულა“ და ვარდების კონა მიართვა; მგოსანმა აიყვანა ხელში პატარა ქალი და გადიღო სურათი; აქ დადემქელიან-გელოვანებმა სთხოვეს მგოსანს უწერიდან დაბრუნებისას შეეხვია ლაილაშ-ცაგერში და იქაუ-

რებიც გაებედნიერებია ნახვით; მგოსანმა აღუთქვა დაბრუნებისას ლაილაშში შევლა. ნახევარი საათის შემდეგ გავაგრძელეთ გზა, საზოგადოებამ მგოსანი გაისტუმრა დიდი ამბით. გავიარეთ საოცარი საირმეს კლდეები, რომელთა სურათები გადავიღეთ, და დავეშვიტ ქალებში. თან და თან აგრილდა, საღამოს სიომ მოჰბერა. შეუდექით ქალებს და ყანებს, მეეტლეებმაც დააქანეს ცხენები; მგოსანი მხლებლებით მხიარულად გრძნობდა თავს, ბუნება თან და თან იცვლებოდა და დიდებული სურათები გვეშლებოდა თვალწინ.

მიუახლოვდით სადგურ ქრებალოს (ქუვიშის საზოგადოება); გზის პირად ჩაწკრივებული იყვნენ 24 ცხენოსანი მგოსანის შესაგებებლად; საღამის შემდეგ, შემოველენ გარშემო ეტლს და სიმღერით გაუძღვნენ წინა; შეხვედრა გადაღებულ იქმნა. მივედით ქრებალოში საღამოს შვიდ საათზე. შესავალთან მორთული იყო კამარა, პურის თავთავისაგან გამოყვანილი იყო ასოები, ამოვიკითხეთ შემდეგი წარწერა „ქრე-

ბალო“ „აკაკის გაუმარჯოს“, „შუაზედ ეკიდა მგოსნის სურათი, მთელი ერთი ვერსის სიგრძეზე ჩამწკრივებულიყო ხალხი, იქნებოდა რიცხვით ხუთი ათასი სული; გახდა თოფების და დამბაჩების გრიალი „ვაშას“ ყვირილი და ერთი ამბავი. დუქნები და სახლები სადღესასწაულოდ იყო მორთული. მგოსანი სავარძლით ასწიეს და შეიყვანეს ნოხებით (ხალიჩებით) მოგებულ დარბაზში, სადაც ათიოდე წუთი დაისვენა.

შემდეგ გამოვიდა დერეფანში და სალამი უძღვნა საზოგადოებას. აქ მიმართეს სიტყვებით სამღვდელოების წარმომადგენელმა დეკანოზმა მ. ფრუიძემ, ჭყვშის საზ. გლეხების წარმომადგენელმა იას. ლუხუტაშვილმა და საკუთარი ლექსით თავ. ქაიხოსრო გელოვანმა. დეკანოზმა ნ. ფრუიძემ მიმართა მგოსანს შემდეგი სიტყვით:

„მოგეგებით რა სამღვდელოება და ერი ლოცვა-კურთხევით, ვმადლობთ ღმერთს, რომ ჩვენი პატარა მხარეც გახდა ღირსი თქვენის

მობრძანებისა და ნახვისა. ყველა უზომო სი-
ხარულს გრძნობს თქვენი დანახვით. თუმცა
თქვენი უკვდავი სახელი ყველას გაგონილი
აქვს, მაგრამ პირადად კი დღემდის აქ არავის
უნახვიხართ, ამიტომ ყველა გულდაწყვეტილი
ვიყავით და ვნატრობდით თქვენს ხილვას. ამ
სამი კვირის წინად გაისმა რა ხმა რაქა-ლეჩ-
ხუმში თქვენი ჩამოსვლისა, ყოველი სოფელი
შეინძრა და სამზადისს შეუდგა. ყველას გვიხა-
როდა ნახვა იმ ძვირფასი კაცისა, რომლის შრო-
მა-მოღვაწეობა ასულდგმულებს და აბედნიერებს
ხალხს ცხოვრებაში. თქვენი ძვირფასი სიტყვე-
ბის მოსმენა ყველასათვის სასურველი და სანა-
ტრელია. ჩვენთვის ეს ბედნიერი დღე შესანიშ-
ნი და ღირსსახსოვარია. თქვენ მამა ბრძანდე-
ბით უკვდავი და სახელოვანი ჩვენი ერისა,
ლამპარი მანათობელი და გაუქრობელი, თქვენ
არ აქცევთ ყურადღებას არც დიდებულ ცხოვ-
რებას, არც დიდ-კაცობას, არც შთამომავლო-
ბას, არამედ სახარებისამებრ მშვიდად და მდაბ-
ლად იქცევით, ყოველი ადამიანი ძმად და მოყ-

ვრად მიგაჩნიათ, ყველასთვის გულმხურვალედ იღვწით და შრომობთ, ყველას შველით და თანაუგრძნობთ. ბევრი საუკუნე გაივლის, რომ თქვენი უკვდავი სახელი არ გაჰქრება ხალხის ცხოვრებაში; გიხაროდეთ, რომ თქვენებრ თავდადებულს მოღვაწეს მოელის ჯილდო ზეციური გვირგვინი და ნეტარება, გმადლობთ, უკვდავო მგოსანო, რომ არა მიმხედველი თქვენის მოხუცებულობისა, ჩვენც არ დაგვტოვებთ უნახავად და გაგვაბედნიერებთ მობრძანებით. შევევედრები უფალს თქვენის ჯანმრთელის სიცოცხლისათვის, რათა კიდევ გვღირსებოდეს ამ ჩვენს კუთხეში თქვენი ნახვა და სალამი“.

თ. ქაიხოსრო გელოვანმა უთხრა შემდეგი ლექსი:

„მხცოვანი მწირი დიდებულ მგოსანს
კრძალვით მოგიძღვნი თაყვანის ცემას.
გილოცავ გვირგვინს უკვდავებისას,
ნაყოფს ზეციურ შენი ნიჭისას.

შენ გააღვიძე მძინარე ერი,
შენ შთაბერე მას ფხიზელი სული,
მისტვის თაყვანს გცემს შშობელი ერი
შენით ფენიქსებრ განახლებული.

გამოიფხიზლა შენმა სამშობლომ
შეიგნო შენი დიადი ღვაწლი;
იხარე სულით, დიდო მგოსანო,
რომ შეასრულე შენ შენი ვალი“.

მგოსანმა გადაკოცნა ისინი და ყველას მად-
ლობა უძღვნა და თან მიმართა მოკლე სიტ-
ყვით, რომლის შინაარსი აქვე მომყავს:

„ბატონებო! მადლობას გიძღვნით ასეთი
გულწრფელი თანაგრძნობისათვის, მაგრამ ეს
სიტყვები მომართული ჩემდამი ცოტა არ იყოს
გადაჭარბებულად მიმაჩნია; ქართველებს ჩვეუ-
ლებადა გვაქვს და გვიყვარს გადაჭარბება; ამ-
დენი ქება დიდების ღირსი მე არა ვარ. რაც
შეეხება მას, რომ სხვა საქართველოს კუთხე-
ბი მოვიარე და თქვენი ქვეყანა რაქა-ლეჩხუმი,
სადაც, როგორც ვხედავ, ქართული ენა და
ზნე-ჩვეულება დაცულია უფრო წმინდათ, ვიდ-

რე სხვა კუთხეებში, ვერ ვინახულე, ამაზედ მე ბოდიშს ვიხდი; მაგრამ ამასთანავე უნდა მოგახსენოთ, რომ თქვენი კუთხის ნახვა გადავდევნი საბოლოოდ; როგორც სადილის გათავებისას სტუმარს მიაჩნებოდა რაიმე გემრიელ საკმანდს ან ტკბილეულს და ჩაუგემრიელებენ პირს, ისე მეც ვიფიქრე საბოლოოდ შემენახა თქვენი კუთხის დათვალიერება რათა მოხუცებულობის დროს თქვენისა და თქვენის ქვეყნის ნახვით დავმტკბარვიყავი და კიდევაც ამისრულდა“. საზოგადოებაში გაისმა ტაშის გრიალი და „ვაშას“ ძახილი. ამის შემდეგ მგოსანს ჩაი მიაჩნო და მოასვენეს. ხალხიც დაიშალა მეორე დილა მდე. დარჩნენ მხოლოდ ზოგიერთი საპატიო პირნი ყოველი წოდების წარმომადგენელნი, რიცხვით 50-მდე. თორმეტ საათზე ცალკე დარბაზში გაიმართა დიდებული ვახშამი. მგოსნის მხლებლები მიგვიწვიეს, თამალობა მიაჩნდეს თავ. ქაიხოსრო გელოვანს, რომელმაც გრძნობიერი სიტყვებით აღლერგძელა მგოსანი და მისი მობრძანება, მხლებლები,

სამღვდელოება, თავად-აზნაურობა და გლეხები. იმღერეს სვანური და სხვა და სხვა ეროვნული სიმღერები. ვახშამი გაგრძელდა ღამის სამ საათამდის. შემდეგ ჩინებულად მოგვასვენეს.

კვირას, 29 ივლისისათვის, ქრებალოში დანიშნული იყო ლექციის წაკითხვა; 8-9 საათიდანვე დიდმა და პატარამ იწყო მოსვლა; ყოველ კუთხიდან. მგოსანი ამ დროს ჩანჩქართან იჯდა და მუსაიფობდა. 12 საათზე აკაკი ჩასვეს მორთულ სავარძელში და ხელით ჩამოატარეს ქუჩები, იქით აქეთ იდგა საზოგადოება, იქნებოდა დაახლოვებით 4—5 ათასი კაცი და ქალი; აკაკი მიიყვანეს ქუჩის ბოლოში მორთულ კათედრასთან და დასვეს. გარშემო შემოესია ეს ამოდენა ხალხი; მგოსანმა დაიწყო თავისი ლექცია, რომელშიაც ჯერ ილაპარაკა საქართველოს არქეოლოგიური ნაშთების, ძველი მონასტრებ-ტაძრების და ძველი ნივთების შესახებ. მეორე ნახევარში კი ზეპირ-სიტყვაობის მნიშვნელობის და შეკრების შესახებ.

ლექციის შემდეგ გამართული იქმნა ნა-

დღი მიწოდორში ას წლოვან ცაცხვის ქვეშ
მორთულ ფანჯატურში; მონაწილეობა მიიღო
200 სულმა. თამაძობა მიულოცეს თავ. ქაი-
ხოსრო გელოვანს. წარმოითქვა მრავალი სიტ-
ყვები; ილაპარაკეს გრ. დიასამიძემ, მღვდელ-
მა ვლ. ბოჭორიშვილმა, რ. ლეჩხუმელმა, ირ.
ცხვედიანმა და ტოლელმა მუშამ ზ. მუსე-
ლიანმა; გლეხებს მგოსანმა თავის სადღერგძელო-
ში უთხრა: „ქვეყნის ხსნა შრომის მოყვარეობაზეა
დამყარებული, მშრომელი ხალხი კი თქვენა
ხართ და თქვენ უნდა დააგვირგვინოთ ეს თქვენ
მიერ ნათქვამი სიტყვები, ამასთანავე საჭიროა
ურთიერთი დამოკიდებულება გლეხებ-თავად-
აზნაურებთა შორის, რომელიც აგრედვე დამყა-
რებულ უნდა იქნას ეროვნულ მიმდინარეო-
ბაზეო“. მგოსანმა სათითაოდ გადაჰკოცნა მო-
ლაპარაკენი. შემდეგ განსაკუთრებით აღღეგრძე-
ლა მგოსანმა ქალები, უსურვა მათ ნამდვილი
ძველებური ქართული დედობა და მამაკაცებ-
თან ერთად კულტურული მუშაობა.

წარმოითქვა სადღერგძელოები აგრედვე

ახალგაზდობის, ქართველი ერის აღორძინების შესახებ და სხვა...

შემდეგ გაიმართა, ლეკური და ახალგაზდა ქალ-ვაჟთა მახდენილი ცეკვა, რომელიც გადაღებულ იქმნა ფოტოგრაფით-სინემატოგრაფით, შემდეგ მოჰყვა სვანური და სხვა და სხვა სიმღერები. სადილის გათავებისას მგოსანს ჭყვიშის საზოგადოებისაგან მოართვეს საჩუქრად ოქროს სურა წარწერით: „მხცოვანს მგოსანს, სასიქადულო მამულიშვილს აკაკის ნიშნად გულითადი სიყვარულისა“.

პოეტმა მადლობა უძღვნა საზოგადოებას და უთხრა: „თუმცა ყოველივე ნივთიერი საჩუქარი სუსტი და წარმავალია, მაგრამ ეს თქვენ მიერ მოძღვნილი საჩუქარი ჩაინერგება ჩემს გულში ამოუშლელი სიყვარულით და თანაგრძნობით თქვენდამი“.

ოთხ საათზე დამთავრდა სადილი და ხუთის ნახევარზე გამოვედით ქრებალოდან; ხალხი კიდევ მომატებოდა, ყველას უნდოდა ენახა მგოსანი; გაიარა მგოსნის ეტლმა თუ არ დაი-

გრიალეს: „გაუმარჯოს აკაკის“ და „ვაშა“, ამასთანავე შეიქნა თოფების და რევოლვერების სროლა. ასეთი ამბით მივაღდექით რაჭის საზღვარს. — რაჭის საზღვართან მდ. ასკის ხიდთან მოეგება მგოსანს რაჭიდან 40 ცხენოსანი განურჩევლად წოდებისა და მოსწავლე ახალგაზდობა. მორთულ-მოკაზმულ კამარაზე ჩამოკიდებული იყო აკაკის სურათი¹⁾, აქ ეტლი შეაჩერეს და მგოსანს მიმართა მღვდელმა **ლონგინოზ კიკვიძემ**, შემდეგი სიტყვით:

„მობრძანდით ძვირფასო სტუმარო! ბუნებით მდიდარი, მაგრამ ბედის ანაბარად რაჭა დაგდებული სულით და გულით გეგებება ეროვნულ ლიტერატურის გამაცისკროვნებელ მგოსანს და თქვენის მობრძანების დღეს სთვლის უუბედნიერეს დღეთა რიცხვში, დარწმუნდით, ჩვენო სასიქადულო მამულიშვილო, რომ ასეთივე ღრმა პატივისცემითაა გამსჭვალული თქვენდამი რაჭის მკვიდრი, როგორითაც ყველა ცოტათ თუ მეტად შეგნებული და გადა-

¹⁾ თან ეწერა: „რაჭა ფიანდახად გეშლება“.

გვარებისაგან შორს მყოფი დანარჩენი ჩვენი მოძმეები, ამიტომაცაა, რომ გაისმა თუ არა ხმა შესახებ თქვენი მობრძანებისა, გულწრფელი მხიარულება გამეფდა ჩვენს არე-მარეში და გულის ფანჯრულით მოელოდა კაცი და ქალი, დიდი და პატარა იმ სანეტარო წამს, ოდეს იგი გახდებოდა ღირსი თქვენი ხილვისა, განა ეს გასაკვირველია?! დღევანდელ დღეს რა-ქა პირველად ეღირსა პირისპირ იხილოს ის, რომელსაც მამულისადმი სამსახური გაუხდია სათაყვანო საქმედ და დღიდან საზოგადო ასპარეზზე გამოსვლისა ერთგულ დარაჯად უდგას თავის ეროვნებას და წმინდა სანთელივით დნება სამშობლოს სამსხვერპლოზე; იხილოს ის, რომლის ჩანგას ჟღერასაც სევდის ჰანგებთან ერთად იმედის სხივებით აღუფრთოვანებია ჩვენი უსამართლობით დათუთქული გული და დამატკობელ ნექტარივით ჩასწვეთებია ჩვენს სმენას, უთუოდ წინასწარ მეტყველებრივი სიტყვები, რომ ზამთრისაგან დაჩაგრულნი მოვესწრებით გაზაფხულსა, ოღონდ კი გამოვერ-

კვიოთ საღათას ძილს, ვიცნოთ მომაკვდინებელი ძალი შარბათისა და შევისისხლხორცოთ სულმნათი რუსთაველისა ანდერძი „სჯობს სიცოცხლესა ნაზრახსასიკივდილი სახელოვანი“.

ნება მიბოძეთ, ჩვენო ერის სიამაყევ, მოგმართოთ ერთი კალმოსანის სიტყვებით და გთხოვთ მიიღოთ ჩვენი მადლობით აღსავსე გული სახატედ რომელშიდაც გექნება სამარადისო და ხელუხლებელი ბინა ჩვენის თანაგრძნობისა და სიყვარულისაგან აღგებული, ჩვენი თაყვანის ცემისა და დიდებისაგან შეხურული. კეთილი იყოს თქვენი მობძანება“!

ნაშუადღევის მეხუთე საათზე გამოვემშვიდობეთ ქრებალოელებს. ქვემო რაჭის წარმომადგენლები, 40 ცხენოსანი, გარშემოერთყნენ მგოსნის ეტლს, დასძახეს სიმღერა და თოფდამბაჩების სროლით დაგვაქანეს რაჭისაკენ. ასეთი დიდებული გამოსვლა ქრებალოდან და აღტაცებული შეხვედრა ქვემო რაჭველებისა გადაღებულ იქნა სინემატოგრაფით ვასო ამა-

შუკელის მიერ და ფოტოგრაფით კოტე ქავთარა-
ძის მიერ.

მივდივართ დიდი მოლხენით და ამ-
ბით; თან და თან აგრილდა; ტოლა-
ხვანჭკარა - სადმელის ქალებში გავლას ამ
დროს არაფერი სჯობდა: სწორი, გაქიმული
გზა-ტკეცილი, აქეთ-იქით სამი არშინის სიმალ-
ლეზე ასული მშვენიერი სიმინდის ყანები, ყა-
ნებს გადაღმა მარჯვენე მოდუდუნე რიონი,
თან გამაგრებელი ნელი სიო — ყოველივე
ეს რალაც გამამხიარულებელ და სულის დამამ-
შვიდებელ გრძნობებს ჰგვრიდა მოგზაურებს;
მახლობელ სოფლებიდან გზებში ქალები და
პატარა გოგო-ბიჭები გვიხვდებოდნენ, რომელ-
თაც ჩვენც მხლებლები გავძახოდით: „შუა ეტ-
ლში ზის აკაკი, შეხედეთ“ და თან ვესროდით
მათ აკაკის რჩეული ლექსების წიგნაკებს, რო-
მელიც გვქონდა წადებული სამი ათასამდე; ბავ-
შები აღტაცებით იჭერდნენ წიგნაკებს და ერ-
თი მეორეს გლეჯდნენ ხელიდან.

ჩავედით ს. ტოლაში დაგვხდა საზოგადოე-

ბა პურმარილით. თავ. დიმიტრი ყიფიანმა შემდეგი გრძნობიერი სიტყვით მიმართა მგოსანს. „ჩვენო საამაყო მამულიშვილო ბატონო აკაკი!

როგორც უნცროსს შვილს დედის აღერსი შეეხარბება ხოლმე უფროსისათვის, ისე ჩვენი გული აჩუყებული იყო, როდესაც თქვენ სხვა და სხვა კუთხეში ჩვენი უფროსი ძმები იმერ-ამერისა ტკბილათ და აღტაცებით გეგებებოდნენ. აგვისრულდა დიდი ხნის ნატვრა: გიხილეთ—დღემდის ჩვენთვის უხილავი. მოდით თქვენ ხალხნო, იხილეთ და გულში ჩაიხატეთ დიდებული სახე საქართველოს საყვარელი მგოსნისა! პირველად რომ გეფხვის ტყაოსანი წავიკითხე, ყველაზე უფრო ადამიანის მზესა და მთვარის შედარებამ გამაოცა, ეხლა-კი სრულიადაც არ მიკვირს, ძვირფასო მგოსანო, და აირატომ: მთვარე რომ ძველდება, ილევა იგი, შენ კი თუმცა ცხოვრების თავდაღმართისკენ უკვე გადახრილი ხარ, მაგრამ ისევ სავსე 15 დღის ბადრი მთვარესავითა გაქვს თეთრი კალარით

შემოსილი დიადი სახე. მაშ შენ მეტი ხარ
მთვარეზე, შენ მზე ხარ საქართველოსი და შე-
ნი ტკბილი და მკვირცხლი ლექსები ისე გვიტ-
კობენ და გვილობენ გულს, როგორც მოწ-
მენდილ მაისის ცაზე აღმოცურებული მზის სხი-
ვები. შენ ღვიძლი შვილი ხარ საქართველოსი
და სანამ ეს ქვეყანა თავისი ბუმბერაზი მთებით
და თვალ აუწვდენელი გაუდნობელი მყინვარე-
ბით „სადაც ორბნი არწიენი ვერ შეხებია“
მოახდენენ გულწარმტაც შთაბეჭდილების მნახ-
ველზე, მანამ შენც არ მოგეშლება ესევე თვისე-
ბა და დიდება. შენ ეს არ მოგეშლება, მარა
ჩვენ-კი, წრფელის გრძნობით შეგავედრებთ
უზენაესს, შენი თავი დიდსა და დიდს ხანს არ
მოგვშლოდეს ჩვენდა სასიქადულოთ. ნება მი-
ბოძე, იშვიათო ბედნიერო ადამიანო, ჩვენო დამ-
პყრობო, ხოლო არ ცეცხლითა და მახვილითა,
არამედ სიყვარულით და გრძნობით, მოწიწე-
ბით თაყვანი გცე როგორც სასიქადულო მამუ-
ლიშვილს და სიხარულის ცრემლით დაგისვევლო
ძვირფასი ქალარა. ბედნიერი იყოს, მამაზე

უსაყვარლესო აკაკი, თქვენი ჩვენს მივიწყებულ კუთხეში მობრძანება!“ ამ სიტყვამ თითონაც აატირა და დამსწრე საზოგადოებაში ბევრს თვალეზზე სიხარულის ცრემლები მოადგა. მგოსანი გადაეხვია დიმ. ყიფიანს და გადაკოცნა. აქვე ტოლელმა გლებმა ამირან ლომთაძემ, გლებების წარმომადგენელმა, პურ-მარილით ხელში, უთხრა აკაკის შემდეგი სიტყვა:

„დიდებულო მგოსანო და სასიქადულო მამულიშილო! მე როგორც წარმომადგენელი ხვანჭკარის საზოგადოების მშრომელი გლებებისა მამაპაპურის ჩვეულებისამებრ უმდაბლესი სალამით და გლებკაცური პურმარილით გეგებები. დღევანდელი დღე ჩვენთვის შეადგენს მეტად მშვენიერს, ბრწყინვალეს და ბედნიერ დღეს მთელი ჩვენი სიცოცხლისას, მით უმეტეს რომ შეგვიძლიან ორიოდ სიტყვა მოგახსენოთ. მე თუმცა ისეთს ვერაფერს მოგახსენებთ, რომ თქვენი ყურადღების ღირსი იყოს, მაგრამ მაინც იმედი მაქვს გულის სიღრმიდან ამოღებულ წრფელ გრძნობას გლებებისას, რო-

გორც უანგარო მამულიშვილი, სულგრძელობით მოისმენტ და მიიღებთ: დაბეჩავებული, მიყრუებულ-მივიწყებული საქართველოს პატარა კუთხე, ჩვენი რაქა, დღეს განუსაზღვრელ სიხარულისა და სიამოვნებას ეძლევა პირის-პირ თქვენის ნახვით. აქაურ მკვიდრთ შეგნებული აქვთ თქვენი ვინაობა, იციან რომ თქვენ არ დაბადებულხართ ჩინტემლაკებისათვის, არც მილიონებისათვის და არც პირადი თქვენი სარგებლობისათვის, იციან რომ თქვენი დიდებული ნამოქმედარი ფასდაუდებელი რამ არის კაცობრიობისათვის და განსაკუთრებით ჯერ კიდევ მიძინებული ჩვენი ერისათვის, რომელიც იღვიძებს და მოდის თვითცნობიერებაში თქვენი ჩანგის ზედგავლენით, იღვიძებს იმ იმედით, რომ თქვენი ნაშრომი კარგად შეიგნოს და დასტკბეს თავის სამშობლო ენაზედ თქვენი უკვდავი სიმთა ჟღერით.

მე უსწავლელი გლახი ვარ
არა ვიცი რა ლექსისა,

მაგრამ გლახთა დავალებით
გულსა თქმა უნდა ქებისა.

დიდო მოღვაწე, მგოსანო,
სასიქადულო ერისა,
თვალმარგალიტის მთესველო,
რისხვის მიმცემო მტერისა.

არ შეგაშინოს ჭალარამ
კვლავაც გვითვისე ყანაო,
მომკალი ბევრი გეზრდება
თესლი კი თქვენი კმარაო.

სამოციანსა წლებშია
აგვიხსენ მტერთა ზრახვაო
და მას შემდეგ გვენატრება
გლახებსა შენი ნახვაო.

ქაბუკნი, მოხუცებულნი
ვიყავით თქვენი გზისაო,

რაკი თქვენ თვალით გიხილეთ
სულ გაგვიქარწყლდა ქირიო.

სანამ ქვეყანად იქნება
ხსენება ჩვენი ერისა,
არ მოგეშლების დიდება
იმედო ჩვენი ქვეყნისა.

შვილებსაც აკაკის ვარქმევთ
მუდამ სახსოვრად თქვენისა,
და თქვენთვის „მრავალუამიერს
დღეს მთელი რაჭა მღერისა“.

აკაკიმ მოკლედ უბასუხა გლებს, უსურვა
მუშა ხალხს კეთილდღეობა და გადაკოცნა
გლებების წარმომადგენელი.

გაუდექით გზას; ცხენოსნები თან და
თან გვემატებოდნენ; ჩავედით სადმელის სა-
ზოგადოებაში; მისავეალში მორთულ-მოკაზმული
კამარაზე, მოვიკითხეთ შემდეგი წარწერა; „მშვი-
დობა თქვენსა მობრძანებასა ძვირფასო

მგოსანო აკაკი, გეგებებათ სადმელის საზოგადოება“.

აქ გნგო ლორთქიფანიძემ მიმართა ხალხს შემდეგი სიტყვით: „მთელ საქართველოში ბავშვმაც კი იცის, ვინ არის აკაკი, მაგრამ ბევრმა თქვენგანმა შეიძლება არ იცოდეთ რა ღვაწლი მიუძღვის ამ დიდებულ ადამიანს ჩვენს წინაშე. ეს არის ის ადამინი, რომელსაც შესტკივა ჩვენთვის გული, როდესაც ჩვენ გვაჭირს, ესეც სწუხს და კვნესის და როდესაც გვილხინს ესეც მხიარულია; 54 წელიწადია, გულწრფელად ემსახურება ერთხელ არჩეულ მიზანს; მან თავისი მადლიანი კალმით გაგვაცნო ჩვენი წარსული და ყოველივე ჩვენი ვითარება, ჩვენი ენა და დაიცვა ქართველი ერი; უამისოდ ჩვენ დღეს დაკარგული ვიქნებოდით, ამან გაჰკაფა გზა, რომელსაც შემდეგ გაჰყვენ ბევრი და მოღვაწეობენ დღეს ჩვენი ერის საკეთილდღეოდ მათ შორის კი ეს ჩვენი მოძღვარი აკაკი უპირველესი და უდიდესი ბრძანდება. ეს ის ადამიანია, რომელიც

კეთილ ანგელოზივით დაგვეტრიალებს თავს ყოველ ჩვენ შეცდომას გვიკარნახებს. აი ამიტომ გვიყვარს ყველას. მერმედ მიუბრუნდა მგოსანს: „სახელოვანო მამულიშვილო! თქვენი ხილვა ჩვენს ერთფერ ცხოვრებას ასხივცისკროვანებს და ამრავლფეროვანებს; ჩვენ—ეროვნულ თვითშემეცნებას განგვიმტკიცებს და თვითონ თქვენ კი შორიდან სანატრელ-სათაყვანებლად გხდის. თქვენ აქარწყლებთ გარშემორტყმულ მტერთა იმ მოქმედებას, რომლითაც იგინი სკდილობენ ჩვენს დაქვეითებას ზნეობრივად და გონებრივად ამიტომ ვეღარ გვახრევენებს ქედს ის დუხჭირი ცხოვრება და გაჭირვება, რომლებიც თავზე წამოგვწოლია. ქართველი ხალხის ქირისა და ლხინის გულით მატარებელო, მრავლად არიან ორგულნი, რომლებიც გადაშენებას და გადაგვარებას უქადიან ქართველ ხალხს, მაგრამ როდესაც თქვენ გხედავთ. გული კლდესავით მაგრდება და იმედი გვეძლევა, რომ ჩვენს ქვეყანას მომავალში წარმატება მოეღოს. თქვენ ხართ ჩვენი ეროვნული თავ-

მოყვარეობის განმადლიერებელი, თქვენით გვიცნობენ უცხოელები, და სხვა ხალხის თვალშიაც ადგილი გვიჭირავს. თქვენ ხართ ჩვენი დიდება, ჩვენი გულის მალამო, ჩვენი მწუხარების გამქარვებელი და ამისთვის გვიყვარს თქვენი სახე, თქვენი ლაპარაკი და ის გზაც, რომელზედაც თქვენ გაივლით; თქვენი ნახვა ბუნების რომელიმე დიად მოვლენას უდრის. დღეს, მთელ რაქასთან ერთად, სადმელის საზოგადოებაც ანუ ეგრედ წოდებული „საიშვილოც“ სალამს გიძღვნის, დიდებულო მგოსანო და ძვირფასო სტუმარო! კეთილი იყოს თქვენი მობრძანება, მიიღეთ ჩვენგან ულრმესი მადლობა იმ სიხარულისათვის რომელიც დღეს თქვენ მოგვანიჭეთ თქვენის მომბრძანებით. დღევანდელი დღე ჩაითვლება ჩვენთვის ისტორიულ დღედ, რომლის მსგავსსაც ადამიანი ძვირად ელირსება, რადგანაც თქვენისთანა დიდებული მგოსანი მხოლოდ საუკუნეთა განმავლობაში გამოჩნდება. გისურვებთ ჯანმრთელობას ძვირფასო სტუმარო, მრავალ ჟამიერ თქვე-

ნი სიკოცხლე, სახელოვანო ქართველო“!

მგოსანმა მადლობა უძღვნა და გადაჰკოც-
ნა იგი. სადმელის საზოგადოების შეხვედრა
გადაიღეს სინემატოგრაფ-ფოტოგრაფით.

შესრულდა ექვსისათი და გავედით სადმე-
ლის საზოგადოებიდან „ვცშას“ და „ურას“
ყვირილით; ტაშის ცემას და რევოლვერების
სროლას საზღვარი არა ჰქონდა; დიდი და პა-
ტარა გამორბოდა რიონ-გალმის სოფლებიდან ხი-
ღზე და იყრიდა თავს „ჩორჯოს“ დუქნებთან,
სადაც გზის პირას ჩამწკრივებულყო რამდენი-
მე ასი ქალი და კაცი; ყველას უცინოდა სა-
ხე და დიდს აღტაცებაში იყვნენ. გააჩერეს
მგოსნის ეტლი, გაეჩერდით მხლებლებიც და
გადმოვედით ეტლებიდან. გახდა ტაშის ცემა
და მხიარულება; მიართვეს პურმარილი, თან
მღვდელმა გიორგი სოხაძემ მიმართა მგოსანს:
„ძვირფასო მგოსანო, ქართველი ერის მშვენიე-
ბავ, ბატონო აკაკი! დღეს მთელი რაჭველი
ხალხი დღესასწაულობს რაქაში თქვენს მობ-
რძანებას, როგორც საუკეთესო მამულიშვილი-

სას და თავის საყვარელ მგონისას. აღტაცებით გეგებება მისთვის, რომ მთელი თქვენი სიცოცხლე შესწირეთ ქართველ ერის კეთილდღეობას. მთელი რაჭა თაყვანსა გცემს მისთვის, რომ მშობელ ერს ერთგულად ამსახურებდი შენს მადლიანს ზეგარდმოცხებულ მგონურ ნიჭს. მისი გრძნობების და აზრების ასამაღლებლად გამუდმებით აუღერებდით თქვენს უკვდავ ჩანგის მომხიბვლელ ზეციურ ჰანგებს. მისი ეროვნული ხელოვნების და საზოგადოდ მთელი მისი კულტურის გასამშვენებელ — ასაყვავებლად, მისთვის წინმსვლელობის გზის ფართოდ გასახსნელად დაულალავად ეწეოდი საზოგადო მოღვაწეობის მძიმე უღელს და აიღდეს მთელი რაჭა-მადლიერი თავის ღირსეული შვილის უხვისა და ნაყოფიერ მოღვაწეობისა, განსჯვალული თქვენდამი ღრმა პატივისცემითა და სიყვარულის წრფელი გრძნობებითა, აღფრთოვანებული მაღალ ადამიანურის ფიქრებით და მისწრაფებით თავს იყრის თქვენს გარშემო, დაფნის გვირგვინით ამკობს თქვენს

სპეტაკ ქალარას და გუნდრუკს უკმევს თქვენს „სიმართლის მსახურს“ უკვდავ ჩანგურს. ვისურვებთ თქვენს დღეგრძელებას და სიცოცხლეს ასეთი მოღვაწეობისათვის და მასთან ერთად ვისურვებთ, რომ ქართველ ერს თავის საკეთილდღეოდ მრავალი წარმოეშვას თქვენებრ მსგავსი ნაყოფიერი მოღვაწე“.

მერმე მიჰმართა სამრევლო სკოლის მასწავლებელმა: „ბ. აკაკი! თუ კი ვინმესთვის სანეტარო წამს წარმოადგენს თქვენი პირისპირ ხილვა ამ ჩვენ პაწია კუთხეში, მით უმეტეს განსაკუთრებით საგრძნობია ჩვენ სამრევლო სკოლების მასწავლებელთა და მოსწავლეთათვის დღევანდელი ზეიმი, რადგან არა ერთხელ აღუფრთოვანებია თქვენი მახვილი კალმის ნაყოფს ჩვენი გული. ნაცვლად თქვენ მიერ მოძღვნილი სიამოვნებისა ამ რამდენიმე წლის წინად, როდესაც მადლიერი ერი იხდიდა 50 წლის იუბილეს, ჩვენ, სამრევლო სკოლის მასწავლებლები არ ჩამოვრჩით სხვას და ჩავებით საერთო ეროვნულ ფერხულში. თქვენის კალ-

მის ნაწარმოებთ უნდა აღვზარდოთ ჩვენ ნორჩი თაობა, ამიტომ გთხოვთ ნუ მოგვაკლებთ თქვენს მაღლიან ლექსებს, რომ კიდევ და კიდევ ახალ-ახალი სხივი შევიტანოთ ხალხის გონებრივ-სალაროში და მით მოძრაობაში მოვიყვანოთ, ჩვენი მიღუნებული ეროვნული ცხოვრება. იცოცხლე ჩვენდა საკეთილდღეოდ მრავალ ქამიერ!“

სამრევლო სკოლის მოსწავლე შედგა მგოსნის ეტლის საფეხურზე და უთხრა ზებირაღ ლექსი „სიმღერა მკის დროს“ მგოსანმა ხელი ჩამოართვა სიტყვების მთქმელთ და გადაკოცნა ყველანი, რის შემდეგ ეტლები დაიძრა, საზოგადოებამ დასძახა „ვაშა“, „აკაკის გაუმარჯოს“ და გავსწიეთ წესში, სადაც შუადლიდან უკვე მიგველოდა საზოგადოება. გზაზე შემოგვხდნენ უწერიდან მომავალნი ტურისტები, რომელთა ხელმძღვანელმა სიტყვა უთხრა მგოსანს. დღე და ღამე გაიყარა და შევედით „ბარაკონის“ ტაძრის ეზოში, რომელიც აუშენებია და ეკუთნოდა რაჭის ერისთავს როსტომს;

ქიშკართან შეეგება მგოსანს რაჭის მაზრის უფროსი პოდპოლკოვნიკი ნ. ჩერნოვი და უთხრა მოკლე მისასალმებელი სიტყვა. ეკლესიის ეზოსავსე იყო ხალხით; თუმცა დაღამდა, მაგრამ კაცი კაცს კიდევ იცნობდა. მგოსანს მოართვეს სავარძელი, ჩასვეს შიგ და ასწიეს მაღლა, ტაშის ცემით და „გაუმარჯოს“ ძახილით შეიყვანეს ტაძარში, სადაც მღვდელმა ფ. გოცირიძემ სამშვიდობო პარაკლისი გადაიხადა. გალობდა ქართულ ძველებურ კილოზე მგალობელთა გუნდი; პარაკლისის შემდეგ **მღვდელმა გოცირიძემ** მიმართა შემდეგი მისასალმებელი სიტყვით: „განუსაზღვრელ მაღლობას გიძღვნით, დიდებულო მგოსანო, და დაუღალავო მოღვაწევ, იმ აღფრთოვანებისათვის, რომელიც დღეს მზის შუქივით მოეფინა თქვენის მობრძანებით რაჭველების გულს. აღსრულდა ჩვენი დიდი ხნის ნატვრა, ველირსეთ და ვიხილეთ ჩვენი ქირისა და ლხინის მღალადებელი მოხუცი აკაკი, რომელმაც მთელი თავისი სიცოცხლე გაატარა დაბეჩავებული და გაღატაკებუ-

ლი ხალხის მოსარჩლეობაში. მიუხედავად მონ-
ვალგვარი დაბრკოლებებისა, შეუდრეკელად მი-
იწევდი წინ და მიისწრაფოდი ერთხელ არჩე-
ულ მიზნისაკენ. უფლისაგან ნაკურთხი თქვენი
კალამი მტერს მახვილს სცემდა და მოყვარეს
თვალს უხელდა... მოვესწრებით იმ დროსაც,
ჩვენო სინათლის მომფენო, როდესაც თქვენი
შრომა გაძლიერებულ ნაყოფს მოისხამს; უკვე
ემჩნევა ქართველ ერს გამოღვიძება, გისრულ-
დებათ წინასწარი განზრახვა და სიტყვები თქვე-
ნი: „არ მომკვდარა მხოლოდ სძინავს და კვლავ
იგი გაიღვიძებსო“. ხანგრძლივი იყოს თქვენი
სიცოცხლე ჩვენი პატარა საქართველოს დიდო-
ვარსკვლავო, აკაკი!“

სიტყვის შემდეგ აკაკი მიიწვიეს ეკლესიის
ეზოში მორთულ, და ნოხებით (ხალიჩებით)
მოგებულ ფანჯატურაში, გარშემო საზოგადოე-
ბა დადგა და მოჰყვა სიტყვები. პირველი სიტ-
ყვა წარმოსთქვა მასწავლებელმა გ. კვიციანი-
ძემ. „დიდებულო მგოსანო! თუმცა ციური მნა-
თობი უკვე ჩაესვენა და თავის განმაცხოვრე-

ბელ სხივებს ველარ უგზავნის ჩვენს სხეულს, მაგრამ სამაგიეროდ ჩვენს სულს ატკობს პოეზიის სხივები, რომელნიც თქვენი მაღალი შუბლიდან გადმოანათებენ, შუქს უხვად გვფენენ და ათასნაირ გრძნობებს გულში გვიღვიძებენ. თქვენი პოეზია აღგვიძრავს გულში უტკბილესს გრძნობებს მამულის და სამშობლოების სივარულისას; თქვენ ღალადებთ იმისთანა ღიად აზრებს, რომელნიც ჯერ განათლებულ ქვეყნებშიაც არ არიან განხორციელებულნი სრულად—ძმობა, ერთობა და სიყვარული, — აი ეს აწერია თქვენს დროშას და ამ წარწერას ჩვენც ვეტრფით. თქვენი პოეზია წარმოგვიდგენს იმ დროს, როდესაც ჩვენი გლეხობა ბატონ-ყმობის უღელში იყო გაბმული და ამ მაწებელ მოვლენას მედგრად დაუწყეთ თქვენ ბრძოლა თუ სიტყვით, თუ კალმით, თუ ცხოვრების მაგალითით და როდესაც ბატონ-ყმობა გაიყარა, თქვენმა ჩანგმა მხიარულად დააქდერა იმერული ნანინა: „გაპუტულო გლეხის შვილო, შე პაწაწინაო, ეგრე ტკბილად

უღარდელად რამ დაგაძინაო... გაიზრდები გენაცვალე თავისუფალიო, ბატონი ვერ შეგაწუხებს ვერ გაგტებს ვალიო" და სხვა... და განა მარტო ამ საგანს შეეხო თქვენი კალამი? არ დაგიტოვებიათ უყურადღებოდ არც ერთი მოვლენა, რომელსაც კი საზოგადო ხასიათი ჰქონდა და ერი მიჰყავდა კეთილდღეობისაკენ: ავიღოთ თუნდ ბანკების დაწყება, ან მადნეულობის წარმოება, ვაჭრობა-მრეწველობა ან დასწავლა-განათლების საქმე, ყველგან თქვენი შორს მჭვრეტელი ჰკუა და მახვილი ენა კეთილგონიერობის გზას გვირჩევდა—თითქოს გვეუბნებოდით: ქართველებო, გამოფხიზლდით, თორემ ადგილ-მამული ნელ-ნელა გეცლებათ ხელიდან. იშრომეთ ყველამ განურჩევლად წოდებისა, რადგანაც შრომა არის საფუძველი ადამიანის კეთილდღეობისა; მოჰკიდეთ ხელი მეურნეობას და ვაჭრობა-მრეწველობას, რომ სხვა ერებს მეტოქეობა გაუწიოთ და საკუთარი ეროვნული სიმდიდრე შეჰქმნათ... კარგად შეისწავლეთ სამშობლო ენა, თუ გინდათ ქარ-

თველად იწოდებოდეთ; ვინც უცხო ენებს და ჩვეულებებს ითვისებს და თავისას კი ივიწყებს, ის გადაგვარების მოსურნეა; ამისთანა კაცი კი მოგვაგონებს იმ უგუნურ თავუნას, რომელმაც თავგობა იუკადრისა და ჩიტობა ინატრა. ნატვრა აუსრულდა, თავუნას ფრთები გამოესხა და მხიარულად ჰაერში გაისრიალა, მაგრამ იქ ჩიტებმა იუცხოეს. დაესივნენ, ჩაუნისკარტეს და თავპირ გასისხლიანებული გააგდეს; თავუნა დაბრუნდა სოროში, მაგრამ ახლა თავვებმაც აღარ მიიღეს; შერცხვენილი თავუნა ამის შემდეგ დღისით ვერა ჩნდება და მხოლოდ ღამით დაფრინავს ხოლმე. ამ თავუნას ჩვენ ვუწოდებთ ღამურას. „ნურავინ ისხამს სხვის ქურქსაო — ამბობს გაუბედურებული თავუნა — „და ნუ სცვლის თვისსა ენასაო, თორემ ბოლოს მოიმკის ჩემსავით ცრემლთა დენასაო“. შეისწავლეთ ჩვენი ისტორია, ჩვენი წარსული, ჩვენი სიამაყე, ჩვენი აყვავების ხანა, იქ გვყავს იმისთანა დიდებული პირები, როგორიც არიან; დავით აღმაშენებელი, თამარ დედოფალი, ერე-

კლე შეფე და სხვანი. ეს დიდებული პირები და იმათი დრო გვამხნევენს და გვაძლევს იმედს, რომ ქართველებს კიდევ მოელის ბრწყინვალე დრო“... ბევრს სხვას ამისთანა აზრებს გვიქადაგებთ თქვენ და ამით გვამაღლებთ სულით. თქვენ მუდამ იყავით დამცველი ქართველთა ინტერესებისა და არავის არ დაუთმობდით თუ ვინმე დააპირებდა ცილის წამებას, ან ჩირქის მოცებას რომელიმე ისტორიული პირისას; — ყველა ასეთ შემთხვევებში თქვენ თავ-გამოდებით იბრძოდით და ამიტომ გეწოდებათ თქვენ თავ-დადებული მამულიშვილი. ქართველი ერი ყოველთვის იამაყებს იმითი, რომ ჰყავს თქვენისთანა სამშობლოს დამცველი პირი... რა ბედნიერი იქნება ქართველი ერი, რომ თოთო აკაკი ყოველთვის ჰყავდეს?! იცოცხლეთ, დიდებულო მოხუცო. ჩვენდა სანუგეშოდ მრავალყამიერ“.

გ. კვიციანიშვილის სიტყვის შემდეგ მიმართა მგოსანს თავისი ლექსით ქართული გაზეთების თანამშრომელმა ვანო ჭიჭინაძემ:

„მე უსწავლელმა, ავიღე
ხელში წვერ-ჩლუნგი კალამი
და მინდა, დიდო მგოსანო,
გიძღვნა მცირედი სალამი.

ნეტარ არს კაცი თქვენსავით
მოხუცდეს, ეგრე დაბერდეს,
კალამი, რომ ძირს არ დასდოს
და მუდამ ჩანგსა აქლერდეს.

კურთხეულ იყოს ეს ჩანგი—
სიმბოლო სიყვარულისა,
ძმობა-ერთობის მღერალი,
იმედი დაჩაგრულისა.

იყო დრო, როცა ქართველებს
სხვა სჯული არ უსვენებდა,
ცალ-ხელში ჯვარი ეჭირა
და ცალით მტერს იგერებდა.

დააძაბუნეს, გასქულიტეს
ქართველი პატარა ერი,
შევხედეთ, კარზე მოგვადგა
უფრო საშიში სხვა მტერი.

შემოგვივიდნ ოჯახში,

აბურდეს ჩვენი კერია,
წაბილწეს ენა ქართული,
ოჯახს ეცვალა ფერია.

ამ დროს გამოჩნდი, მგოსანო,
თქვენ თქვენი მძლავრი ჩანგითა,
გადაეღობე ჩვენს მტერს წინ
ერთი ყოფა და ამბითა.

ილიაც თქვენთან შრომობდა —
თქვენი მარჯვენა ხელია,
ერთად ებრძოდით მოსულ მტერს,
წილად გხვდათ საკმე ძნელია.

თქვენმა ხალხურმა ჰანგებმა
გლესს შეაყვარა მამული,
ძმობა-ერთობას შეჰფიცა,
ბრძოლაში არი ჩართული.

ღიახ, მაგ თქვენმა კალამმა
შეჰქმნა სამშობლოს გმირები,
ერთობისათვის მებრძოლი,
ქვეყნისთვის განაწირები.

ზოგი ციმბირში გაგზავნეს,
ზოგს ამოსთხარეს თვალები,

როგი ციხეში ლპებიან,
გაჰფანტეს ქვეყნის ძალები.

მაგრამ, მგოსანო, არ ჰკვდება
სული ცეცხლშიდა ნაწროობი,
კვლავ გაიმარჯვებს სიმართლე,
უსამართლობის დამხობი.

ახლა კი დავსვამ შავ წერტილს,
თუმც სევდა გულზე მაწვება,
თუ რაც გულში მაქვს, ისა ვსთქვი, —
ჩემი ბატონი გაწყურება!

იცოცხლე მრავალ-ჟამიერ
სადიდებელად ერისა,
მოხუცო, საქმით ჭაბუკო,
დამძლევო ქართველთ მტერისა“.

მის შემდეგ წარსდგა მ. ჯაფარიძე (ჯაფარა-რაჭველი) და უთხრა სიტყვა: „დიდებულო მგოსანო! დღევანდელი დღე ჩვენ რაჭველებისათვის უწმინდესი და უდიდებულესი დღეა; ჩვენს მთა-გორიან რაქას არასოდეს წილად არ შეხვედრია ჩვენი ქვეყნის დიდებულ შვილთა სტუმრობა და აი დღეს თქვენ, საყ-

ვარელო სტუმარო, მოულოდნელად გაგვახარეო. კარგათ მესმის, როგორი სამძიმოა თქვენთვის ამ მოხუცებულობის დროს მოგზაურობა, მაგრამ რადგან თქვენი სამშობლოსადმი სიყვარული სძალავს ყოველგვარ დაბრკოლებას, ამის გამო გაჰბედეთ და მობძანდით რაქაში. ჩვენ ვერაფერს გეტყვით თქვენი მოღვაწეობის შესახებ; მთელმა ერმა იცის, რომ თქვენ ფხიზელ დარაჯად უდევით საყვარელ სამშობლოს; იციან ისიც, თუ რა გატაცებით უაღფრსებდით თქვენს საიმედო ავადმყოფს, რომლის ბუნებრივი შესვენება სამშობლოს გულ-ღვარძლიან მტერთ სიკვდილად მიაჩნდათ.

ბევრი მწარე ნაღველი შეგასვეს, მგოსანო, მისი გამოღვიძებისათვის, მაგრამ თქვენ ამით არ გაგტეხიათ გული და მის მტერთათვის გიპასუხნიათ: „არ მომკვდარა, მხოლოდ სძინავს და ისევ გაიღვიძებსო“. ასრულდა თქვენი სურვილი, მიძინებულმა გაიღვიძა და აწ მას ველარ დააძინებენ; ამიტომ თქვენი ნაჭირნახულების ოჯახი და მონაგარი სიყვარულით

აღზნებული გეგებება და ფეხ-ქვეშ ფიანდაზათ გეფინება, სულსა გწირავს და თავს გეველება, იგი მტკიცედ გპირდება განახორციელოს ყველა ის მოძღვრებანი, რომელიც თქვენმა კურთხეულმა კალამმა ჩვენდა საკეთილდღეოდ დასწერა. თქვენი შრომის სამაგიეროდ, დიდებული მგოსანო, აღთქმასა ვდებთ, საქმით აღვასრულოთ თქვენი მოძღვრება, შევიყვაროთ ერთმანეთი და ძმურად ვემსახუროდ საყვარელ სამშობლოს. დასასრულ ვსთხოვო დიდებული თამარის, რუსთაველის და ქართველ მოღვაწეთა სულთ გვიშუამდგომლონ რათა დაგვანებონ თქვენი თავი დიდ ხანს, ჩვენი ერის საკეთილდღეოდ“.

სერგო ქელბაქიანმა და აბელ კიკოშვილმა უთხრეს ლექსები, რომელშიაც გამოხატეს იმისი მოღვაწეობა და ხალხისადმი სამსახური; ლექსები წაკითხული იქმნა მშვენიერი დეკლამაციით და დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა დამსწრე საზოგადოებაზე. ტაშის ცემას და „ვაშას“ საზღვარი აღარ ჰქონდა.

მგოსანმა თვითეულად დაჰკოცნა ორატორნი, ყველას მადლობა უძღვნა და უპასუხა: „ოცდათუთხმეტი წლის წინად დავსწერე: „არ მომკვდარა, მხოლოდ სძინავს და ისევე გაიღვიძებს მეთქი, და, აი, მოვესწარი ნაყოფს, აღსრულდა ჩემი ნატვრა; აწ შემიძლიან ვთქვა, რომ „აღარ სძინავს, გამოუღვიძნია და არასოდეს არ მოკვდება“.

სანთლები აინთო, ღამის ნახევარი საათი გავიდა; მგოსანს სიმღერით და „გაუმარჯოს“ ძახილით გაუძღვენ წინ და მიიყვანეს იქვე როსტომ ერისთავისშვილის თავ. შამადავლეს ოჯახში, სადაც შესავალი კარები და მისაღები ოთახი მორთული იყო სუროს—ფოთლებით. ეზო აივსო ხალხით; გაიმართა ფერხული და ეროვნული სიმღერები; მგოსანი დერეფანიდან გადაჰყურებდა მომღერალ და შოთამაშე რაჭველებს და სიამოვნებით სტკბებოდა; მხიარულობა და ცეკვა თამაში გაგძელდა ცხრა საათამდე; შემდეგ აკაკი შევიდა ოთახში; იქ ბევრი იმუსაიფა და იხუმრა საზოგადოებასთან;

ივანე ბაქრაძემ მიაართვა მგოსანს საჩუქრად ს. ამბროლაურში ნახული ექვსი დიდი და ოთხი პატარა ძველი სპარსული ფული, ერთიც თავ. დიმ. ყიფიანმა; მგოსანმა მადლობა უძღვნა მათ და უბრძანა თავის გამყოლ-გამომყოლ კ. აბდუშელიშვილს დაენიშნა ბაქრაძის გვარი და სახელი, დაჰპირდა მათ: „თუ სასარგებლო შეიქნა ეს ძველი ფულები, თქვენის სახელით შევწირავ ეთნოგრაფიულ-ისტორიულ საზოგადოებასაო.“

ლამის თერთმეტ საათზე მგოსანმა მოისვენა თავის ოთახში. მხლებლები და სტუმრები მიგვიწვიეს დარბაზში გაშლილ სუფრაზე; ადღეგრძელეს მგოსანი, წარმოითქვა მრავალი სიტყვები, მაზრის უფროსმა ნ. ჩერნოვმაც გრძნობიერი სიტყვით ადღეგრძელა მგოსანი, რაზედაც გრ. დიასამიძემ შესაფერისად უპასუხა. გაიმართა ქართული ღვინი, ვახშამი გაგძელდა ლამის სამ საათამდე. ოთხ საათზე დავიძინეთ...

მშვენიერი ღამე იყო, გრილოდა; აღმო-

სავლეთით ძველი და ახალი ბარაკონის ტაძრებს მაღლიდან ამაყად დასცქეროდა რაჭის ერისთავის როსტომის მრავალ დროების მოწამე „მინდა-ციხე“, რომელიც დარაჯად უდგა ერთ დროს დიდებულ სასახლეს როსტომისას; ტაძრების და სასახლის გარშემო ეხეთქებოდა კლდიან ნაპირებს მდ. რიონი, რომლის მკუხხარე ხმა ძილშიაც ნანასავით გვესმოდა. საზოგადოდ უნდა შევნიშნოთ, რომ ბარაკონი დიდებული ადგილია; კარგ შთაბეჭდილებას ახდენს მნახველზე. მე-18 საუკუნეში აქ ცხოვრობდა რაჭის ერისთავი ცნობილი როსტომი, მის შემდეგ შვილი მეთოდე, შემდეგ—გიტული, გიტულის შვილი იყო ასლანი, რომელიც დიდი ხანი არ არის რაც გარდაიცვალა; ის თავისი თეთრი მოგრძო ულვაშებით წარმოადგენდა მშვენიერ ტიპს ძველებური თავადისას; დღეს ამ ეზოში სცხოვრობს ასლანის შვილი შამადავლე.

ორშაბათი, 23 ივლისი, საქმის დღე იყო, ბარაკონში, თავ. შამადავლეს ეზოში, იმარ-

თებოდა სანადიმო სევა 20 საჟენის სიგრძეზე. დილის 9-- 10 საათიდან საზოგადოებამ იწყო მოსვლა; მგოსანიც გამოღვიძებული იყო და ჩაის შეექცეოდა; ეზოში გაიმართა „ფერხული“ და მხიარული ცეკვა-თამაში მგოსნის გასართობად; აკაკი ერთხანს დერეფნიდან გადაჰყურებდა, შემდეგ ისიც ჩაიბეს ფერხულში; სინემატოგრაფ-ფოტოგრაფმა გადაიღეს სურათები; მხიარულობა და შექცევა გაგრძელდა 12 საათამდე. შემდეგ მგოსანმა დაათვალიერა ბარაკონის ტაძარი. აშენებული 1745 წელში. ეკლესიაში დამარხებულია ამა ეკლესიის ამშენებელი, რაქის ერისთავი როსტომი, რომელსაც ადევს ძვირფასი ჩუქურთმიანი ქვა სიგრძით 3 არშ. და 6 გოჯი, სიგანით კი 2 არშ. და 15 გოჯი. და აქვს შემდეგი წარწერა: „წელსა ჩღაფ-სა ლოდსა ამასა ქვეშე მდებარე არს ეკლესიისა ამისა აღმაშენებელი რაქის ერისთავი სხვათა უფროს ტომი ნეტარად განსვენებულად საუკუნოდ იყოს ხსენება მისი ამინ. გარედან დასავლეთის კედელზე გამო-

ქანდაკებულია ჩუქურთმის ჯვარი, იქვე მარჯვნივ შემდეგი წარწერა ამოვიკითხეთ: „ბრძანეთ ამისი ოსტატი შულავრელი ავთანდილ ვინა ნახოთ შენდობა“. წინა კარებზე არაბული წარწერა არის; სამხრეთის მხრით კარებზე, შუბლის ქვაზედ, სიგანით ერთი ადლის სივრცეზედ წარწერა აქვს, რომლის გარჩევა ძნელია; ამოვიკითხე მხოლოდ შემდეგი სიტყვები: „საყდრისა ამის ამშენებელი ერისთავი როსტომ აბრამის წიაღსა განსვენებულ ჰყოფ“. შიგნით ტრაპეზზე ვნახეთ ძველი სახარება სლავიანური და ხუცური დაბეჭდილი 1745 წ., სლავიანურს აწერია: „Печатается по повелению Императрицы Елизаветы Петровны 1745 г.“, გვიჩვენეს მშენიერი ჩუქურთმიანი პატარა ჯვარი, რომელზედაც ორივე მხრით გამოხატულია 12 საუფლო დღესასწაული, მარჯვენა კუთხეში დასვენებულია დიდი ჯვარი, მოჭედილი ვერცხლით, სიმაღლით სამი არშინი, ესეც ძველთაძველი. საწიგნეზე ძვეს სადღესასწაულო ხელთ-

ნაწერი ხუცური წიგნი; დაწერილია ლამაზად და სუფთად, ნაბეჭდში ვერ გაარჩევთ; ისეთი სქელია, რომ სიმძიმით ერთი ფუთი იქნება; ვის დაუწერია ან როდის არის დაწერილი, ვერ გავიგეთ. დავათვალიერეთ აგრეთვე ძველი ეკლესიის ნანგრევები, თამარის დროს აშენებული, რომელიც იქნება სიგრძით ოთხისაჟენი და სიგანით ორი საჟენი; აშენებულია მხატვ და დახვრეტილი ქვით. სასახლე ტაძრით და ძველი ეკლესიის ნანგრევით იმყოფება ამწვანებულ ვაკეზედ მდ. რიონის მაღალ მარცხენა ნაპირზე, ონში მიმავალ გზატკეცილის მარჯვნივ მხრით. ამ დიდებულ მიდამოს გზის მარცხენა მხრიდან, მაღალ მთა-კლდის ნაპირიდან მედიდურად დასცქერის მიუდგამელი ციხე „მანდა-ციხე“ როსტომ ერისთვისა; ვერ მოითმენს მოგზაურის გული, რომ აქ გავლის დროს არ შეჩერდეს რამდენიმე ხანს და დიდებულ სანახაობას და მიდამოს თვალი არ გადაავლოს. სხვაველმა გლეხმა ასლან არჩვაძემ ჩამოიტანა სახლიდან და უჩვენა

მგოსანს ხელთნაწერი ქართული ლექსიკონი, რომელიც შეიცავს 600-მდე გვერდს; დაწერილია მეტად სუფთად და ლამაზად; პირველი ასო ყოველი სიტყვისა იწყება ხუცურით: ვის დაუწერია, ან როდის— არ არის აღნიშნული; შეგვპირდა, რომ ჩაიტანს ტფილისში და წ. კ. საზოგადოებას შესწირავს. მხატვარმა კოტე ქავთარაძემ გადაიღო ბარაკონის ეკლესია, როსტომის საფლავი, ჩუქურთმის ჯვარი და „მინდა ციხე“. ნაშუადღევის ოთხ საათზე მიგვიწვიეს სადილზე, გაიმართა დიდებული ნადიმი, დაესწრო 300-ზედ მეტი, განურჩევლად წოდებისა და სქესისა; თამალობა მიულოცეს ბლ. მღვდელს. **სრმ. ჭელიძეს.** თამადამ ჩვეულებისამებრ ჯერ დაილოცა, მერმედ აღღეგრძელა ქართველი ერი, შემდეგ აიღო ყანწი, გაავსო ღვინით და მიმართა მგოსანს:

„ბატონო აკაკი!

შენი ცხოვრების წარსული და აწმყო მოქმედება მაძლევს მიზეზს გონების თვალათ გადავხედო იმ დროს, როდესაც მაცხოვარი

წაესწრო გალილიის ტბაზე მებადურ ებრაელებს და აირჩია მათგან მოციქულები. მალაღლი სწავლა ქრისტიანობისა მოციქულებად მოითხოვდა ისეთ პირებს, რომელთაცუნდა უარეყოთ ყოველივე სოფლიური და მთელი არსებით შესდგომოდნენ ქრისტეს სახარების გავრცელების და განმტკიცების საქმეს; და აკი მაცხოვარმაც ამ სიტყვებით მიმართა ახლად არჩეულ მოციქულებს: „რომელსა უყვარდეს მამა ანუ დედა უფროს ჩემსა, არა არს იგი ჩემდა ღირს; და რომელსა უყვარდეს ძე ანუ ასული უფროს ჩემსა, იგი არ არს ჩემდა ღირს; და რომელმან არა აღილოს ჯვარი თვისი და შემომიდგეს მე, იგი არა არს ჩემდა ღირს“. მოციქულებმა ზედმიწევნით შეასრულეს წინადადება ღვთაებრივის მასწავლებელისა. როდესაც შენ, ჩვენო ძვირფასო მოქირნახულევ, წამოიზარდე და შეიძელი საღი გონების თვალით გემზირა ქვეყნისთვის, შენმა ქვეყნიურმა მაცხოვარმა — ძვირფასმა სამშობლომ — თითქო მოგმართა მაცხოვრის აღნიშნული

სიტყვებით, რომ მისი სიყვარულისათვის ყოველივე ქვეყნიური დაგეტოვებინა, შენ, როგორც ზეგარდმო მაღლით განგრძობილმა მოციქულმა საქართველოს დიდებისამ, კიდევაც შეასრულე დიდმნიშვნელოვანი მოწოდება სათაყვანებელ სამშობლოსი: დაუტოვე მამა, დედა, ცოლი ძე და ასული, აღიღე ჯვარი სამშობლოს მსახურებისა და ნახევარ საუკუნეზე მეტი დაულალავად ატარებ მას შენდა სასახელოდ და ჩვენდა სასიქადულოდ.—მას შემდეგ, რაც იცანი და აიღე გემო მამული-სადმი სიყვარულისა, დაუტოვე ქვეყნიური გემოვნება, ოჯახური სიამოვნება, მოქალაქობრივი მშვიდობა და კმაყოფილება და დღეს, აღმასრულებელი თავის მოვალეობისა, პირნათლად და მოციქულებრივის ბრწყინვალეობით დგეხარ ქართველი ერის წინაშე, შემკობილი უკვდავების გვირგვინითა, რომლის გვერდეს და ფოთლებს შეადგენს უსაზღვრო გრძობა სიყვარულის სრულიად საქართველოსა თავის უსაყვარლეს შვილისადმი... ინეტარე, ძვირ-

ფასო მგოსანო, რომ ნაყოფი შენის შრომისა,
ერთი ათასად მომკილი და მოსამკალი, პირის
პირ იხილე შენ! შენი ხვედრი დიდებული
და ძვირფასი ხვედრია, ხვედრი — ღირსი თავდა-
დებულის შრომისა და ღვაწლისა, რომელსაც
ელირსებიან მხოლოდ შენსავით რჩეულნი, მაგ-
რამ ასეთნიც იშვიათად, ძლიერ იშვიათად.
ნება მიბოძე, როგორც ჩემს მასწავლებელს
მოგილოცო ეს ძვირფასი წამები შენის ცხოვ-
რებისა და მოგესალმო ლექსით:

სამშობლოს ქვეყნის სიყვარულის ხმას
შენი ჩანგური ძლიერად უკრავს,
და მამა-პაპურს ტკბილ შემოძახილს
დღეს შენი ქნარი ეუბნება ბანს.

ეგ ქართველური ამოძახილი
კვლავ საიმედო აწ მეცა მზიბოლავს,
ხალისს მიღვიძებს, ძალას მიმატებს
და აღფრთოვანებს ამ ჩემს გულის თქმას.

მგოსანო, მაგ შენ სულის კვეთებას
გლახ-მომაკვდავი როგორ მივსწვდები?!
მსურს კი, რომ გავხდე მამულიშვილი,
თუმც ამ სურვილს და ლოდინში ვდნები.

შენი აზრები, გრძნობათა ღელვა,
გვედრებ უღირსი, მეც მიზიარე,
უსაზღვრო გრძნობა სიყვარულისა
მამულისადმი გამიზიარე!

იქნებ მეც შევესძლო, უბრალო მწირმა,
თითით შევეხო შენს უღელს მძიმეს
შევამსუბუქო და საადვილო
გადავულოცო ჩემს ასულს და ძეს.

ამას გთხოვ მხოლოდ, ჰოი მგოსანო,
გემუდარები ცრემლების ფრქვევით:
გმირული გრძნობა გადმომილოცე
მამა-პაპურის ლოცვა-კურთხევით;

რომ მეც მეღირსოს შესვლა იმ გუნდში,
წინ რომ უძლოდა შავ დროში შენ ერს;

და მასთან ერთად ესტიროდენ და ხან
ლხენით ვმღეროდენ „მრავალ-ჟამიერს“.

მამა ჭელიძის სიტყვას მოყვანა ტაში და
„ვაშას“ ძახილი. ამ დროს ტაძრის მახლობ-
ლად დაიცალა ორჯერ ჯაზაირები, რაზედაც
„მინდა-ციხიდან“ უპასუხეს ლალუმის დაცლით
განგებ გაგზავნილმა გლეხებმა. დასცალეს აგ-
რეთვე თოფ-დამბაჩები და შესძახეს: „ვაშა
აკაკის, გაუმარჯოს! რაჭის მაზრის უფროსმა
ბ-ნმა **ჩერნოვმა** მეტად გრძნობიერი სიტყვით
აღღეგრძელა მგოსანი, უსურვა მას დიდხანს
სიცოცხლე ქართველი ერის საკეთილდღეოთ
და სასიქადულო მგოსანთა რიცხვის გამრავ-
ლება. **მგოსანმა** შესაფერი სიტყვით მადლო-
ბა უთხრა მაზრის უფროსს, მოჰხვია ხელი და გა-
დაჰკოცნა. საზოგადოებამ დასძახა „ვაშა“ და
გაისმა ტაშის გრიალი. აღღეგრძელეს შემდეგ
მაზრის უფროსი, რომელსაც „თემის“ რედაქ-
ტორმა გრ. **დიასამიძემ** მიმართა მოხდენილი
სიტყვით, უსურვა მისს მაზრას კეთილდღეობა
და კულტურულად წინ-სვლა მისი მეოხებით.

შემდეგ მიმართა მგოსანს ქუთაისის ქართული გიმნაზიის მოსწავლემ ვალერიანე ჯაფარიძემ შემდეგი სიტყვებით:

„ბატონებო! ჩემის შეძლებისადაგვარად მსურს ვადღეგრძელო და უსურვო კეთილი მას, ვინაც მთელი ორი მაზრა რაჭა-ლეჩხუმისა შეანძრია და აალაპარაკა-აამოძრავა. მხოლოდ სანამ ამ ჩემს დასახულ მიზანს სისრულეში მოვიყვანდე, მიბოძეთ ნება პატარა შორიდან მოუარო: წარმოიდგინეთ ერთ წამს, თითქოს თქვენი თვალის წინ გადაშლილია თვალუწვდენელი, წყნარი ზღვა, და ამ სიჩუმეს მხოლოდ ერთათ ერთი გემი არღვევს. გემის მიზანი იმაში მდგომარეობს, რომ ის უნდა მივიდეს დანიშნულ ადგილს და თავისი მძიმე ტვირთი დასცალოს და თავისუფალი დაბრუნდეს უკან, მხოლოდ დახეთ უბედურებას და ბედის წერას, უკვე დაჰბერა ქარმა, ქარს გრიგალი მოჰყვა და ზღვაც აღელდა: მიუხედავათ იმისა რომ გემი თავს მაგრად იჭერს, ეწინააღმდეგება აზვირთებული ზღვის ტალღებს, მაინც

მარცხდება, აზვირთებული ოკეანე ჰშთანთქავს მას თავის უფსკრულში. ეს ერთი მაგალითი, მხოლოდ წარმოიდგინეთ რომ გემი არ დამარცხებულა და თავის წინასწარ დასახული მიზანი სისრულეში მოიყვანა; მივიდა დანიშნულ ადგილს და ტვირთიდან განთავისუფლდა. აი ორი ის წერტილი, რომელთა შუაგ ხდებოდა ამ ორი გემის მოგზაურობის პროცესი: ერთის მხრით დამარცხება და მეორეს მხრით კი გამარჯვება. სწორეთ ამგვარ სურათს წარმოადგენს მთელი კაცობრიობის ცხოვრების პროცესი. კაცობრიობას დაუსახავს ესა თუ ის მიზანი თავისი შემოქმედების ძალით აღწევს იმ სურვილს, მაგრამ ყოველთვის ვერა; როგორც იმ გემს დაუდგა ცუდი ამინდი, ისე კაცობრიობას — და ველარ უმკლავდება მას, ამიტომ მარცხდება. აი სწორეთ იგივე ორი წერტილი კაცობრიობის ცხოვრებაში; ერთის მხრით გამარჯვება, და მეორეს მხრით კი დამარცხება. ჩემის ფიქრით ადამიანის საბოლოო მიზანი ცხოვრებაში უნდა ვეძიოთ და იმას იქით აღარსად

Handwritten signature and stamp in the top right corner.

უნდა იყოს; და თუ ცხოვრება მიზნის მიღწე-
ვას ნიშნავს, და შემოქმედების ძალის გარშემო
პირობებზე გამარჯვებას, მაშასადამე სასურვე-
ლია ასეც მოხდეს, თუ გვსურს საბოლოო მი-
ზანი, ცხოვრება გაუმჯობესებული იყოს.

მხოლოდ არ დამდგარა ის დრო, რომ
მთელმა კაცობრიობამ ეს მძიმე ცხოვრების
უღელი შეერთებული ძალებით ატაროს, და
ისე განაგრძოს თავის თვითარსებობა, არამედ
კაცობრიობა დანაწილებულ-დაყოფილია ერე-
ბათ და ერები კი პატარ-პატარა ჯგუფებათ, ამ
ჯგუფებში შედიან პიროვნებები.

რომ უფრო ნათელ ვყოთ აზრი, საქმე
დავიჭიროთ პატარა ჯგუფთან, ანუ საზოგადო-
ებასთან. თუ მარცხდება საზოგადო მიზანი,
რომელიმე განსაზღვრულ ჯგუფს დაუსახავს
განსახორციელებლათ, მარცხდება თვით პიროვნე-
ბაც, რომელიც ამ ორგანიზმში შედის; და
თუ საზოგადოება იმარჯვებს, — პიროვნებაც
მასში შემავალი.

ჩვენ ყველანი ვინც ამ ნადიმში მონაწი-

ლეობას ვიღებთ, ქართველები ვართ; მაშასადამე ვეკუთვნით იმ დროს, რომელსაც ქართველი ერი ეწოდება. ჩვენ ქართველებს წარსული საუკუნის მესამოცე წლებში გამოგვიჩნდა ერთი პატარა ჯგუფი ახალგაზდებისა, რომელიც საქართველოს სულის ჩამდგმელი შეიქნა. ამ მოწინავე რაზმს ახალგაზდებისას ეკუთნოდა ჩვენი მხცოვანნი და სასიქადულო მგოსანი აკაკი.

მხოლოდ რაში მდგომარეობდა ახალგაზდათა მიზანი და მისწრაფება? იმაში რომ მათ სურდათ როგორმე იმ გმირთა გმირს, რომელიც კავკასიის ქედზედ არის მიჯაჭვული და რომელსაც ამირანი ეწოდება, გაეწყვიტა ჯაჭვი და სიხარულით შესცვლოდა ამდენი ხნის გასაჭირი.

მაგრამ მგოსანი მოგვიხსუცდა, ეკარგება ზემოთ აღნიშნული მიზნის თავის სიცოცხლეში განხორციელება და გვიტოვებს ახალგაზდათ ანდერძს, რომ უნდა ჩავსძახოთ მას სამა-

რეში მისი სატრფიალო მიზნის განხორციელების შესახებ.

მაგრამ გასაღდი, მგოსანო, არ შეგაშინოს ქალარამ, იცოცხლე იმ დრომდე, იმ წამდე, სანამ შენმა მახვილმა სმენამ არ გაიგონოს ამირან გმირთა-გმირიდან ჯაჭვისა და ბორკილების მტვრევისა და გლეჯის მქეპარე ხმა და მით ერთხელ კიდევ მოგემართოთ თქვენი ბუკი და ნაღარა და სასიხარულო ჰანგზედ გეფლერებიოს თქვენი წმინდა უმწიკვლო ჩანგურის სიმები“.

წარმოითქვა შესანდობელი განსვენებული ილია ჭავჭავაძისა, საზოგადოებამ ფეხზე წამოდგომით და ჭიქებით ხელში ერთხმად შესძახა „საუჭუნა განსვენება“. ქალებმა იმღერეს ი. ჭავჭავაძის სიტყვები: „ტყეს ესხმება ფოთოლი“ და შემდეგ „ტყესა სცვივა ფოთოლი“, რის გამო ბევრს ამ ხმების გაგონებაზე თვალებზე ცრემლები მოადგა. წარმოითქვა აგრეთვე მრავალი სადღეგრძელოები, თან მოჰყვა ქართული მოღახენა, ეროვნული სიმღერები და ცეკვა-თამაში

ქალ-ვაჟთა; მშვენიერ სურათს წარმოადგენდა ორპირი „სუფრული“, ერთის მხრით კაცებისა და მეორეს მხრით ქალებისა, რამაც ბევრი აცინა მგოსანი. ბოლოს ჩააბეს ფერხული, წრეში შუაზე ჩააყენეს აკაკი და სიმღერით უვლიდნენ გარშემო; ნადიმი, ცეკვა-თამაში და ფერხული ბარაკონში გადაღებულ იქმნა სინემატოგრაფ-ფოტოგრაფით.

მგოსანს უჩვენეს მუხლელი გლეხი ანდრია აღლაძე 103 წლისა, რომელსაც ზედა კბილები ეხლა ამოსვლია მესამედ. მოხუცი მხნედ არის, ფეხით მოგზაურობა შეუძლიან, შვილები და შვილიშვილები 30-დე ჰყოლია. კოტე ქავთარაძემ გადაიღო მისი სურათი.

სალამოს მგოსანმა ჩაი მიირთვა, ერთხანს იმუსაიფა, იხუმრა და მოისვენა. ასე გავატარეთ ორშაბათი 23 ივლისი.

მეორე დღეს, 24 ივლისს, გადავწყვიტეთ გავმგზავრებულიყავით ეტლებით ს. ნიკორწმინდაში და დაგვეთვალიერებინა „შაორის ქალები“, მდინარე „შაორი,, და ტბა „ხარის თვა-

ლა“. გზაზე გავივლიდით ამბროლაურში, ხოტევში და ქელიაღელეში; ბარაკონიდან (წესიდან) ნიკორწმინდამდის გვქონდა გასავლელი სულ 15—16 ვერსი. ეტლები დავიბარეთ დილის 9 საათისათვის და მხლებლებმაც მოვისვენეთ.

სამშაბათს, 24 ივლისს, შვიდ საათზე შევუდექით სამზადისს ნიკორწმინდისაკენ გასამგზავრებლად. მგოსანმაც თავის დროზე გაიღვიძა, კარგად გრძნობდა თავს. გრილოდა. დავლიეთ ჩაი, მეეტლებიც მოვიდნენ და 10 საათზე გავემგზავრეთ; მალე გავედით „ხიდის-კარში“, სადაც მდ. რიონზე ხიდის ორივე თავში უზარმაზარი კლდეები ერთი-მეორეს წვეროვებით უახლოვდებიან, თითქოს საუბრობენ წარსულ დროების ამბავზე; ამ კლდეებზე ორივე მხრივ მიშენებულია როსტომ ერისთვის ციხეები, რომლის ნანგრევებში შენიშნავთ დარჩენილ ბოძებს, რაზედაც დაკიდებული ყოფილა ქიშკარი ამ ვიწრო ხეობის ასაკეტად მტრების შემოსევის დროს; აი ამის გამო

დარქმევია ამ ადგილს „ხიდის კარი“. აქ გადის გზა, სოფ. ამბროლაურამდემისდევის რიონის მარცხენა ნაპირს, მერმე კი მარცხნივ უხვევს, გაივლის ნიკორწმინდაში, შაორის ქალებში, გადავა „ნაქერალას“ ქედზე და ჩადის ტყიბულში.

„ხიდის-კარი“ ციხის ნანგრევებით გადაიღეს სინემატოგრაფ-ფოტოგრაფით.

ჩავედით ამბროლაურში, მგოსანს დახვდა აქაური ინტელიგენცია და გლახაკობა. შევჩერდით ათიოდე წუთს, დავარიგეთ წიგნაკები და გავსწიეთ. რადგანაც აღმართი გვეკონდა ასავლელი, ნელ-ნელა მივდიოდით; მსლებლები ხშირად, სადაც ცუდ გზას შევნიშნავდით, ეტლიდან ვხტებოდით და ფეხით მივდიოდით.

მიუახლოვდით სოფ. ხოტევის, გზებში ქალები და ბავშვები გვიხვდებოდნენ, რომელთაც ვესროდით წიგნაკებს; გავიარეთ ხოტევის დიდებულ ციხესთან და ახლად შეკეთებულ ეკლესიასთან. მშვენიერი სურათი გადაგვეშალა

თვალ-წინ; შევჩერდით მოსახლის კიშკართან, ცივი წყარო დავლიეთ. მხატვრებმა გადაიღეს „ხოტევის“ ციხე და ეკლესია; მეოთხედ საათის შემდეგ განვაგრძეთ გზა, შეუდექით ს. ქელიაღელეს აღმართს: თან და თან მაღლა მივდიოდით და თვალ-წარმტაცი სურათები გვეშლებოდა გამდმოხედვისას. 1300 ადლის სიმალიდან დავყურებდით „ქელიაღელის“ ტბას, სიმინდის მშვენიერ ყანებს, ვენახებსა და გარშემო გორაკებზე გაშენებულ ლამაზ სახლებს; გამაგრდებელი სიო უბერავდა, თითქმის სიცივეც ვიგრძენით ნიკორწმინდაში ასვლისას; ხოტევი და ნიკორწმინდა მშვენიერი სააგარაკო ადგილებია. ნაშუადღევს სამ საათზე მივადექით ნიკორწმინდის ტაძრის გალავანს, გადმოვედით ეტლებიდან, გადავიარეთ ტაძრის ეზო და ჩავედით დავით კანდელაკის ეზოში, სადაც გვიცდიდა საზოგადოება და გამართული იყო ქართული სუფრა ვეებერთელა ცაცხვის ხის ქვეშ, ქვემო-რაჭის კომიტეტის განკარგულებით. მისალმების და დასვენების შემდეგ

მიგვიწვიეს სუფრაზე; მოვეუჯექით სუფრას 100-მდე სული, თამალობა მიულოცეს მღვდ. ვლ. ფოთხაძეს, რომელმაც დალოცვის შემდეგ ადღეგრძელა მგოსანი და მიჰმართა შემდეგი სიტყვით:

„ჩვენი სამშობლოს დიდებავ და სიამაყევ, მგოსანო აკაკი! ნება მიბოძეთ ორიოდ სიტყვით გამცნოთ ის გრძნობა, რომელიც თქვენმა მობრძანებამ ჩვენში აღძრა: დღიდან თავის გაჩენისა რაჟა არ ღირსებია თქვენისთანა სტუმარს. დაფასება თქვენი მნიშვნელობისა და ღვაწლისა მე არ ძალმიძს და აქ არც დრო, არც ადგილი არის; ვისაც კი ქართული ანბანი დაუძლევია, ყველამ იცის, როგორი სამსახური მიგიძღვის ქართული ერისადმი. დიდი ხანი არ არის მას აქეთ, რაც მთელმა საქართველომ დიდებულად იღღესასწაულა თქვენი 50 წლის მოღვაწეობის იუბილე, რითაც მან ცხადად დაამტკიცა, რომ თქვენს შრომასა და ღვაწლს ნახევარი საუკუნის განმავლობაში სასურველი ნაყოფი მოუტანია;

დაგიმტკიცათ, რომ იგი კიდევაც გამოუხიზლებულია და ერთი გრძნობით და აზრით გამსქვალულია. იუბილეს შემდეგ ჩვენი სამშობლოს კუთხეებმა მიგიწვია და შესაფერისი პატივი გცათ; რაქას ყველაზე ბოლოს ხვდა წილად ბედნიერება თქვენი მოწვევისა; მართალია ჩვენი დახვედრა და დღესასწაული გარეგნულად დიდებული და ბრწყინვალე არ არის, მაგრამ სამაგიეროდ გულწრფელია და რაც შეძლება გვაქვს ვცდილობთ გამოვხატოთ თქვენდამი უზომო სიყვარულში და დაფასებაში. ვუსურვებთ რაქას თქვენისთანა საყვარელი სტუმრების არა იშვიათად წვევას, რათა ასეთი გმირების შრომისა და ღვაწლის ნაყოფით მალე და დროზე ღირსებოდეს თავისი სატრფონესტან-დარეჯანის ქაჯთაგან განთავისუფლებას და მასთან ერთად ზნეობით, გონებით და ქონებით წინსვლასა - თქვენ კი, ძვირფასო მგოსანო, ვისურვებთ მრავალ-ჟამიერ სიცოცხლეს, რათა თქვენის სიმთა ჟღერით კიდევ და კიდევ დიდხანს დამტკბარიყოს ქართველი ერი“.

თამადას სიტყვას მოჰყვა ტაში და „მრავალ-ყამიერ“. წარმოითქვა მრავალი სადღეგრძელო, ეზოში მგოსნის შესაქცევად ფერხული ჩააბეს. სადილმა მხიარულად ჩაიარა, სალამოს მგოსანს ჩაი მიაართვეს და მოასვენეს; ამ დროს იმისი ოთახის კარებს მიადგნენ თეთრად ჩაცმული და თეთრი ფრთებით მორთული „ანგელოზი“, ქალიშვილები და უმღერეს ტკბილის ხმით „ნანინა“, რამაც დიდი აღტაცება გამოიწვია.

მეორე დღეს, ოთხშაბათს, 25 ივლისს; დავათვალიერეთ დიდებულ ნიკორწმინდის ტაძარი მეთერთმეტე საუკუნეში აშენებული. ეს ტაძარი, გელათის ტაძრის გეგმისაა, თუმცა მაზე პატარაა; როგორც წარწერები მოწმობს, აგებულია ბაგრატ მესამისაგან, რომელიც მეფობდა 1027—1072 წწ.. ეკლესია ხელოვნებით დიდებულ ნაშთს წარმოადგენს, ნაშენია თლილი მოჩუქურთმებულ ქვისაგან, განსაკუთრებით გუმბათი მთლად ჩუქურთმულია. დასავლეთის კარების ბქეზედ შემდეგი წარწერაა დაცული:

„ქრისტე, ძეო ღვთისაო, აღაღე სიმაღლით და დღეგრძელობით ბაგრატ, აფხაზთა რანთა მეფე, ქართველთა კურატპალატი და გაზარდე ძე მათი გიორგი“. ტაძრის კედლები შიგნიდან სულ დახატულია, თუმცა დიდი ხნისა გამო ბევრგან ჩამოშლილია. ტაძარში ინახება შემდეგი ნივთები; 1) **მაცხოვრის ხატა** შემდეგი წარწერით: „ძემან კურთხეულისა ერისთავთ ერისთავის რატისმან კახაბერ შევქედე ხატი ესე ჯვარცმისა საოხად და სალხინებლად ცოდვილისა სულისა ჩემის და სადღეგრძელოდ ჩემისა ერისთავთ ერისთავისა რატისა“. 2) **ხელის ჯვარი ნაწილებით**, ვერცხლის ჩუქურთმით შექედილი და მარგალიტებით მორთული, შემდეგი წარწერით: „პატიოსანი და ცხოველს მყოფელი ჯვარი ესე მეკუთვნის მე, ივერიის უდაბნოს წმინდა ქალაქის იერუსალიმის ბერმონაზონს ლავრენტის. ქ-კნი 1664 3) **კაცის სამადლე გერცხლის დიდი ჯვარი**. ვერცხლით შექედილი და ოქროთი მოვარაყებულო, მინაქრიანი, სხვა და სხვა წარწერებით; ერთი

წარწერა ამბობს, რომ ეს ჯვარი წმ. ნიკოლოზს შესწირეს დავით წულუკიძემ და მისმა მეუღლემ ფარსაგი ჯავარმა ლასხიშვილის ასულმა; ჯვარი გაკეთებულა მეთერთმეტე საუკუნეში. 4) **ხელთნაწერი სახარება**, ვერცხლით შექედილს ბუდეში, რომელზედაც გამოხატულია ოთხი მახარობელი, ლაზარეს აღდგინება, მარიამი, ანგელოზი და ქრისტეს საფლავი; თან შემდეგი წარწერა აქვს: „მე დავით წულუკიძემ შევსწირე სახარება ესე ტაძარსა წმიდასა ნიკოლოზსა, ვინ გინდა გამოახვას, ანუ ეპისკოპოზთა, ანუ მღვდელთ მონაზონთა, ანუ დიდებულთა, რისხვამცა ღმერთი და ყველანი წმინდანი ზეცისა და ქვეყნისანი. ჩვენც ნაცვლადამც განიკითხვიან, ამინ. დაიწერა ესე ოთხთავი ინდიქტიონსა მეფეთ მეფის გიორგის უამს და ქორონიკონს სთ“. 5) **წმინდა ნიკოლოზის ხატა**, სიმაღლით ორი ალაბი და სიგანით ერთ ნახევარი; გარშემო ვერცხლის არშით და სხვა და სხვა წმინდანებით; როგორც გადმოგვცემენ, ამ არშიაში ჩასვენებული წმ.

ნიკოლოზის ძველი ხატი წაუღიათ და მის მაგიერ ჩაუსვამთ ახალი. 6) ღვთისმშობლის ხატი, სიგრძით ერთი ალაბი, სიგანით ნახევარი, მოქედილი ოქროში დაფერილი ვერცხლით, წარწერა აქვს შემდეგი: „ჩვენ ღვთის, გვირგვინოსანმან მეფეთ-მეფემან გიორგი და ძემან ჩვენმან ლეონ გავაქედინეთ ესე წმინდისა ხატი წარსამართებლად მეფობისა ჩვენისათვის, სადღეგრძელოდ ძისა ჩვენისა ლეონისათვის და სასახელოდ სულისა ჩვენისათვის, ამინ“.

7) მოცაქულთა და წმინდათა ცხოვრება. მოწერილია:

„მამაო მისთვის მიყვარხარ,
 საიმედო ხარ სულისა,
 ამა სოფელსა შეგელი,
 ამომსხნელი ხარ სულისა:
 ნახვა მინდოდა თქვენი
 ნატვრად სამსახურისა;
 თუ არ ვიყო ერთგული,
 შემცოდეც ვარ რჯულისა.“

ამ ნივთების გარდა ტაძარში კიდევ

ბევრი საყურადღებო და ღირსშესანიშნავი ნივთებია.

ადგილობრივმა მღვდელმა მგოსანს უთხრა მისასალმებელი სიტყვა და ამთხვია ჯვარს. ტაძარი გადაიღეს სინემატოგრაფით. ცხრა საათზე გავემგზავრეთ „შაორის“ ჭალების დასათვალიერებლად. თან გაგვყვნენ რამოდენიმე ცხენოსანი, სანოვაგით, რადგანაც „**ხარის თვალას**“ ტბასთან უნდა გვესადილნა. დავათვალიერეთ მდ. შაორის ის ადგილები, სადაც წყალი იკარგება უფსკრულში და მეხუთე ვერსზე, **ჭელიშის მონასტერში**, გადმოქუხს კლდის ძირიდან; გადაღებული იქნა ამის სურათებიც. შუადღისას მივედით ტბებთან და დავბინავდით ნაპირზე ჩრდილში, დავისვენეთ, დავათვალიერეთ ტბები „**ხარის თვალა**“, რომელსაც თუმცა ტბას ეძახიან, მაგრამ ნამდვილად კი ვეებერთელა წყაროა და „**ძროხის თვალა**“, რომელიც ნამდვილი ტბაა, დამდგარია, გასავალი არა აქვს და სასმელად არ ვარგა; გადავიღეთ ფოტოგრაფიული სურათები „**ხარის თვალ-**

ზე“, ვიგრილეთ გული ცივი წყლით და ხის ქვეშ მწვანეზე გაშლილ სუფრას მოვუსხედით. ამასობაში მგოსანს მოართვეს მებაღურეებმა იქვე დაქერილი კალმახები, რომლითაც მეტად ისიამოვნა. სადილზე გრძნობიერი სიტყვებით ადღეგრძელებს აკაკი მღ. ლ. კიკვიძემ, ექიმმა შამშე ლეჟავამ (რომელიც რაჭის მაზრაში ყველგან დაგვეყვებოდა მოგზაურებს თავისი ცხენით) და სხვა... სადღეგრძელოს მოჰყვა ქართული ლხინი და სიმღერები. სადილის გათავებისას სავსე ჭიქით ხელში მორიდებით წარსდგა მგოსნის წინაშე რაჭველი ახალგაზღ. აფიცარი **სიმ. ენუქიძე**, რომელიც რუსეთში მსახურებს, და დასასვენებლად ჩამოსული იყო თავის ქვეყანაში, და მიჰმართა აკაკის შემდეგი სიტყვით: „ძვირფასო მგოსანო, როგორც ქართველი, სხვასთან ერთად ვხარობ და ვამაყობ თქვენით და თქვენთან ერთად სუფრაზე ჯდომით. სულის სიღრმიდან ამოკენესილმა ოქროს სიტყვებმა. ნაკვესმა მოკაშკაშე ნაპერწკლებმა, დიდი ხანია იქუხეს და სტუორცნეს თავისი მოე-

ღვარე სხივები ჩვენს მიყრუებულ და მივარდნილ რაქას; ამ ბედნიერებას, უნდა მიუმატოთ ის ბედნიერება, რომ რაქველებმა თვალით იხილეს ის დაუშრეტელი ლამპარი, ის მზე, რომელიც ნახევარი საუკუნის განმავლობაში ანათებდა და დღესაც ანათებს და ათბობს ბნელი ბურუსით ჰოცულ საქართველოს. დასახასიათებელად თქვენი ღვაწლისა და გმირობისა მოვიყვან ისევ თქვენს ლექსს:

„მე ჩონგური მისთვის მინდა,
რომ სიმართლეს მსახურებდეს,
განამტკიცოს აზრი წმინდა,

გულს სიწმინდით ახურებდეს“ ლ. სხ. რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში შოთა რუსთაველის შემდეგ ჩვენში წერა-კითხვა და მწერლობა დიდს გასაჭირს განიცდიდა; სწორედ მაშინ, როდესაც სასოწარკვეთილებამ უმაღლეს წერტილამდე მიაღწია, ბედმა გაუღიმა დაჩაგრულ საქართველოს და მოევლინეთ თქვენ უზენაესი ნიჭით შემკული ადამიანი, რომელმაც ჩვენი ეროვნული განაჩი—ენა, აღად-

გინეთ და დაიცავით მით, რომ სულ სიმართლეს მსახურებდით. თქვენი გული არ შებოროკილა, მარჯვენა ხელში გეჭირათ ხვარასნის რკინის ხანჯალი, რომელიც კალმათ აქციეთ და მტრის სისხლიდან შედგენილ მელანში აწეთ. ის ერი, რომელმაც წარმოშობა აკაკი, არ აღიგვება დედამიწის პირიდან, ვიმედოვნებთ, მომავალი ჩვენია და თქვენ, მგოსანო, დღეგრძელი სიცოცხლე მოგანიჭოს ღმერთმა საქართველოს საკეთილდღეოდ და მისი შვილების სასიქადულოდ და საამაყოდ“.

აფიცურ ენუქიძის სიტყვას მხურვალე ტაშის-ცემა მოჰყვა; მგოსანმაც მიიწვია ახლოს, მოეხვია და გადაკოცნა. სალამოს ნასიამოვნებები დავბრუნდით ს. ნიკორწმინდაში მასპინძლების დავ. კანდელაკის და ალ. სამოკვასოვის სახლებში. ალ. სამოკვასოვი გაქართველებული რუსია, ოჯახიც ქართული აქვს; ოდესმე იმისი ბაბუა და მამა ჩამოსულან ნიკორწმინდაში და ბინა აუჩენიათ, დღეს კი ალექსანდრე ცხოვრობს, ადგილ-მამული შეუძენია და ოჯახ-

ხიც რაქულ გემოზე მოუწყვია. მასპინძლებ-
მა რაც შეიძლებოდა დიდი პატივი გვცეს.

ხუთშაბათს, 26 ივლისს, რვა საათზე შე-
ვიკრიბენით მგოსანთან დავ. კანდელაკის ეზო-
ში, ჩაი დავლიეთ და შეუდექით ბარგის
შეკვრას. ამ დღეს უნდა გავბრუნებულიყავით
ისევ ძველის გზით უკან, გაგვევლო ხოტეფ-
ში, სადაც მგოსანი მხლებლებითურთ მიწვე-
ული იყო სადილზე მიხეილ ჭიჭინაძის ოჯახ-
ში ქვრივ დიასახლისის ტერეზიასთან, სა-
ღამოს უნდა გაგვევლო აბრამოვლებში ჩაიზე
და სამხარზე იქაური მემამულის მინა გიორ-
გობიანის სახლში და იმ ღამეს უნდა გაგვე-
წია ს. სოფში, სადაც იყო დანიშნული ღა-
მის გათევა ბიჭია გოცირიძის სახლში.

დილიდანვე ამინდი შეიცვალა, დაჰბერა
დასავლეთის ცივმა ქარმა, მოიღრუბლა და
კიდევაც წამოწვიმა. მასპინძლის სახლის დე-
რეთანში აკაკი გარშემო თეთრად მოკაზმულ
„ანგელოზებით“ (ქალიშვილებით) გადაიღო
მხატვარმა კოტე ქავთარაძემ, ამასობაში ეტ-

ლებიც მოგვიყვანეს, გამოვემშვიდობეთ მასპინძლებს და გაუდექით გზას; ხოტევაძის, 4--
5 ვერსის მანძილზე, სულ დაღმართი გვექონდა ჩასასვლელი და რადგანაც გზები მოსველდა ცხენებმა ფეხები ვერ მოიმაგრეს და ეტლებში ჯდომა სახიფათო შეიქნა. გადმოვიყვანეთ მგოსანი ეტლიდან და შევსვით ჯორზე, ჩვენც გავყევით გარშემო ნელ-ნელა; ასე ჩავედით მშვიდობიანად ხოტევის დუქნებაძის, შემდეგ ჭიჭინაძის ოჯახამდი თითქმის ნახევარი ვერსის მანძილზე აღმართი უნდა აგვევლო. მალე შამოგვეგებენ მასპინძლის შვილი ივ. ჭიჭინაძე და სიძე რუბენ გოციროძე რამოდენიმე მარჯვე ბიჭებით, რომელთა დახმარებით ეტლები ავიყვანეთ მასპინძლის ეზოში; რადგანაც ვიჩქაროდით, მალე მასპინძლებმა სუფრა გაგვიშალეს და მოუჯექით 60-დე სული; დიდებული მასპინძლობა იყო, თამაღობა მიულოცეს მსაჯულს ვლ. აბულაძეს, რომელმაც აღდგერძელა მგოსანი, მხლებლები, სამღვდელოება და სხვა სტუმრები;

მოჰყვა სიმღერა და ქართული მოღახენა, თან ამინდიც გამოკეთდა და მზემ გამოანათა; მგოსანი თავს კარგად გრძნობდა; მან ადღეგრძელა დიასახლისი და მასპინძლები; დიასახლისის მაზღმა მოხუცმა ნიკ. ჭიჭინაძემ ყანწით ხელში მიჰმართა აკაკის: „ძვირფასო მგოსანო აკაკი! ყველა ქართველი და მათ რიცხვში პატარა რაჭის მცხოვრებნიც, განურჩევლად წოდებისა, გიცნობენ ვინც ბრძანდებით, თქვენ იმისთანა მამულიშვილი ხართ; რომლისთანასაც საუკუნოები იშვიათად ჰქონდა და რომლის სახელიც საუკუნოების შემდეგ უფრო მეტი სადიდებელი იქნება. ჩვენ, შენი თანამედროვენი, ბედნიერად ვთვლით ჩვენ თავს შენით და ამ ბედნიერებას ვუსურვებთ ყველა ქართველთა ყრმათ, რომელნიც დღეს აკვანში წვანან, რომ მოსწრებოდენ შენი სახელის გაცნობას შენის მხნედ ყოფნით მანამდის. მრწამს ისიც, რომ თვითეული შენი ფეხის გადადგმა იქნება აღნუსხული ისტორიაში, სადაც დღეს თქვენი აქ ყოფნაც მოხსენებულ

იქნება. ჩვენის მხრით ამ შემთხვევას ჭიჭინაძის შთამომავლობას წერილობით გადავცემთ ანდერძით და იმ სავარძელზე, რომელზედაც შენ დღეს ზიხარ ჩვენს ოჯახში, ოქროს ასოებით აღვნიშნავთ დროს თქვენი აქ ყოფნისას და შთამომავლობას ძვირფას ნივთად დაუტოვებთ. დასასრულ გამოუთქმელი სიხარულით ვსვამ თქვენს სადღეგრძელოს“. სამ საათზე გავათავეთ სადილობა და გავემგზავრეთ; სანამ ეტლებში ჩავსხდებოდით, იქვე მეორე ეზოში ჩავვიდნენ ნიკოლოზ ჭიჭინაძე, შეგვიყვანა მგოსანი მხლებლებითურთ სახლში და დაგვალაცვინა ოჯახი „შამპანიურით“; ოთხის ნახევარზე განვაგრძეთ გზა.

საღამოს ჩავედით **ამბროლაულში**; მინა გიორგობიანის ეზოში დაგხვდა საზოგადოება. დავათვალიერეთ „მაჩაბლის“ სეული სასახლის ეკლესია და კოშკი, შემდეგ მიგვიწვია მასპინძელმა მინა გიორგობიანმა დარბაზში, სადაც გაშლილი იყო სუფრა, ზედ ჩაი და სამხარი; ღვინო მოგვართვეს ორნაირი, მასპინძლის სა-

კუთარ მამულისა. ჩაი და სამხარი გაგრძელდა ერთ საათს. მღვდელმ ვლ. მესხმა აღდგრძელა მგოსანი მოკლე სიტყვით, უსურვა დიდხანს სიცოცხლე და კეთილდღეობა; სადღეგრძელოში მგოსანს უწოდა „მხცოვანი“, რაზედაც აკაკიმ სიცილით უთხრა: „შენი სიტყვები ყველა მართალია, ხოლო ერთი ტყუილი გამოურიეო, სახელდობ ის რომ მე მიწოდე მხცოვანი ე. ი. ძლიერ მოხუცი; მართალია მე მხცოვანი კი ვიყავი, მაგრამ ახლა რაქა რომ დავათვალიერე, სრულიად გამოვიცვალე და გავყმაწვილდი იმის გამო, რომ აქ ვხედავ გამოღვიძებულ ხალხს“. მგოსნის სიტყვებმა გამოიწვია გულიანი სიცილი და „ვაჟშას“ ძახილი. რადგანაც იმ ღამეს ს. სორში უნდა ჩავსულიყავით ღამის გასათევად და შეგვემოკლებია გზა, ამის გამო აფჩქარდით, თუმცა მასპინძელი მინა გიორგობიანი თავისი საკუთარი ხარჯით დიდად მომზადებული იყო, როგორც ვახშმით, აგრეთვე ქვეშსაგებით და ბინით; გულით სთხოვა მგოსანს მოგვეცადა

და ღამე გაგვეთია მის ოჯახში, მაგრამ ვერ
 ვსცანით მოსახერხებლად, რადგანაც სოფელში მი-
 გველოდა საზოგადოება იმ ღამეს. დასწყდათ
 გული, როგორც მასპინძელს, აგრეთვე ამბრო-
 ლაურელებს, მაგრამ რაღას ვიზამდით, წა-
 უსვლელობა აღარ შეიძლებოდა; შვიდ საათ-
 ზე გამოვეთხოვეთ მასპინძელს, იქ დამსწრე
 საზოგადოებას და გავსწიეთ. დაბინდებისას მი-
 უახლოვდით „სკოლდარის“ ხიდს, რომელიც
 მთლად სურო-ყვაილებისაგან გაკეთებული კა-
 მარებით იყო მოკაზმული; წინა კამარაზე
 იყო შემდეგი წარწერა: „ბარის საზოგადოება
 გულწრფელი სიყვარულით ეგებება დიდებულ
 მგოსანს აკაკის: **ჩუბი წელი**“. აქ მგოსანს
 შეხვდა ს. ს. მუხლის, ბარის და სამთისის
 საზოგადოება ფარნებით და ჟინჯილებით.
 მოართვეს პურ-მარილი და მასწავლებელმა
 სერგო ვარაზაშვილმა მიჰმართა მგოსანს: „ჩვენ-
 გან საღმერთებლო ადამიანო, ბატონო აკა-
 კი! მცირე პურ-მარილით პატარა ს. მუხლის
 მცხოვრებნი აღტაცებით გეგებებით. ბედნიე-

რად ვრაცხთ ჩვენ თავს დღეს, როდესაც პირველად გხედავთ ამ ჩვენი სამშობლოს მთებში, ძვირფასო სტუმარო! მადლობას გწირავთ ნაშრომო ადამიანო, რომ ამ მოხუცებულობის ხანაში ძალა მოიკრიბე და გვიწახულებ. თქვენგან თელილს და გაკაფულს ეკლიან გზას არ ავშორდებით. გარწმუნებთ, ღრმად აქვს გადგმული ფესვი თქვენი მადლიანი ხელით ნათესს, რომელიც ღროზე ნაყოფსაც მოგვცემს. კერას, თქვენი წყალობით არ გაციებულს, ღრმად უღვივის გულში ნაკვერჩხალი, რომელსაც შეუძლიან ძლიერი ცეცხლის გაჩენაც. იცოცხლე მრავალყამიერ, ჩვენთვის თავდადებულო მამულიშვილო; უნდა იცოცხლო ჯერ კიდევ, ვერ შეგეღვევით, დიდო იმედო„!

მგოსანმა მადლობა უთხრა და გადაკოცნა ბ. ვარაზაშვილი. მანდილოსნებმა მიართვეს მგოსანს შემდეგი წარწერა:

„სოფ. მუხლის ქალთაგან. საქართველოს მნათობო, დიდებულო მგოსანო, აკაკი! თქვენ-

გან ნაკუნესი ტკბილი „ნანათი“ ჩვენ აღვზრ-
დით ნამდვილ ქანთველსა შვილებს და მით
უკვდავს ვეფთო თქვენს ძვირფასს სახელს“.
აქვე მოსწავლე ბავშვებმა წაუკითხეს ლექსები.
აქედანაც გაგვაცილეს ტაშის ცემით და „ვა-
შას“ ძახილით.

ცხრა საათზე შევედით ს. სოროში, წვიმ-
და, ბნელი ღამე იყო, მაგრამ ს. სორი კი
მთლად განათებული იყო ფარნებით. ქრაქე-
ბით და მაშხალებით. მისავალში მდ. „სან-
ტარულას“ ხიდან, ყვავილებიანი კამარებით
მორთულ-მოკაზმულთან, მოეყარა თავი სორის
საზოგადოებას განურჩევლათ წოდებისა და
სქესისა, ჩამწკრივებულიყვნენ ორსავე მხრით
გზის პირად და მოუთმენლად ელოდებოდნენ
ძვირფასს სტუმარს. დაინახეს თუ არა ეტლე-
ბი, შეიქნა ერთი ტაშის ცემა, „გაუმარ-
ჯოს“ და „ვაშას“ ძახილი. მისავალში ხიდზე
კამარაზე ჩამოკიდებული იყო მგოსნის სურა-
თი, წავიკითხეთ შემდეგი წარწერა:

„ჩვენს მგოსანს აკაკის საღამოს უძღვნის
ს. სორო“.

მოართვეს ჰურ-მარილი და მისასაღმებელი სიტყვა უთხრა ღვდელმა ონისიმე მანდილმა. შემდეგ მგოსანი მიიწვიეს ხალიჩებით მოფენილ დარბაზში ბიჭია გოცინაძისას, სადაც გამართული იყო დიდებული ვახშამი.

მგოსანმა ნახევარი საათი დაისვენა ოთახში, იმუსაიფა, მოისმინა პატარა ბავშვების ლექსები და შემდეგ ისურვა ვახშამზე საზოგადოებასთან გამოსვლა. მიუხედავად იმისა, რომ ამ დღეს წვიმა დაგვესწრო და 25 ვერსი გამოვიარეთ, აკაკი დაღლილობას არ გრძნობდა და მხიარულ ხასიათზე იყო. ვახშამზე ას სულზე მეტნი ვიყავით. თამაღობა მიულოცეს მღვდელს ონისიმე მინდელს, რომელმაც გრძნობიერი სიტყვით აღღეგრძელა მგოსანი, ქართველი ერი, მგოსნის მზღებლები, პრესის წარმომადგენლები, მანდილოსნები, მოზარდი თაობა და სხვა... წარმოითქვა მრავალი სიტყვა, გაიმართა მოღბენა, ეროვნული სიმღერები, სუფრული, ქალიშვილების მიერ გიტარაზე დამღერება აკაკის ლექსებისა და სხვა...

ვანშამზე პატარა ქართველმა, 15—16 წლის უმაწვილმა, ჩოხა-ახალუხით მოკაზმულმა, **ქრისტეფორე ჯაფარიძემ** აღღეგრძელა აკაკი შემდეგი სიტყვით:

„დიდებულო მგოსანო აკაკი! მე პატარა ქართველი გაღღეგრძელებთ პატარა ჭიქით და გთხოვთ ყოველივე ნაკლი მაპატიოთ. დიდი ხანი არ არის, რაც ელვასავით მოედო ჩვენს მაზრას, რომ დიდებული პოეტი აკაკი გვიპირებს სტუმრობასო. დიდი და პატარა, ქალი და კაცი აღტაცებული იყო ამ ამბით და მოუთმენლად ელოდნენ იმ ადამიანის ნახვას, რომელიც ნახევარი საუკუნე ემსახურება თავის ერს და რომელსაც ერთხელაც კი არ გაუგდია მადლიანი კალამი ხელიდან. ლოდინსაც მოედო ბოლო და დღეს გხედავთ თქვენ, რომელიც შეადგენთ ჩვენი სიხარულის და აღტაცების საგანს. დღეის დღე საისტორიო დღეა ჩვენთვის, ვინაიდან დღეს პირველად გხედავთ ჩვენში იმისთანა ადამიანს, რომლის ბადალი დღეს არ მოგვეპოება; თუ საქართველოს რომ-

მელიძე კუთხეში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა თქვენს დღესასწაულს, როგორც მოტივს ხალხის შეერთებისას და მიფერფლილ ნაციონალურ გრძნობის გაღვივებისას, მით უმეტეს ეს დღე დიდ მნიშვნელოვანი არის რაქველებსთვის, ვინაიდან რაქა კულტურულად ისეთ დაბალ საფეხურზე სდგას, რომ მისი ასე გაერთიანება და ერთი მიზნით აღჭურვა, რას შეეძლო, თუ არა თქვენისთანა ადამიანის მოხელას. პატარა ბავშვებმაც კი იციან თუ ვინ არის აკაკი, რომლებიც არა ერთხელ დამტკბარან თქვენ მიერ დაწერილ „ნანათი“ მაგრამ აქ გახლავან ისეთი მოხუცებულებიც, რომლებსაც დღემდის თვალით არ უნახავთ თავისი ეროვნული სიამაყე და დღეს მათ სიხარულს და აღტაცებას საზღვარი არა აქვს. ვაშა იმ ადამიანს, რომელიც ნახევარ საუკუნეზე მეტი ემსახურება თვის ბედკრულ სამშობლოს! ვაშა იმ მოხუცს, რომელიც არ შეუშინდა რაქის უხერხულ გზებს და ესტუმრა იმ კუთხეს, რომელიც ყოველთვის მზად არის უზომო სიხა-

რულით და აღტაცებით მიიღოს საქართველოს საუკეთესო შვილი! ვაშა იმ ერს, რომელშიც მრავალწლოვანმა სიდუხჭირემ ვერ მოკლა წმინდა გრძნობები და პირველ შემთხვევისათნავე მზად არის გულწრფელი პატივი სცეს თვის დაუღალავ მუშაკს! მრავალჯამიერ თქვენი სიცოცხლე“.

მგოსანმა მიიხმო პატარა ქართველი და გადაკოცნა. ვახშამი გაგრძელდა ღამის პირველ საათამდე. ნავახშმებს ეზოში გაიმართა ფერხული, რომელშიაც მიიღეს მონაწილეობა მღვდლებმა, ქალებმა, მოხუცებულებმა, დაახალგაზრდებმა. მგოსანმა ერთხანს უყურა ამ მხიარულობას და შემდეგ მოისვენა. ჩვენც გვიჩვენეს ბინა და დავიძინეთ.

პარასკევს, 27 ივლისს, დილის რვა საათზე წამოვდექით; მშვენიერი მზიანი დღე დავვიდგა; მასპინძლის ეზოში ჩაის და ხაჭაპურებს შევექცეოდით. ათსაათამდე ეზო ხალხით აივსო; მგოსნის გასართობად ჩააბეს ფერხული ქალებმა ცალკე, კაცებმა ცალკე; უნდა შევნიშნო,

რომ რამდენი ზევით და ზევით წავიწიეთ, იმდენი ფერხული უკეთესი და მოხდენილი იყო; იმღერეს აგრედვე სვანური სიმღერები და გამართეს ეროვნული ცეკვა-თამაში. ჩაის დალევის შემდეგ დავათვალიერეთ სოფელი ძველი ჯვანჭმის ეკლესია მეცხრე საუკუნეში აშენებული; ამ ეკლესიასთან ყოფილა დაარსებული ქალების სკოლა, სადაც თურმე სწავლობდა თამარ დედოფლის შვილის-შვილი; გვიჩვენეს იმ დროს ნაქარგი ძვირფასი გარდამოხსნა, ოლარი და ოდიკი, ჯვარი მოჭედული ვერცხლით სიმაღლით ოთხი არშინი, ხელთნაწერი წიგნები, ორი პატარა ვერცხლის სურა (ტაკუკი), მუზარადი, ძველებური ბუკი, სიგრძით ორი არშინი, რომლითაც ხალხს შეკრებდნენ ომიანობის დროს; კიდევაც დაუკრეს გარედ და გაგვაგონეს ხმა.

ეკლესიის გალავანში ეხლა შენობას აგებენ ორ-კლასიან სამრევლო სკოლისთვის.

თერთმეტ საათზე ეტლებით გავემგზავრეთ სორიდან ონში.

გავცილდით თუ არა სოფელს, გზის პირად დავინიხეთ 300-მდე ცხენოსანი ჩამწკრივებულნი; მათ რიცხვში იყვნენ ყოველი წოდების წარმომადგენელნი, განურჩევლად სქესისა, სტუნდენტობა ებრაელები და სომხები, ყველა ეროვნულ ტანისამოსებში. შევაჩერეთ ეტლები თუ არა დასძახეს „ვაშა“, „გაუმარჯოს აკაკის“, შეიქნა თოფ-დამბაჩების გრილი და ერთი მხიარულობა, მგოსანს მიართვეს პურ-მარლი, ამასთანავე ონში მცხოვრებმა, ლანჩხუთის სამოქალაქო სასწავლებლის ინსპექტორმა, **ძალაქია ჯაფარიძემ** მიმართა მგოსანს:

„დიდათ პატივცემულო, ბატონო აკაკი! ზემო რაქა გიძღვნის გულითად სალამს და გილოცავს მშვიდობით მობძანებას. დაგვიდგას სამხიარულო დღე და ჩვენმა მთებში მივარდნილმა მხარემაც იხილა დიდებული მგოსანი. მართალია ჩვენი კუთხე გადმოკარგულია მთებში და დაშორებულა საქართველოს სხვა კუთხეებს, ზოგჯერაც მოწყვეტილი უგზოობით,

მაგრამ აქაც დიდი ხანია გიცნობენ, ძვირფასო აკაკი, შენი სიყვარული ღრმად აქვს ყველას გულში ჩანერგული, შენი სურათი შეადგენს აუცილებელ და ძვირფასს სამკაულს აქაური ოჯახისას, დიდი ხანია ამ ქვეყნის პაწაწა შვილები იზებირებენ შენს ლექსებს, მოზრდილნიც და მოხუცნიც სტკბებიან შენი მშვენიერის ნაწარმოებით; ელვასავით მოედვა მთელ რაქას ხმა, აკაკი გვესტუმრებაო; დიდი და პატარა ფეხზე დადვა, სმენად გადაიქცა, სიხარულს საზღვარი არ ჰქონდა, მოუთმენელად მოელოდა ყველა დღევანდელ ბედნიერ დღეს. დაგვიდვა სანატრელი დღეც: გიხილეთ პირის პირ, ჩვენო დიდო მასწავლებლო, და მოგვეცა შემთხვევა გესაუბროთ კიდევაც. ვხედავთ ჭალარას შენს წმინდა სახეზე, მაგრამ არ გვიტეხს გულს ეგ ჭალარა და იმედი გვაქვს, დიდებულიო მამულიშვილო, რომ ჯერ კიდევ დიდხანს არ შესწყდება ჟღერა შენი ჩონგურის სიმებისა ჩვენი სამშობლოს საკეთილდღეოდ“.

საზოგადოებამ „ვაშა“ დასძახა, მგოსანმა მადლობა უძღვნა; შეხვედრა გადაღებულ იქმნა და გავსწიეთ; ჩვენი ეტლები აღარ სჩანდა, რადგან გარშემო ცხენოსნები შემოგვერტყა; მივდიოდით დიდის ამბით; გვეგონებოდათ, რომ ომიდან დაბრუნებულ გამარჯვებულ მთავარ სარდალს მოუძღვებიან სამშობლოში აღტაცებითაო. ჩვენს წინ ოთხი მხედარი მიაქენებდა ცხენებს, რათა მალე შესულიყვნენ ონში და ეცნობებინათ შეკრებილ საზოგადოებისთვის მგოსნის მიახლოება. მალე ჩვენი ეტლებიც მიუახლოვდნენ ონს; ხიდს გაღმა დიდ-მინდორზე დავინახეთ აუარებელი ხალხი, რომელიც შემოსჩერებოდა ჩვენს ეტლებს. აი მივადექით ხიდს; სინემატოგრაფ-ფოტოგრაფი დაწინაურდნენ და ხიდის თავში მადლობზე მომართეს აპარატები და გადაიღეს დიდის ამბით მომავალი კორტეჟი. გავედით ხიდზე და მივაქედით სადღესასწაულოდ მორთულ ჭიშკრის კამარას, სადაც შეაჩერეს მგოსნის ეტლი. კამარაზე წავიკითხეთ წარწერა ნაძვის და სუროს ფოთ-

ლები ასოებით: „საკეთილდღეოდ თქვენი მობრძანება ჩვენში, სამშობლოს დამამშვენებელო მგოსანო“. იქვე ეკიდა მგოსნის სურათაც. კამარის ბოძებთან იდგა თეთრად ჩაცმული, თაიგულებით, სამი ქალიშვილი, რომლებიც გამოხატავდნენ სარწმუნოებასა, სასოებასა და სიყვარულს; ქალიშვილების წინ ჩამწკრივებული იყვნენ პატარა ვაჟები თეთრი ქულაჯებით, შემდეგ კი საზოგადოება ნახევარი ვერსის სიგრძეზე, ადმინისტრაცია და ინტელიგენცია. პირველად მგოსანთან მივიდა ონის დეპუტატი დავ. კერესელიძე, პურ-მარილით და მიჰმართა:

„სალამს გიძღვნი მე როგორც წარმომადგენელი დ. ონის, დიდებულო მგოსანო, დამამშვენებელო ერისა და ჩვენი ქვეყნისა. ალტაცებით, სიხარულით და პატივისცემით მოგვეგებებით პურ-მარილით თქვენ, ღირსეულო მამულისშვილო. თქვენი მოსვლა ყველასათვის აღმტაცებელი და აღმაფრთოვანებელია, ვინაიდან ვიგრძენით სულიერად აღმატება, ყველას

გვიძგერს გული და გვიშფოთავს სული იმ დიადი სიხარულისაგან, რომელიც თქვენმა მოსვლამ გამოიწვია. სწორედ დღეს გაგვითენდა ონელებს ეს დღე, რომელიც მეტად სამნიშვნელო და სასიამოვნოა ჩვენთვის; დღეს დაჰკრა იმ საათმა, რომელმაც გვამცნო დიადი სხივის შემოშუქება ჩვენს მიზნელებულ მხარეში. ჩვენში ონმა, სადაც სხვა დაბებთან შედარებით ის მოკლებულია გონებრივ სიფხიზლეს, დღეს გამოიღვიძა, შეინძრა, შეტოკდა და სულიერად აღსდგა თვითეული ჩვენთაგანი დიდებული მგოსნის დანახვით. ეს დღე ყველას აღგვებეჭდება სამარადისოდ ხსოვნაში განურჩევლად სარწმუნოებისა და ერთხმად შემოგდახებთ: „დიდება თქვენს სახელს, ვაშა თქვენს მობრძანებას, ჩვენო დიდებავ და შვენებავ, მგოსანო აკაკი“.

ამის შემდეგ მიეგება მგოსანს მოკლე მისასალმებელი სიტყვით **ნაჭის მაწარის უფროსი ნ. ჩერნოვი**. კიშკრის კამარის გასავალთან წარუდგა მგოსანს **სტუდ. აღ. ჯაფარიძე** თეთრ

ჩოხა-ახალუხში და უთხრა აზრიანი და მგრძობიარე ლექსი.

მგოსანმა გადაჰკოცნა იგი და ყველას მადლობა უთხრა; შემდეგ მგოსანს წაუძღვენ ეკლესიაში; გალავანში ჩასვლისას შემოეგება მას თაგ. ღამ. ყიფიანის ბეუღლე ჯნ. ჰელაგია შემდეგი სიტყვით (ქალთა წარმომადგენელი): „ქართველი ერის დიდებავ, თანამედროვე რუსთაველო, ბატონო აკაკი! დღევანდელი დღე ჩვენი კუთხის მცხოვრებთათვის იმდენად არა ჩვეულებრივია, რომ ქეშმარიტად გაკაჟებული უნდა იყოს ადამიანის გული, რომ იმის სიღრმიდან არ აღმოხეთქოს გრძნობათა დღევამ... ამისათვის ნება მომეცით მოგმართოთ ორიოდ სიტყვით: თქვენს მადლით ცხებულს კალამს, რომელიც ყოველთვის ხატავდა თქვენი სათაყვანო სამშობლოს ბედის ჩარხის ტრიალს, არ შეეძლო არ შეჰხებოდა ქართველი ქალის დღევანდელ ვითარებას. მართლაც სიციხადით გულდაჩაგრულს არა ერთ გზით წამოგიყენებიათ სევდითა და კაემნით მორთულ ასოებით დახა-

ტული თანამედროვე ქართველი ქალის ტიპური სურათი; სურათი, რომელიც გულის დამლადრავია, ყოველი თვისი ერის ჭეშმარიტი შვილისათვის და განსაკუთრებით ჩვენ ქალთათვის, რომელთა სამარცხვინო ნიმუშსაც იგი წარმოადგენს. მაგრამ თუ ერთის მხრით თქვენ მიერ აღბეჭდილ სურათს გამოუწვევია ჩვენში მწარე გრძნობები, მეორე მხრით იმავე სურათს ჩაუსახია მტკიცე სიყვარული და მისწრაფება ჩვენ შორის მისი ოდნავ წაბადვისა.

ნუ გაიტყვებ გულს მხცოვანო მგოსანო! განა თვით თქვენ არ გვანუგეშებთ, რომ ჩვენ ლეჩაქ მოხდილ სატრფოს მხოლოდ სძინავს, არ მომკვდარაო!? მტრების გულის გასახეთქად მართლაც არ მომკვდარვართ ჯერ... ამ ჩვენს პაწია კუთხეშიც მოიპოვებიან ისეთნი, რომელთაც ჯერ კიდევ არ შესძულვებიან ვარდი და ია და სატრფიალო საგნად არ გაუხდით „კალინა“ და „მალინა“. მაგრამ ეს კი არის, რომ თუ ოდესმე ესაჭიროვებდით, ეხლა ამ გადაგვარების გაძლიერების ხანაში ორ წილ

მეტად საჭირონი არიან ტარიელები, რომელნიც დღე და ღამ ნესტან დარეჯნის გამოხსნას ემსახურებოდნენ... გთხოვთ, ჩვენო ეროვნულო ლამპარო, ნუ მოგვაკლებთ ჩვეულებრივ მზრუნველობას, ცუდში გვამხილეთ და კეთილში წაგვაქეზე.

„ნუ დაგეკარგვის იმედი, არ დაგასუსტოს ჯალარამ, გმირები სძებნოს, შეჰკრიბოს შენმა დაფმა და ნალარამ“.

კნენა ყიფიანის სიტყვის შემდეგ მგოსანი შეიყვანეს ეკლესიაში. იყო უკვე ნაშვადღევის სამი საათის ნახევარი.

ონის ეკლესიაში მგოსანს ჯვრით მოეგება დეკანოზი მათე გარდუშინი და უთხრა შემდეგი სიტყვა:

„სასიქადულო მამულიშვილო და დიდებულო მგოსანო, ბ. აკაკი!

ამჟამად მცხოვრებნი ჩვენის, დაშორებულის და მოწყვეტილის კულტურულის ცენტრებისაგან, კუთხისა, რომლებიც შეადგენენ

თქვენი სატრფიალო სამშობლო ერის პატარა
ნაწილს, განვიცდით დიადს და ფრიად მნიშვე-
ნელოვანს მომენტს, რომლის მსგავსს ჩვენს წა-
სულ ცხოვრებაში ადგილი არა ჰქონია და
ფიქრობ, არც მომავალში ექნება. დღეს ყვე-
ლანი განურჩევლად ეროვნებისა, წოდებისა,
სქესისა და ასაკისა, ერთსულოვნებით და ერთ-
აზროვნებით შეერთებულნი, საუცხოვო და
მომხიბვლელი სიხარულის გრძნობით ვართ
აღტაცებული; დაგვივიწყებია ჩვენი პირადული
და საზოგადო ჭირ-ვარამი და სრულს ბედნიე-
რებაში ვგრძნობთ თავს; ასეთი მდგომარეობა
გამოწვეულია თქვენის პირისპირ ხილვით, ჩვე-
ნო საყვარელო მგოსანო. არ მეგულება ისეთი
ქართველი, რომელმაც არ იცოდეს თუ ვინ
არის აკაკი; ერთი მარტო სახელის ხსენებაც
საკმაოა, რომ ყველას თვალ წინ დაუდგეს და
დაესურათხატოს თქვენი დიდბუნებოვნება და
ის ბუმბერაზივით დიდი ღვაწლი და ამაგი,
რომელიც მიგიძღვის თქვენ ჩვენი სამშობლოს
წინაშე, გარნა მიუხედავთ ამისა ყოველ ქართ-

ველის გულში იყო ძლიერი და დაუძლეველი სურვილი თქვენი პირიპირს ხილვისა. და თქვენ, როგორც ხალხის გულის სიღრმეში ჩამხედავი, აშკარად იგრძენი ეს ხალხის სულის მოთხოვნილება და კიდევაც დააკმაყოფილეთ იგი — თქვენ მოვლეთ თითქმის ჩვენი სამშობლოს ყველა კუთხეები და ყველგან შეიტანეთ სიცოცხლე და სიხარული და ეხლა სდგახარ ჩვენს წინაშე და ვსტკბებით, რომ ვხედავთ თქვენს გადაშლილს, ნათლით მოსილს და ჭკუა გონებით გაბრწყინებულს შუბლს, რომელიც მუდამ სამშობლოს ბედნიერების ზრუნვაში იყო და არის. თქვენს ცეცხლივით ანთებულს თვალებს, რომელიც მუდამ გუშაგათ უდგა ჩვენს სამშობლოს, ძილი არ მოჰკიდებია და არცერთი მომენტი მის ცხოვრებაში შეუმჩნეველი და აღუნიშნავი არ დარჩენია. დღეს ჩვენს სიხარულს საზღვარი არა აქვს; ჩემს სუსტენას არ ძალუძს გამოსთქვას ის უკვდავი გრძნობანი და აზრები, რომელსაც თქვენ გვაგონებდით: ვიტყვი მხოლოდ, რომ თქვენ საქართველოს ფი-

რუხ ცაზედ ნახევარი საუკუნის განმავლობაში შუქურ ვარსკვლავად ხართ აღმცნებული და ნათელს ფენტ და აცისკროვნებთ ჩვენს ეროვნულს ცხოვრებას, რომლის შეგნებას და შემეცნებას თქვენ მკვიდრი საძირკველი ჩაუყარეთ; თქვენ აღამაღლეთ და განამტკიცეთ ჩვენი ენა და ზნეობა; თქვენ დაგვიმტკიცეთ, რომ დიდებულის სახელი ქართველსაც შეუძლია მოიპოვოს, რის გამო მტკიცეთ გვრწამს რომ ის ერი, რომელიც შემქნელია ასეთი ზენა კაცისა, არასოდეს არ მოკვდება და თავის არსებობა ოქროს ასოებით შეუძლია ჩაიწეროს მსოფლიო ისტორიაში. გაიხარეთ და გამხნევდით, საყვარელო მგოსანო, რომ თესლმა, თქვენი კურთხეულის მარჯვენით ნათესმა, ნაყოფი მოუტანა შენს საყვარელს სამშობლოს, რომელიც შენთვის ხატია და მის წინ მზადა ხარ დაიწვა, ვითა სანთელი; სამაგიეროდ საქართველოს ერმა თვით თქვენ ჩაგისახათ გულში ხატად და ამ ხატის წინ მუდამ ჟამს აღანთებენ იმ დიდებულს იდეალებს ძმობისას და

სიყვარულისას, რომელსაც თქვენ ჩაგვძახოდით. აწ ვიღებ ხელში წმინდა ჯვარს და გლოცავ მით და ვევედრებით მასზედ ტანჯულს სიმართლისა და ქეშმარიტების მლალადებელს ქვეყნის მაცხოვარს, რათა სიმრთელით განაგრძოს თქვენი ძვირფასი სიცოცხლე ჩვენ და სასიხარულოდ, სასიქადულოდ და სასარგებლოდ მრავალ წელს.“

ეკლესიიდან მგოსანი მიიყვანეს ბაღში, სადაც აუარებელი საზოგადოება იყო შეკრებილი. აქ მიმართა მას ნიკო გიორგობიანმა შემდეგი სიტყვით:

„1907 წელი ქართველი ერის ნალველით იქმნა ჩაწერილი ჩვენს მრავალ-ტანჯულ სამშობლოს ისტორიაში. „გვინათებდა ორი ვარსკვლავი, დაგვრჩა მხოლოდ ერთი“—აი რა გაისმოდა საქართველოს ყველა კუთხეში უკვდავი ილიას სიკვდილის დღეს. და ეს ერთი ბრძანდებით თქვენ, სასიქადულო მამულიშივლო, საქართველოს სიამაყევე, მაღალ ნიჭიერო მგოსანო, ჩვენო ძვირფასო აკაკი! ილიას სიკვ-

დილის შემდეგ დამარტოხელებული თქვენ
შეიქენით ერთადერთი იმედი და დიდება სა-
ქართველოსი. თქვენ ერთმა მიიპყრეთ მთელი
ერის ყურადღება, რომლის თქვენდამი სიყვა-
რული ერთი ათად გაიზარდა.

ყოველთვის და ყველასათვის საყვარელო
აკაკი! არასდროს რაქველებს თქვენ ისე არა
ჰყვარებიხართ, როგორც დღეს. არასდროს
რაქველებს თვით თავისი თავი იმდენად არ
ჰყვარებიათ და არ დაუფასებიათ, რამდენადაც
დღეს. ბევრს შეიძლება დღემდე კიდევაც ეთა-
კილებოდა რაქველობა, დღეს კი არც ერთი
რაქველობას არავის გაუცვლის. იმ დღეს, რო-
ცა რაქას აკაკი სტუმრად სწვევია, რაქველო-
ბა არა თუ სათაკილო, პირიქით სასახელოა;
რაქველი დღეს ამაყობს და თავის თავს ბედ-
ნიერად სთვლის.

მიმოიხედე, დიდებულო სტუმარო! აი
ესოდენი ხალხი თქვენ მოულოდნელად მოგე-
ლოდა. მის სიხარულს და აღტაცებას საზღვა-
რი არა აქვს, ოდეს თქვენი ხილვის ღირსი

გამხდარა. მერე რომ იცოდეთ, ზოგიერთი რა სიშორიდანაა აქ მოსული!? შინ დარჩენილან მხოლოდ მოხუცნი და აკვნის ბავშვები, დღეს ისინიც თქვენს ხსენებასა და ქებაში არიან. გლახის ღარიბ ქობში მშობელი დედა აკვანს მისჯდომია, მას თითქო სრულიად დავიწყებია ყოველდღიური ოჯახური საქმიანობა და რა-ღაცა ციურ იმედებით სახე გაბრწყინვებული, თავის პატარა საყვარელს შვილს თქვენს ტკბილ ნანას უმღერის და თქვენის სახელით ეალერსება. დიახ, დაბეჩავებულს, უგზოუკვლობით ყოველ კულტურულ ცენტრს მოწყვეტილს, უმწეო და უპატრონო რაქას დიდხანია არ ღირსებია დღეისთანა მხიარული დღე.

ან კი საიდან, როდესაც ჩვენს მრავალტანჯულ ქვეყანას სასიხარულო დღე სანატრელად გადაქცევია. მთელი საუკუნის განმავლობაში თითქო გამქრალან, თითქო სრულიად მოსპობილან საქართველოში ეროვნული სამხიარულო თავყრილობანი და მათი ადგილი შავ-ბნელ სამგლოვიარო დღეებს დაუჭერიათ.

1896 წ. სუსხიან ზამთარში შეიკრიბნენ აურაცხელნი ქართველნი ქ. ქუთაისში, რათა სამუდამოთ გამოსთხოვებოდნენ ყოვლად სამღვდლო გაბრიელს, ვისიც მალაღწეობრივი პიროვნება ასე უხვად აშუქებს და აბრწყინებს ჩვენს ღვთისმშობლის წილხდომილ ქვეყანას.

1907 წელს წიწამურის გზაზე მტარვალის ხელიდან გასროლილმა ტყვიამ ხომ სულ ერთიანად აატირა და საცოდავად ააბღავლა მთელი საქართველო. ქართველ ერს მზე დაუბნელდა. სამშობლოს მოღალატემ ილიას ტყვიით გული გაუგმირა და დაობლებულ ქართველებს კიდევაც მიეცა საბედისწერო შემთხვევა შეკრებილიყვნენ ერთად, რომ დედა ქალაქ თბილისის ქუჩები და წმ. მამადავითის გორა მწარე ცრემლები მოერწყოთ.

ან გაიხედეთ დიდუბისაკენ. გლოვის ზარი! რა ამბავია?! მოზღვავებული გულჩათუთქული ქართველი ერი შავს მიწას აბარებს საუკეთესო მამულიშვილს, დიდებულ პედაგოგს,

იაკობ გოგებაშვილს. და ეს აზრის ხმა ჯერაც კიდევ არ შეწყვეტილა; ჯერ კიდევ ჩვენს თვალზე მდულარე ცრემლი არ გამშრალა. და აი, ამ ეროვნულ მოთქმა—გოდების დღეს თქვენი აქ მობრძანება ქეშმარიტათ იგივეა, რაც მესიას ქვეყნად გამოცხადება. დიდი მადლობის ღირსნი არიან ყველა ისინი, ვისაც თქვენი აქ მობრძანებისათვის ხელი უწყვია. გმადლობთ, დიდებულო სტუმარო—მამული-შვილო, რომ გაგვამხნევე და გაგვახარე. ეხლა კი თვითონ თქვენ გეკითხებით, მიზეზო ჩვენის სიხარულისა: აბა გვიბრძანე, თვით განხორციელებულო სიხარულო ჭირ-ნახულ ივერიისა, განა თქვენ კი თქვენ სიცოცხლეში ბევრი გღირსებიათ მხიარული დღეები?—არც ერთი დღე არც ერთი საათი!—წმინდა მოწამის შარავანდედით მოსილო, აკაკი! ვინ დაგწამოს თქვენ სიცილ-ხარხარი, ოდეს სატრფო თქვენის გულისა ტყვეობაშია!.. განა ჰყოლია დამონებულ საქართველოს მთელი საუკუნის განმავლობაში თქვენისთანა ჭირისუფალი? ან

ვის შეეძლო თქვენებრ სისწორით გაეთვალწინებია ის უკუღმართი გზა, რომელზედაც მონობამ ჩვენი სამშობლო შეაყენა”

ვის უტირებია, ვის უჟღერებია მკვნესარე ჩანგი სამშობლო დიდებისათვის ისე, როგორც თქვენ? აქ თქვენ ტოლი არ გყავთ, სწორუბოვარო მამულიშვილო! და მერე ვინ იცის რამდენჯერ ჭირში მყოფ მამულისათვის თქვენ ღამე ძილი გაგტეხიათ და რამდენი ცხარე ცრემლი თქვენ ისე დაგიღვრიათ, რომ ჩვენ არც კი გაგვიგია!..

მაგრამ დროა ბოლო მოელოს ცრემლთა დენასა. განა თქვენ თითონ არ გვახარეთ— არ მომკვდარა, მხოლოდ სძინავს, ისევ მალე გაიღვიძებსო... მრავალგზის ბარბაროს მტრებისაგან აოხრებული ჩვენი სამშობლო თვით მთელი საუკუნის აუტანელმა მონობამაც კი სიკვდილის კარამდე ვერ მიიყვანა. ან როგორ შეიძლება სიკვდილი და მოსპობა იმ მაღალსულოვან ერისა, რომელმაც წარმოშობა იმისთანა მსოფლიო მნათობნი, როგორიც არიან

მაგალითად; დავით აღმაშენებელი, თამარ დედოფალი, შოთა რუსთაველი, ჩვენი გაბრიელი, ილია ჭავჭავაძე და თქვენ, ძვირფასო აკაკი! ქება-დიდება თქვენ სახელოვანნო მამული-შვილნო, თქვენ მიერ სამარადისოთ უკვდავყოფილია მსოფლიო ლიტერატურაში ქართველი ერი, მისი ენა, პოეზია, აზროვნება და შწერლობა. გადაგვარების უკულმართ გზას ბოლო ეღება. საქართველოს თვით მისთანა მიყრუებულ კუთხეშიაც კი, როგორც რაჭაა, მოზარდ თაობას დედინაცვლის შრატისათვის ზურგი შეუქცევია და ხარბათ ეწაფება მშობელი დედის ძუძუებს. სანატრელმა გაზაფხულის დილის ცისკარმა კი ხანია გამოანათა....“ შემდეგ ჩააბეს ფერხული და შემოსძახეს ეროვნული სიმღერები, რითაც მგოსანი შეიქცეის ნაშუადღევის ოთხ საათამდე; ოთხ საათზე კი მიიწვიეს ნოტარიუსის დავ. გოცირიძის სახლში, სადაც გაშლილი იყო სუფრა სტუმრებისათვის. თამაძობა მიულოცეს თავ. კოწია წულუკიძეს, რომელმაც მოკლე სიტყვით აღდგერძელა აკა-

კი, შემდეგ მხლებლები, პრესის წარმომადგენ-
ლები და იქ დამსწრე საზოგადოება. სხვა და
სხვა სიმღერებით გაამხიარულეს სუფრა მალა-
ქია ჯაფარიძის შვილებმა ოთხმა ძმამ, მათ
შორის ორი სტუდენტი, რომლებიც ისე წაა-
გვანან ერთმანეთს, რომ გამორჩევა შეუძლე-
ბელია.

რადგანაც ამავე დღეს, 27 ივლისს, იმარ-
თებოდა ონში სალიტერატურო საღამო, რო-
მელსაც უნდა დასწრებოდა მგოსანი მხლებლე-
ბითურთ, სადილი ექვსს საათზე გათავდა და
მგოსანმა ცოტახანს მოისვენა. ათ საათზე მი-
გვიწვიეს სალიტერატურო საღამოზე; საღამო
შესდგებოდა სამი განყოფილებისაგან; პირველ
განყოფილებაში წაიკითხეს და გააცნეს დამს-
წრე საზოგადოებას აკაკის ბიოგრაფია და იმი-
სი პოეზიის მნიშვნელობა. მეორე ორატორებმა
უთხრეს სიტყვები, როგორც პროზად ისე
ლექსადაც. მეორე განყოფილებაში იმღერეს
„მრავალჟამიერ“ და მოსწავლე-ბავშვებმა წაი-
კითხეს აკაკის სხვა და სხვა ლექსები. მესამე

განყოფილებაში კორიშელმა, ჩაგუნავამ, და გელოვანმა მშვენივრად შეასრულეს სიმღერები „ორმოცი წლის ბებია“, „ომში წასვლა მას უხარის“, „გახსოვს ტურფავ ჩვენ დიდ ბაღში“, „გუშინ შვიდნი გურჯანელნი“ და სხვა.

აქ მარიამ წერეთლის ასულმა მიმართა მგოსანს შემდეგი სიტყვით:

იშვიათო მოხუცო! ფრიად სასიამოვნო, მაგრამ მეტად ძნელი ხვედრი მარგუნა ბედმა: მოგესალმო და ქებათა-ქება გიძღვნა ჩემი უმწეო ენით, შენ, ივერიის შვენებას. ბედნიერი ვარ მით, რომ დიდი მგოსანი, ერის გუშაგი, რომლის სევდიანი ჰანგები თავს დასტირიან წამებულ ივერიის ბედ-იღბალს, დღეს პირველად ეწვია ბედკრული საქართველოს ერთ შვენიერ კუთხეს, ჩემ საყვარელ სამშობლო რაქას.

მოვსულვარ შენ საქებ სადიდებლად და თანაც მთის შიკრიკის, — ცელქი სიოს, და მთავორების დანაბარები სალამი თავისუფალ მუზას ამაყ მთებიდან თან მომიძღვნია, დიდო

მგოსანო! მოელვარე მთის პაწია ჩანჩქერნიც
საამურად ეკონებიან, ნეტარ დღით დამთვრალს,
და აზვირთებულ-- ფაზისს, და ტალღათა სრბო-
ლაში, ამ სტიქიონურ ძმურ ხვევნა-კოცნით,
გამოსთქვამენ და მახარებენ სალამს შენდამი,
დიდებულო შვილო ტანჯული ერისავ!

ბუნება ხარობს, გიგალობს და ჩვენც უფ-
რო გვმართებს მხიარულება, გვმართებს და კი-
დევაც შემოვკრბით, და შეერთებით, ხმა შეწ-
წობილად ვუგალობთ წმინდა საგალობელს ჩვენ
ღვთაებას, წმიდათა-წმიდას, ხელოვნების ქუ-
რუმს.

დღეს ჩვენც, რაქველები, ვდღესასწაუ-
ლობთ იმ გმირთ-გმირის დღეს, რომელსაც
ხმლის ნაცვლათ, კრემლში ნაღეს, ნაღველში
ამონაწები კალამი ხელთ ეპყრა და ორმოცდა
ათი წლის განმავლობაში დაულაღავათ დარა-
ჯობდა ქართველ ერს, სიმართლის კერას, ბო-
როტებას ებრძოდა, და საგანგებოთ უგერებდა
ბედკრულ ივერიას ბუხებივით მოზუზუნე
მტერს. თუმცა ის მოსაზრება, რომ, შენ სატრ-

ფოს ძველებური მოსისხლე მტრები აღარ აწუხებდენ ცოტათი გულს გიმშვიდებდა, მაგრამ ის მდგომარეობა, რომ შენი სატრფო, ვითომდა, მთარველ ფრთის ქვეშ მყოფი, ფეხშიშველია და თავზე ლეჩაქ ახდილი, და ცრუ-გაუტანელ-მამულიშვილებისაგან ერთი ორად შეგინებულია, გულს გიგმირავდა, ნაღვლიანად აქლერებდი შენს ჩანგს, დასტიროდი სატრფოს ვარამს, ვით მწყემსი ობლის საფლავს, და ჩვენც გვატირებდი. მაგრამ ამ ქვითინში სასოწარკვეთილის გოდება როდი ისმოდა. ღრმად გწამდა, რომ ივერიის ბედ-იღბალი არ მომკვდარა გაღვივდება დარჩენილი ნაპერწკალი, და ღვთიურ ცეცხლად აღიგზნება.

დღეს კი მწამს, რომ მართლაც არ მომკვდარა და არც მოკვდება ის სატრფო, რომელსაც შენებრ მოტრფიალე გვერდს ეყოლება, არ მოკვდება ის ერი, რომელსაც შენებრ მებრძოლი ეყოლება. დიახ, ბატონებო, აკაკი მებრძოლია. გმირთ-გმირი, ვინაიდან ჩვენ დროში ხმალი იმდენს ვერას იზამს, რასაც პა-

ტარა კალმის წვერი და მით უფრო ისეთი კალმის წვერი და სიმთა ჟღერა, რომელიც დაჩაგრულს თვალს ცრემლებს უშრობს და მჩაგვრელთ კი გულში ისარივით ესობა.

აბა ბატონებო! ეხლა გადავხედოთ სიმართლისათვის თავდადებულ მეომართა ძვლებით დაფარულ ბრძოლის ველს, აქ სანუგეშოს თითქოს ვერას ვხედავთ; მაგრამ ნუ შეკრთებით! აგერ ძვლებისაგან აგებულ კიბის მწვერვალზე შარავანდედით მოცული მოხუცისდგას. თუმცა მძიმე ხვედრი ღრმად აღბეჭდია მის სპეტაკ შუბლზე მაგრამ იგი შეუპოვრად სდგას. თვითეული საფეხური კენესით, გოდებით განვლე, შენ მგოსანო, მრავალი თანამოძმენი ჩამოგშორდენ, ზოგი უღმობელ სიკვდილით უღროოდ მოტაცებულნი, ზოგი ბოროტების მსხვერპლად ქცეულნი, მაგრამ შენ შეუპოვრად განაგრძობდი წინსვლას, საიდუმლო ლამპრით ინათებდი ნარ-ეკლიან გზას, და მიგყავდა, სევდიანი ჩანგის ჟღერით მიტოვებული მხარე. და დღეს კი სდგეხარ იმ მწვერვალზე,

რომელსაც მხოლოდ შენებრ რჩეულნი თუ
მიაგნებენ და მორთავენ სავედრებელ ტაძარს
ბზისა ტოტებით. მაშ აქდერე, მოხუცო, ეგ
ჩანგი შენი! მხოლოდ შენ შეგვრჩენიხარ, შენ
ხარ ჩვენი დედა, მამა, გამხარებელ-დამატირე-
ბელი, და ერის საქებ-სადიდებლად ნუ დაგვა-
ვიწყებ იმ ტკბილ ენასა, რომლითაც თამარ
ბრძანებას სცემდა.

ლამის თორმეტ საათზე დამთავრდა სალა-
მო, რომელმაც საზოგადოდ ჩინებულად ჩაია-
რა, ხალხიც აუარებელი დაესწრო.

შაბათს, 28 ივლისს, რვა საათზე წამოვ-
დექით და ჩაის შემდეგ დავიწყეთ თათბირი ს.
სხიერში (სხიერობა 29 ივლისს) წასვლის შე-
სახებ, სადაც მიწვეული იყო მგოსანი ს. ჯა-
ფარიძის ოჯახში. შემდეგ კი, 30 ივლისს,
უწერა-გლოლა-ქიორისაკენაც ვფიქრობდით გამ-
გზავრებას; გლოლა-ქიორელები, როგორც გად-
მოგვცეს, დიდ მზადებაში ყოფილან და გვი-
პირებდნენ ჯიხვ-ირმებით და კალმახებით გა-
მასპინძლებას. ჩვენც ძლიერ გვეინტერესებო-

და რიონის სათავეში მდებარე განაპირა ზემორაქის სოფლების, იქაური მცხოვრებლების დათვალეობა, მათი ზნე-ჩვეულების გაცნობა და ეროვნული სიმღერების მოსმენა. როგორც გადმოგვცეს ონელებმა, ცუდი გზებისა გამო მგოსანს ამ სოფლებში შესვლა მეტად გაუჭირდებოდა, ამის გამო ხმის უმეტესობით გადავწყვიტეთ უკანვე გამობრუნება და ლაილაშს შესვლა, რაც დეპეშით გაცნობეთ დაპირებისამებრ ლაილაშში თავ. ლევ. დადეშკელიანს. სადილობამდე მგოსანმა ისურვა ფოტოგრაფიული სურათის გადაღება ერთად ონის კომიტეტთან (მოგზაურობის მომწყობია). ნაშუადღევის მეოთხე საათზე მიგვიწვიეს ბაღში მორთულ ფაინატურში. ქართულად გაშლილ სუფრას სამასზე მეტი კაცი და ქალი მოუსხდა. დანარჩენთათვის გაიშალა სუფრა იქვე მწვანეზე. თამადა მთელი ცეს რაქის მაზრის წინამძღოლს ექიმს დავ. ჯაფარიძეს. სანამ თამადა სადღეგრძელოს იტყოდა, მგოსანთან გაჩნდა ერთი მოხუცი ზემორაქველი მესტვირე და შე-

ამკო ქებით; თამაღამ დაასაჩუქრა მესტვირე და აიღო ყანწი ხელში; პირველად აღღეგრძელა აკაკი, უსურვა მას კეთილდღეობა და კიდევ დიდხანს სიცოცხლე ქართველ ერის სანუგეშოდ; თამაღას სიტყვას მოჰყვა „მრავალ-ჟამიერ“ და „ვაშას“ ძახილი. ყოველი საღღეგრძელოს შემდეგ უკრავდა ზურნა. აღღეგრძელეს მგოსანი ყოველი მხრიდან: ონის ებრაელთა დეპუტაციამ მოართვა მგოსანს ხონჩით ტორტი, რომელზედაც იყო გამოხატული ჩანგი, სამელნე და კლამი, ამასთანავე მათმა წარმომადგენელმა ახალგაზდა ებრაელმა ფილხაზ შემშილაშვილმა მიმართა აკაკის შემდეგი სიტყვით; სასიქადულო მგოსანო, საქართველოს მამულიშვილო, ბატონო აკაკი! მე გიახელით თქვენთან, რათა ქართველი ებრაელების მონდობილობით მოგახსენოთ ორიოდე სიტყვა; დიდებულო მგოსანო, მე ვარ ქართველი ებრაელი, თქვენის ნაწარმოებით აღზრდილი და თქვენი ჩანგის ჟღერით დამტკბარი; ამასთანავე უნდა გაუწყოთ, რომ ჩვენ ქართველი ებრაე-

ლები დიდის აღტაცებით და გამოუთქმელი სიხარულით მივეგებებით ერთად ჩვენ ქართველ ძმებთან და მეზობლებთან თქვენს ჩვენში მობრძანებას და ბედნიერ დღეობას. დიდებულო მგოსანო, ჩვენ ებრაელებისა და ქართველების ცხოვრებაში ისეთი შეთვისება გვაქვს ერთმანეთ შორის, რომ არ განვირჩევით ერთმანეთისაგან, როგორც ერთი სისხლი და ხორცი, ამიტომ ვალდებულად ვთვლით ჩვენ თავს, რომ ერთად ქართველ ძმებთან, ჩვენ მეზობლებთან მონაწილეობა მიგველო ამ თქვენს ბედნიერ დღეობაში, მაგრამ სამწუხაროდ ჩვენდა სჯული ნებას არ გვაძლევს, რადგან დღეს შაბათია, ამისათვის ბოდის ვითხოვთ თქვენს წინაშე და გთხოვთ მოგვიტევოთ. ამასთანავე ნიშნად პატივისცემისა ებრაელებისაგან გთხოვთ მიიღოთ ეს მცირედი ძღვენი. მუდამ სახეში იქონიეთ, რომ ჩვენ, ებრაელებსა და ქართველებსა შორის არ ყოფილა განსხვავება, არ არის და არ იქნება გარდა სარწმუნოებისა.“

მგოსანმაც შესაფერისი სიტყვა უთხრა
ებრაელებს, გადაკოცნა ახალგაზდა წარმომად-
გენელი: ხალხმა დასძახა „ვაშა“ და „აკაკის
გაუმარჯოს“ მეზურნეებმაც დაჰკრეს ტუში.
ამის შემდეგ თამადამ დალია სადღეგრძელო
კომიტეტების, რომელთაც მოაწყვეს მოგზაუ-
რობა, პრესის წარმომადგენლების და სხვა-
თა...

მაზრის უფროსმა ნ. ჩერნოვმა ადღეგრძე-
ლა მგოსანი მეტად გრძნობიერი სიტყვით, რა-
ზედაც აკაკიმ უპასუხა მას მოხდენილი სიტ-
ყვითვე. მაზრის უფროსის სიტყვამ და აკაკის
პასუხმა გამოიწვია დიდი აღტაცება და დაუს-
რულებელი „ვაშა“ და ტუში. მომღერლებმა
კორიშელმა, ჩაგუნავამ და გელოვანმა საუც-
ხოვოდ იმღერეს სხვა და სხვა ხმები. თავ. ივა-
ნე წულუკიძემ ადღეგრძელა მგოსანი და მი-
მართა შემდეგი სიტყვით.

„სასიქადულო მამულიშვილო! წარმოიდ-
გინეთ ბნელით ჯურღმული, რომლითაც უნას-
ნი სარგებლობენ და დაუსრულებლივ სისინო-

ბენ; სადაც ტანჯვა, წუხილი და გულშემშა-
რავი კვნესაა; არსაიდან ხსნა, არსაიდან სი-
ნათლე, ყველგან საშინელი წყევლიაღია! მოუ-
ლოდნელად წერაქვი კაჟსა სცემს, ქვა ნაპერწ-
კლებს ჰყრის; და მათი აღით წყევლიაღი ჰქრე-
ბა; ნათელს თან მოსდევს საერთო ხსნა და
ნეტარება! აი ამ გვარათ, ჩვენი სამშობლო,
სულსა ლაფავდა წყევლიაღის ქვეშე, ბევრი ქვემ-
ძრომი და სხვა უნასნი ზეიმს მართავდენ მის
სივრცეზე. ამ დროს წერაქვად, თქვენ მოვე-
ლინეთ, კაჟს მაგრათ დაჰკარით და ნაპერწკ-
ლებმა ანაზღეულად ბნელი წყევლიაღი მიფანტ-
მოფანტა... აწ-კი ყველას იმედი გვქონდეს,
რომ ვერ გაუძლებს ჯაქვი ამირანს და ტა-
რიელ-ავთანდილ-ფრიდონი გამოიხსნინ ნესტან-
დარეჯანს.

აი ამიტომ:

„ნეტარ ხარ შენა! შენ არ გქირია,
ჩვენგან დიდება აღტაცებული;
არც არა ძეგლი მოკლე დროითი
და დროებითვე განათებული.

შენ გასულდგმულებს სულ სხვა რამ
მაღლი,

შენ უკვდავთ გქმნის ზენაარსთ ძალი,
ქანდაკს, გიმზადებს აწმყო უმჩნევლად
და გაცისკროვნებს თვით მომავალი.“

ამბროსი გამყრელიძემ მიმართა მგოსანს და
აღღეგრძელა შემდეგი სიტყვით:

„ბატონო აკაკი!

ღღეს ჩვენ რაჭველები დიდ სიხარულს,
და აღტაცებას ვგრძნობთ შენის აქ მოსვლით;
მით უფრო განუსაზღვრელი საგრძნობელია
ჩვენთვის შენი აქ მოსვლა, რომ ამ მოხუცე-
ბულობის დროს არ დაგეზარა, არ მოერიდე
არც სიშორეს, არც უვარგისს გზას, გვეცი პა-
ტივი, მიიღე ჩვენი მასპინძლობა და მობრძან-
დით ჩვენში. შენის ნახვით ხალხი სულიერად
მხნევდება, გონივრულად იღვიძებს და ერთი
ორად უღორძინდება. მას სიყვარული იმ მამუ-
ლისა და სამშობლოსი, რომლისთვისაც შენ
გაქვს შეწირული საუკეთესო ხანა შენი ცხოვ-
რებისა, შეწირული მთელი შენი სიცოცხლე,

სიყმაწვილე და სიჭაბუკე. აი სწორედ, ამიტომაც, დღეს ჩვენ რაჭველები, ვგრძნობთ ჩვენ თავს ამაყად, ამაღლებულად, რომ ჩვენთან ერთად გხედავთ ერთ სუფრაზე, რადგან შენი მტკიცე კარგი სახელი და ღრმა მხურვალე სიყვარული ბავშობიდანვე დედის-ძუძუსთან ერთად გვაქვს ჩანერგილი, როდესაც ჩვენ გასაჩუმებლად დაგვმღეროდნენ შენს ტკბილ ნაინას“. ეს დღეები, რომელიც გაატარე აქ რაჭაში; ჩაითვლება ერთ საუკეთესო ჯილდოთ, რომელიც ჩვენ მიგვიღია როდისმე ცხოვრებაში, და მასთან იქნება სასიამოვნო მოსაგონად მთელ ჩვენ სიცოცხლეში და არ ამოიფხვრება ჩვენის გულიდან უკანასკნელ წუთამდე.

ეს ერთი ნაწილი კუთხისა, მშვენიერი შენი სამშობლოსი, სადაც დღეს შენ იმყოფები და მხურვალე გულით გეგებებიან და გარს გეხვევიან, არის დასახლებული თავ-განწირული მშრომელი ხალხით. შრომა კი, როგორც ვიცით, აპატიოსნებს ადამიანს; პატიოსნება გამოიხატება სიყვარულსა და სათნოებაში. ეს

✓ სიყვარული და სათნოება ჩვენ გვაქვს შეგნებუ-
ლი შენი ბასრი კალამის ნაწარმოებით, რომელიც მთელი ორმოცდაათი წელიწადი უწყევ-
და მედგარ სამსახურს ჩვენს სამშობლოს, რასაც ამოწმებს ის გარემოება, რომელსაც თვითონ თქვენ ხედავთ თქვენის თვალით; რა-
ქველი, მიუხედავად ადგილის სივიწროისა, რომელსაც დღეს განიცდის, მიუხედავად მკა-
ცრი ბუნებისა, ვერ შეთვისებია იმ აზრს, რომ მიატოვოს სამშობლო და წავიდეს სხვაგან უკე-
თეს ადგილას საცხოვრებლად. სხვაგან სიცოცხლეს აქ სიკვდილს ამჯობინებს, სხვაგან სიმ-
დიდრეს და სიმხიარულეს აქ სიღარიბეს და ტანჯვას. ის სულით და ხორცითარის მიჯაჭვუ-
ლი ამ საღს კლდეებს ამირანის ჯაჭვით შენი კალმის ნაწარმოების მიზეზით. შენ ხარ ჩვენი წინამორბედი, აი სწორედ ეს არის მიზეზი დღე-
ვანდელი ჩვენი აღტაცებისა და სიხარულისა. ღოცვით ვერ დაგლოცავ, რადგან თვით ღვთი-
საგან ხარ დაღოცვილი და ნაკურთხი; გისურვებ ხანგრძლივ სიცოცხლეს ჩვენდა საიმე-
დოთ და სასიქადულოთ.

წარმოითქვა აგრეთვე მრავალი საყურადღებო სადღეგრძელო, გაიმართა ქართული მოღონება, ეროვნული სიმღერები, ფერხული და ცეკვა-თამაში, ლექური ზურნაზე; ონის ნადიმი და ყოველივე ესენი გადაიღეს მხატვრებმა. ნადიმმა მხიარულად ჩაიარა, ყველა იქ მყოფნი აუწერელ აღტაცებას და სიამოვნებას გრძნობდა, ბუნებაც ხარობდა, ამინდი მშვენიერი იდგა, გრილი საღამო იყო, მთა „შოდა“, ლურჯი ნისლით დაფარული, ამაყად დაგვეყურებდა, გულის ამატოკებელი ზურნის ხმებს და ონელების ფერხულზე სიმღერას მღ. რიონიც თავისი დუდუნით ხმას აძლევდა, ნელი სიოც არ გვაკლებდა პატივისცემას და მხიარულებას. სადილის გათავებისას მგოსანმა მიმართა ონის საზოგადოებას გამოსათხოვარ სიტყვით:

„ბატონებო! თქვენი მხიარულება მეც გადამედვა. თქვენზე უფრო მეტად მე ვარ აღტაცებული, იმიტომ კი არა, რომ ეს ლიტანია, რომელსაც მე დღეს აქ ვხედავ ჩემგან არის

გამოწვეული, არა— სულ სხვა მიზეზით: მე ვხედავ, რომ თქვენ უკვე გამოღვიძებული ხართ, არა ხართ კმაყოფილი აწმყოთი და მიისწრაფებით მომავლისაკენ; თქვენ ეძებთ სწორ გზას, გინდათ გყავდეთ წინამძღოლი, რომ მოგვევლინოთ მესია და, ნამეტანი სურვილით გატაცებულნი, აჩქარებულხართ და მე გგონივართ ის წინამძღოლი. მე მისი აჩრდილიც არა ვარ, მე უბრალო წინამორბედი ვარ; ამას მოგახსენებთ წრფელის გულით. ის გმირი, რომელმაც უნდა გასწყვიტოს ჯაჭვი და ამირანი აუშვას, სხვა არის, მე არა ვარ; ის მოგვევლინებათ თქვენ ახალ დემისაგან. როდესაც იოანე ნათლავდა ხალხს, ის ეგონათ ებრაელებს მესია და მას უთხრეს, შენ ხარ მესიაო? „არა, უპასუხა მან,— მე მესია არა ვარ, მესია ის არის, რომელიც ეხლა მოდის და ნელნელა ჩვენსკენ ეშვებაო; მე ნათელს გცემთ თქვენ წყლით და ის კი სული წმიდითაო“. მე ღირსი არა ვარ იმ შედარებისა, მხოლოდ მაგალითად მომყავს ამ აღფრთოვანების დროს. დიახ,

ბატონებო, ასრულდა იოანე ნათლის მცემლის
სიტყვები, მოველინა ქვეყანას მაცხოვარი; სწო-
რედ ასევე მოველინება საქართველოს მისი
საკადრისი გმირი, რომელსაც მე ღირსი არა
ვარ ხამლი გავხადო ფეხთა მისთა და თუ მე
მცირე მახარობელს, უბრალო მომაკვდავს, ასე-
თი ალტაცებით მეგებებით, მაშ რაღა იქნება,
როდესაც ნამდვილი გმირი მოგველინებათ?!
თქვენ მაშინ მეტი გახარებული იქნებით და
უფრო მომზადებულნი შეხვდებით გმირთა-
გმირს, მე მხოლოდ დამრჩენია ერთი: ჩავიკრა
გულში თქვენი სიყვარული და პატივისცემა და
უკანასკნელად სვიმონ მოხუცივით წარმოვთქვა:
„აწ განმიტევე მე მონა შენი“.

ამასთან მგოსანმა მიირთვა სადღეგრძელო
საზოგადოებისა და უძღვნა მადლობა ასეთი
მიღებისათვის და დღესასწაულობისათვის. სა-
ზოგადოებაში გაისმა ტაშისცემა, „ვაშას“ ძა-
ხილი და გახდა თოფ-დამბაჩების გრიალი. ~~დე-~~
კანოზმა მათე გორდენიანმა უპასუხა მგო-
სანს: „ძვირფასო მგოსანო! თქვენი მოსვლის

ამბავი ელვასავით მოედო მთელ რაქის მცხოვრებლებს; იგი ცეცხლის ნაპერწკალივით ჩავარდა ჩვენს გულში და აღენთო გამოუთქმელი სიხარულის გრძნობები და თქვენის მოსვლით და პირისპირ ხილვით კი ესე გრძნობები გაგვიორკეცდა; ხოლო გამოტეხილად და გულ-ახდილად უნდა გითხრათ, ღირსეულო მგოსანო, რომ ბოლოს ნათქვამმა სიტყვებმა „აწ განუტევე მონა შენიო“ ცოტა ნაღველი გადაასხა ჩვენს მხიარულებას; სიმონ მოხუცს ღვთისაგან ჰქონდა ნაბრძანები არ მომკვდარიყო სანამ თავისი თვალით არ იხილავდა მესიას, მხსნელს სოფლისას და ასეც მოხდა, თქვენ კი გვპირდებით მის მოსვლას თქვენს შემდეგ. არა, დიდო მგოსანო! შენ თვით ზეციდან ხარ მოვლენილი ჩვენი სამშობლოსათვის, რომელსაც მთელი თქვენის არსებით ეკუთვნით და არა მარტო თქვენს თავს, ამიტომ არც უფლება გაქვსთ სთქვათ „აწ განუტევე“ არა, ამის ნებას ვერ მოგცემთ, უნდა იცოცხლო მანამდის, სანამ თქვენ არ მიირქმევთ თქვენს მკლავზე იმ

მესიას“. მგოსნის გამოსათხოვარმა სიტყვამ და
დღეკ. გორდუზიანის პასუხმა ბევრ იქ დამსწრეს
სიხარულის ცრემლები გადმოადინა. მგოსანი
იჯდა საზოგადოებასთან ლამის ცხრა საათამდე,
შემდეგ გააცილეს ბინამდის ზურნით, მაშხალე-
ბის სროლით და მხიარულობით. ბაღში მოლ-
ხენა და ცეკვა თამაში გაგრძელდა ლამის ორ
საათამდის მთლად ონი გაჩირაღდნებულ-განა-
თებული იყო, ყველა ფეხზე იდგა. ასე დი-
დებულად ჩაიარა ონის ნადიმმა,

მეორე დღეს, კვირას 29 ივლისს, უნდა
გამოვსულიყავით ონიდან, ღამე უნდა გაგვე-
თია ისევ ბარაკონში, თავ. შამ. ერისთავის
სახლში, საიდანაც 30 ივლისს გავემგზავრებო-
დით ქრებალოს და შემდეგ წავიდოდით ლაი-
ლაშს; საზოგადოება მიგველოდა ლაილაშში 31
ივლისისათვის.

კვირას, 29 ივლისს, დილის ათ საათზე
შეიკრიბნენ, დავ. გოცირიძის სახლში ქალები
და კაცები ეროვნულ ტანისამოსებით მორთულ-
ნი, კომიტეტი და სხვა მგოსნის პატივისმცე-

მელნი. სინემატოგრაფ - ფოტოგრაფით გადაიღეს მგოსანი რამოდენიმეჯერ, როგორც ქალებთან გასეირნებული, ისე კაცებთან და კომიტეტთან. სახლის დარბაზში მგოსანმა კედელზე წააწერა შემდეგი სიტყვები;

„სტუმართ მოყვარეობა
რაჰველთა განთქმულია,
მაგრამ სტუმრის გულშიაც
მათი სიყვარულია.“

29 ივლისი.

აკაკი.

ნაშუადღევს ორ საათზე ონის კომიტეტის განკარგულებით მიგვიწვიეს სადილზე; მგოსანს უთხრეს გამოსამშვიდებელი სიტყვები; ძმ. ჯაფარიძეებმა უმღერეს გამოსათხოვარი სიმღერა; მგოსანს გული აუჩვილდა და მოკლე საპასუხო სიტყვა ცრემლებით დაათავა; სუფრაზე მჯდომთ ყველას ცრემლები მოგვერია და ათი წუთის განმავლობაში გაჩუმებულნი ერთმანეთს შევიჩერებოდით. ოთხ საათზე ეტლები მოგვიყვანეს და მოვემზადეთ წასასვლელად; მგოსანმა დაჰკოცნა ყველა დამსწრენი, ჩვენც

გამოვემწვიდობეთ ყველას და გულ-დაწყვეტილ
ნი დაშორებით გამოვემგზავრეთ მეხუთე საათზე.
საზოგადოებამ გაგვაცილა ერთი ვერსის
მანძილზე; ონის გასათავებელში, ხიდთან შე-
კრებილიყო აუარებელი ხალხი განურჩევლად
სქესისა მგოსნის გამოსამწვიდობებლად. მგო-
სანმა შეაჩერებინა ეტლი, დაემწვიდობა ყვე-
ლას, ხალხმა შესძახა „მწვიდობით“, „გაუმარ-
ჯოს აკაკის“ და განვაგრძეთ გზა. სამი ოთხი
ვერსის მანძილზე ჩვენს ეტლებს მოსდევდნენ
უკან ცხენებით მაზრის უფროსი ნ. ჩერნოვი,
იმისი ცოლი და შვილები. გამოთხოვებისას მგო-
სანი გადმოვიდა ეტლიდან, მადლობა უთხრა
გამცილებლებს და გადაკოცნა ისინი. ჩვენც
დავემწვიდობეთ მათ და გამოვსწიეთ. იმ ლა-
მეს ჩამოვედით ბარაკონს თავ. შ. ერისთვი-
სას, სადაც უნდა გაგვეთია ღამე. ჩაის დალე-
ვის შემდეგ მგოსანმა, გიგო დიასამიძემ და მა-
ზრის წინამძღოლმა დავ. ჯაფარიძემ მონათლეს
შამადავლეს შვილის-შვილი, პატარა ბიჭი. გა-
იმართა დიდებული ვახშამი და მოლხენა; თა-

მადობა მიულოცეს აკაკის მხლებელთაგანს, კოტე აბდუშელიშვილს, რომელმაც ადღეგრძელა ყველანი რიგზე; ვახშამმა მხიარულად ჩაიარა, სუფრაზე შევრჩით ღამის სამ საათამდი; მგოსანიც იჯდა საზოგადოებასთან და მხიარულობდა; ოთხ საათზე დავიძინეთ.

მეორე დღეს, 30 ივლისს, ორშაბათს, ჩაის დაღვევის შემდეგ, გამოვემგზავრეთ ჭრებლოსაკენ; სადილზე მგოსანს მხლებლებითურთ მიელოდა ს. ხვანჭკარაში, გზაზედ თავის მარანში, თავ. დიმ. ყიფიანი. პირველ საათზე უკვე ვიყავით მასპინძლის მარანში. დასვენების შემდეგ გაგვიშალეს ქართული სუფრა; გამხიარულებულმა და უხვმა მასპინძელმა დიმიტრიმ მოგვიხადა ორ-სამ ნაირი ღვინო, როგორც შარშანდელი ისე ოთხი-ხუთი წლისა; თამადაობა მიანდეს თავ. ქაიხოსრო გელოვანს; გაიმართა სადღეგრძელოები და გამოსამშვიდობებელი სიტყვები; მალე გაჩნდნენ სხვა და სხვა სოფლებიდან მომღერლებიც და მოფერხულენიც. **აბელ კიკოშვილი** გამოეთხოვა მგოსანს მოხდენილი ღექსით. აქ მგოსანს მხართვეს საჩუქრად ერთი წყვილი ხის ძველებური ხონჩები.

შემდეგ გ. ლორთქიფანიძემ უთხრა მგოსანს: „ძვირფასო მგოსანო! რამდენადაც თქვენი მობრძანება ჩვენში სასიხარულო იყო, იმდენად დღევანდელი დღე ჩვენთვის, როდესაც ეხლა გემშვიდობებით, არა სასიხარულოა. ჩვენგან გამონაცად სიხარულს თქვენის მოშორებით, თან და თან აკლდება ძალა, ისე როგორც დღევანდელ დღეს სინათლის სიცხოვლე ქვეყნის მანათობელი მზის ჩასვლით; მხოლოდ ის იმედი გვასულდგმულებს, რომ როგორც ხვალ ეს მზე განახლებული სიცხოველით კვლავ ამოაშუქებს, აგრეთვე თქვენი ცხოველი გენია, რომელიც მუდამ ჩვენთან არის, კვლავ აგვიტოკებს გულს განახლებულის ძალით და არას დროს არ მოგვეშორდება. გაგვიძეხ, გაგვიძეხ წინ კვლავ, დიდებულო მგოსანო, რომ არ დავლაჩრდეთ, არ დავკარგოთ ქართული ელფერი, წმინდა ქართული ჩვეულებანი, და განვამტკიცოთ ურთიერთ შორის ძმობა, ერთობა და სიყვარული. სამაგიეროთ ჩვენს სიცოცხლეს არ დავზოგავთ თქვენ-

თვის და მომავალი შვილნი საქართველოსი
იმ ხელთუქმნელ ძეგლთან, რომელიც თქვენ
დაიდგით, გვერდით დასდგამენ ხელთაგან
ქმნილ ძეგლს, რომელზედაც გამოხატავენ სახე-
ლებს ჩვენი საყვარელი სამშობლოს წარსუ-
ლი დროის სახელოვანი შვილებისას და თავ-
ზედ ოქროს ასოებით თქვენს სახელს მოაწე-
რენ. მშვიდობით, ჩვენო ძვირფასო მეგოსანო,
იცოცხლეთ დიდხანს ჩვენდა საიმედოთ“!

როდიონ სურღულაძემ აღღვეგრძელა მეგო-
სანი შემდეგი სიტყვით:

„დიდებულო მეგოსანო, სასიქადულო მა-
მულიშვილო!

რადგანაც ბედმა მარგუნა სუფრაზე თქვენ-
თან ჯდომა, მე მსურს ჩემს სიტყვებში გამო-
ვხატო ის გრძნობა თქვენდამი, რომლითაც
გამსჭვალულია მთელი ჩემი არსება. თუმცა ბუ-
ნებას მე არ დაუჯილდოვებია ვარ დემოსთენის
ან ციცერონის მკერმეტყველური ნიჭით, თუმ-
ცა არ შემიძლია მათსავით სიტყვათა თაიგულ-
ში ჩავაქსოვო ჩემი გრძნობა და აზრები, მაგ-

რამ სამაგიეროდ გახსოვდეთ, რომ ყოველი ჩემი სიტყვა გულის სიღრმიდან არის ამოხეთქილი, ყოველი ჩემი აზრი ნაყოფია გულწრფელობისა. იმ მოკლე სიტყვებშიდ, რომლებშიაც მსურს გამოვხატო თქვენი მნიშვნელობა საქართველოსათვის, მე სრულებით არ შემიდლია ღირსეულად დაფასოთ. როგორც უნიჭიერესმა პოეტმა, თქვენ დიდათ გაუსწარიტ წინ თანამედროვე ცხოვრებას და აზროვნებას; ამისთვის თქვენი ღირსეულად დაფასება მხოლოდ მომავლის ხელშია, მხოლოდ მას შეუძლია შესაფერი გუნდრუკი უკმიოს თქვენ პოეზიას. ჩვენ თანამედროვე ხალხს კი ბედმა გვარგუნა მხოლოდ ვიგრძნოთ თქვენი მნიშვნელობა, მაგრამ დაფასებისათვის კი ღონე არ შეგვწევს; ჩვენ შეგვიძლია დავსტკბეთ პირველი სხივების ელვარებით, შეგვიძლია უმზიროთ ამომავალ მზეს, მაგრამ მისი შუადლის სიბრწყინვალისთვის ძლიერ სუსტია ჩვენი თვალეები.

მწარე და მოშხამულ დროს, სევდით მოცულ ერში აჟღერდა თქვენი ჩანგი და მას

აპყვა მთელი საქართველო და როგორც ცხოვრებით ტანჯულ-დაჩაგრულ ბეოტის გლეხებს ოდესღაც ევლინებოდენ მუხები და მათ ცხოვრებაში შეჰყავდათ ბედნიერების სხივი, ისე მთელი ტანჯული საქართველო უხვად დაეწათა თქვენი პოეზიის ნაკადულს და მასში ჰპოვა იმედი და სიხარული. მგოსანს, რომელმაც სამშობლო ხატად აღიარა და მთელი ქვეყანა სახატედ, რომელიც ტარიელსავით თავგანწირულად ეძებდა თავის სატრფოს—საქართველოს ბედს, —ეთაყვანებოდა და ეთაყვანება მთელი საქართველო. თქვენ აუღერებთ ჩანგს და მთელი სამშობლოს გული საუცხოვო მელოდიას უნისონით გეუბნებათ; ყოველი თქვენი ხელის ჩაკვრა აღელვებს ქართველის გულს, სანეტარო იმედს ჰბადებს მასში. ქართველი ქალი, აკვანთან დამჯდარი, ყურში ჩაჰმღერის თქვენ ლექსებს პაწაწინა ყვავილს ღ მის თვალთ, შორს, შორს მომავლისაკენ მიპყრობილთ, წინ ეხატება საუცხოვო ვაჟკაცის სახე, რომელმაც საქართველოს ბედი, მეორე პოეტის აზრით,

ბაზალეთის ტბის ძირში ჩამარხული, უნდა ჰპოვოს.

ყოველივე ამისთვის ქართველი ერი, კერძოდ კი რაჭა, დღეს თქვენ გაჯილდოებს ღრმა და გულწრფელი სიყვარულით, ბუნება კი — უკვდავებით. გიხაროდეთ მგოსანო! საუკუნეები გაჰყვებიან საუკუნეებს, თქვენ კი, როგორც ფენიქსი, ყოველ თაობაში ახლად და ახლად აღმოცენდებით. თქვენ მედგრათ უცხადებთ ბრძოლას დროს და ჟამს და მათაც ძალაუნებლიეთ უნდა თავი დახარონ თქვენ წინ, უნდა თვისი შემმუსვრელი წელი გვერდზე გადადონ.

შემდეგ აღღებრძელა მგოსანი ამირან ლომთაძემ და უთხრა სიტყვა:

„ჩვენო ერის სიამაყევ!

მე მმართვებს თქვენი უგულოთადესი საღღებრძელო, მიტომ რომ თქვენმა მადლიანმა კალამმა გამომიყვანა მე გლეხიც ცხოვრების ასპარეზზე, მე მხოლოდ ვიცოდი მონა და ბატონი. მე გლეხი ვიყავი, შავ ზეწარში გახვეული, და არ ვიცოდი თუ ჩემში ადამიანობა

იყო, რის გამო მე სასოწარკვეთილი დაღონებ-
ბას ვიყავი მიცემული. ამ დაღონების დროს
მე შემეკითხა ჩემი ბატონ-პატრონი: „რას და-
ღონებულხარო?“ და რადგანაც მე არ შემე-
ძლო ჩემი საიდუმლო აღსარების გამოთქმა,
სწორედ ამ დროს მომეშველა თქვენი მაღლი-
ანი კალამი და მჭევრმეტყველი ენა, რომელ-
მაც გასცა ჩემი პასუხი შემდეგის სიტყვებით:“

„რომ იცი, რაღას მკითხავ

ასე რისთვის ვღონდები!?

მისთვის, ჩემო ბატონო

რომ სულ შენ მაგონდები.

პირუტყვივით მიმონებ,

მფლობ და არ გეცოდები,

მაგრამ ჩემო წამწყმედო

იქ შენ ვერა ცხონდები.“

ეს სიტყვები გავლენიანი გრძნობითა და
საქმით შეიტანეთ თქვენს წმიდათა—წმიდა სი-
აშიდ და სწორედ ამ დროს შემოაშუქა ბრწყინ-
ვალე დაუქრობელმა სხივებმა ჩემი სახლის
ღარ-კავში, დაისადგურა კვარტლიან სხვენზე,

გამინათა კერია—ყვერბია და სახანე, ახლა კი იღება ჯიჯგვი ყვრიმალისანი ხის კარები და ლამობს ის ბრწყინვალე სხივები ჩემი ეზო გარემოს განათებას.

დღეს კი შეეკავშირებულვართ მთელი ერი მიუხედავათ წარსულის დროისა, რომელი ერიც მიდის წინ განურჩევლად წოდებისა და სარწმუნოებისა. სწორედ ამიტომ მოგახსენებთ, რომ მე მმართვეს თქვენი უგულითადესი სადღეგრძელო.

მხცოვანო ჩვენო მგოსანო
სულო და გულო ქართველისა,
ბეჩავი ერის მაშველად
სულ წინ გამძღოლო კალმითა.

სადღეგრძელოს გიახლები
და გამოვცლი ამ კათხასა
თქვენსა ქირსა შიგ მოვამწყვდევ
რომ გვეყოლო მრავალ ხანსა.“

დაბოლოს თფილისის რაჭველობის წარმომადგენელმა იოზა ისაკაძემ ადღეგრძელა აკაკი და უთხრა შემდეგი სიტყვა ლექსად:

„მეცხრამეტე საუკუნის
მოვლენილო რუსთაველო,
სიტყვით და საქმით ძლიერო,
ქებულო ივერიელო!

თქვენმა ლექსებმა გაუხსნა
ბეჩავ ერს აზრი, გონება;
თქვენი სახელი უკვდავი
მრავალ წელს მოიგონება.

თქვენა გაქებს და გადიდებს
მთელად ივერთა მცხოვრები,
მართლაც ღირსი ხარ ქებისა,
არვინ გყავს შესადარები.

ვსვამ მეც თქვენსა სადღეგრძელოს,
თქვენი მხლებელი რაქველი,
დაუვიწყარი იქნება
მგოსანო, თქვენი სახელი!..“

სადილი გაგრძელდა სალამომდის;

მგოსანი ზოგიერთი მხლებლით იმ ღამეს დარ-
ჩა მოსასვენებლად მასპინძელთან, ზოგნი კი
ჩავედით **ჭრებალოს**, სადაც რუბენ ყიფიანის
და კაკო ლოდელიანის განკარგულებით დაგვა-

ხვედრეს მშვენიერი ბინა და მოგვასვენეს სი-
გრილეში. მეორე დღეს 31 ივლისს, დილით
აღრე წამოვდექით და შევუდექით სამხადისს
ლაილაშისაკენ გასამგზავრებლად.

✓ სამშაბათს, 31 ივლისს, ლაილაშლები მი-
გველოდნენ 12 საათზე. 8 საათზე მგოსანს
ეტლი გავუგზავნეთ თავ. დიმ. ყიფიანის მა-
რანში და ჩამობრძანდა კრებალოს; კრება-
ლოელებს მოემზადებინათ მშვენიერი საუზმე,
ხის ძირში გაეშალათ გრძელი სუფრა და მო-
ბრძანდა თუ არა მგოსანი, მოვუჯექით სუფრას
30-მდე. საუზმე ერთ საათს გაგრძელდა. სა-
დღეგრძელოს წარმოთქმის დროს თავ. ქაიხო-
სრო გელოვანმა მიართვა საჩუქრად მგოსანს
ძველებური ვერცხლის აზარფეშა, წონით ოთხ
გირვანქა ნახევარი და ამასთანავე გადასცა
„თემის“ რედაქტორს გრ. დიასამიძეს აზარფა-
შაზე წასაწერი შემდეგი ლექსი:

„ნიჭით მდიდარო მიიღე,
ნიჭით ღარიბის ძღვენია,
შენ გააღვიძე საერთოდ
შენი ივერის ძენია.

იცოცხლე კიდევ მრავალ წელს
იყავ ჯანლონით მრთელია,
რუსთველის ღირსო მემკვიდრე
დიდხანს გვინათე ბნელია!

31 ივლისი

ს. ტოლა.

ცხრა საათზე გავემგზავრეთ ჟრებალოდან ალპანას; გზაზე გადავიღეთ „საირმის“ გაუქმებული მონასტერი და კლდეები. ალპანაში ლაჯანურის ხიდიან დაგვხვდნენ დიდის ამბით ლაილაშლები და საზოგადოდ ლეჩხუმლები. მიუახლოვდით თუ არა აქარის ხიდს, გახდა თოფ-დამბაჩების სროლა და ააფეთქეს მდ. ლაჯანურაში ნალმები; ხიდის გასავალში მორთულ კამარასთან შეაჩერეს ეტლი; კამარაზე წავიკითხეთ: „სალამი მგოსანს, სალამი კაკოს, სალამი ძვირფასს, ჩვენს საამაყოს.“ აქვე ან. კეჭალმაძემ უთხრა მგოსანს შემდეგი სიტყვა: „ჩვენო ნამდვილო მამულიშვილო, ქართველო მგოსანო, აკაკი! მადლობას გიძღვნით აქარის

(იგივე ალბანის) საზოგადოება, რომ ასეთის მოხუცებულობის დროს არ დაგვივიწყე, შემოიარე ჩვენს მიტოვებულს და მივიწყებულს კუთხეში და არ დაგვტოვე არც ჩვენ უნახავი, რითაც რასაკვირველია, როგორც ყოველთვის, ეხლაც დაამტკიცე თქვენი ერისადმი ღრმა სიყვარული. დარწმუნებული ბრძანდებოდეთ, ჩვენო დიდებავ, რომ სულითა და გულით გვინდოდა მიგველე და დაგვეფასებინე ისე, როგორც ღირსეული ჩვენი ერთი საუკეთესო ქართველი მამულიშვილი, თქვენი ნახევარი საუკუნის განშავლობაში ჩვენდა გამოსადვიებლად და აღსადგენად განუწყვეტელ და გულმოდგინე შიომისათვის, მაგრამ ვაი რომ ვერ შევძელით სიღარიბისა გამო; ამიტომ ნიშნად ჩვენი თქვენდამი გულწრფელი სიყვარულისა, ჩვენო საყვარელო აკაკი, გიძღვნით სახსოვრად აი ამ უბრალო ჭიქას, რომელსაც იმედია მიიღებთ და იქნებით სრული დარწმუნებული, რომ ესეც არის თქვენი შრომა და ღვაწლი აღწევს მიზანს, იღვიძებს 40—80 წლის წინად

დაძინებული ქართველი ერი და აწ კი თავისუფლად შეგვიძლიან შემოვძახოთ: არ მომკვდარვართ, აღარც გვძინავს, ესეც არის გავიღვიძეთ; ვინც ხარობდა ჩვენსა სიკვდილს, ესლა იმას დაგამიწებთ“. მგოსანმა ჩამოართვა ჭიქა ვერცხლის ჩასადგამით და მადლობა უძღვნა. ამის შემდეგ მიმართა შალვა ახვლედიანმა მოსწავლე ახალგაზდობის სახელით: „დიდებულო მგოსანო, გვირგვინო საქართველოსა? ვუერთდები მთელ ერს და მოგესალმებით. ჩვენ სალამს ბანს აძლევს ტყეველი, მთა-კლდე და მდინარე, თითქოს ისინიც თავს იხრიან შენს წინაშე; გრძნობენ ისინი, რომ შენ ხარ მათი დამცველი, მათი ერთგული და დაუღალავი დარაჯი. დღეს გზა და გზა გვხვდებიან ისინიც, ვისაც არ უსწავლიათ ანბანი, მაგრამ მაინც იხრიან თქვენს წინაშე თავს და აფასებენ თქვენს ღვაწლს. ყველა მიცის, ვინ არის აკაკი; არა ერთხელ აურაკაკებია თავიანთი ხმა თქვენის ლექსებით დიდს, პატარას, მოხუცს და ახალგაზდას. მე როდღე-

საც შემთხვევა მქონდა გამომეცხადებინა თქვენი მოსვლა მათთვის ისინი დამეკითხნენ, რომელი აკაკი, ჩვენი მგოსანია?“ ეს მაჩვენებელია იმისი, რომ ყველა გიცნობს, ისიც კი, ვისაც მიწისთვის თვალი არ მოუშორებია და სულ თოხისთვის მიუღწევია თავისი ძალა და სიცოცხლე; ჩვენც, ერთი მუჟა ახალგაზდობა, რომელთაც ღუბჯირ აღზრდაში აწოდებდით გონებრივ საზრდოს, კიდევ უფრო გიცნობთ და ვაფასებთ თქვენს ნახევარ საუკუნის ღვაწლს; ჩვენს გულში დაჰკვესა ეროვნულმა გრძნობებმა, აბედი ჩვენი ნორჩი გულია და ტალკვესი კი თქვენი ნაწარმოები. ვსთხოვთ უზენაესს თქვენს დიდხანს სიცოცხლეს.“

გლეხების მხრივ მიმართა მგოსანს გლეხმა სამსონ ფრუიძემ შემდეგი ლექსით:

„შენის ნახვითა, მგოსანო,
ყველა ვართ მხიარულია
და მით გამხნედა გულია.

გავეფხიზლდით, აღარა გვეძინავს;
შევიგნეთ, ვცდილობთ კარგხედს;

დამყარდეს მომავალია.

ვალი დიდი გვძევს, მგოსანო,
რაც რომ სიკეთე ჰქენია,
და ჩვენგან მისი გადახდა
საეჭვოა და ძნელია.

მაგრამ შეგფიცავთ, მგოსანო,
არ შევიწიოთ ვალია,
შენს მტერს გულისა ვკრათ ისარი
ვახმაროთ ქართველს ფარია,
ზედ თავზედ დავსცეთ მახვილი
მით დაუბნელოთ თვალია,
გზა-კვალ დაბნევილ გარბოდენ
აღარ ეცადოთ ხანია...

ესე ქმნან შენმა შვილებმა
მით შეგისრულონ ვალია.

გაბრწყინდეს ჩვენი სამშობლო
აყვავდეს ჩვენი ერია,
ვისთვისაცა ხარ მედგარი
მნათობი მშვენიერია“.

მგოსანს მიმართა აგრეთვე ლექსით **ერმი-**

ლე გაბიანმა. მგოსანმა გადაკოცნა ყველა

ორატორები და მადლობა უთხრა; შემდეგ
კოტა ხანს დაისვენა მდ. ლაჯანურაზე გადამ-
დგარ ღუქნის დერეფანში; ამასობაში თანახმად
მგოსნის სურვილისა ააფეთქეს ორჯერ-სამჯერ
ნაღმები მდინარეში; აფეთქების სურათი გადა-
ღებულ იქმნა კოტე ქავთარაძის მიერ. ერთი
საათის დასვენების შემდეგ ამალით გავსწიეთ
ლაილაშისაკენ და შევეყვით მდ. **ლაჯანურას**
ხეობას. დიდებული სურათი გადაგვეშალა
თვალ-წინ: ორივე მხრივ თვალ-უწვდენელი სალი-
კლდეები, რომელთა ძირში ხან მარცხნივ ხან მარ-
ჯვნივ მიიკლაკნება ვიწრო გზატკეცილი, ზევი-
დან კლდის ძირებში ჩამოქუხს ანკარა და თეთრ
ქაფ-მოღებულ „ლაჯანურა“, რომელიც ხან
წყალვარდნილად გადმოსჩქეფს, ხან ნაზად მი-
მდინარეობს და მორევს წარმოადგენს. მთის
გიჟმაჟ მდინარეს ბნელი ხევიც ხმას აძლევს
და მოგზაურს რაღაც სევდებს ჰგვრის, დალა-
მებისას და ღრუბლიან დღეებში კი შიშსაც
აგრძნობინებს; კლდეები ერთმანეთს ეღობება,
იქით-აქეთ გაიხედავ, თავზე დაგყურებს, მალლა

აიხედავთ, წვეროები ერთმანეთს უახლოვდებიან და ცის დანახვასაც ხშირად გიშლიან. თან და თან მალლა ავდივოდით და სხვა და სხვა ნაირი სურათების ცქერით ვსტკებოდით; მოხერხებულ ადგილას ლაჯანურას ხეობაში ჩვენი მოგზაურობა გადაღებულ იქმნა სინემატოგრაფით, აგრეთვე მხატვარმა ქავთარაძემაც გადაიღო ხეობის რამოდენიმე შესანიშნავი ადგილი. რადგანაც დიდი აღმართები შეგვხვდა, მხლებლები გადმოვედით ეტლებიდან და ფეხით გავყევით მგოსნის ეტლს; რაც შეიძლებოდა ფრთხილად ვიყავით და ვცდილობდით ეტლში მჯდომ ძვირფასს მგოსანს რაიმე ხიფათი არ მოსვლოდა საშიშო გზებისა გამო, ხალხიც თან და თან გვეგებებოდა გზებში და დახმარებას უწევდა მეეტლეებს. რადგან მხიარულად მივდიოდით, დაღლილობას აღარ ვგრძნობდით; ამინდიც კარგი გვქონდა, ოდნავ ღრუბლიანი ცა და გამაგრებელი სიოც ხელს გვიწყობდა; უნდა გაგვევლო ლაილაშამდე ხეობაში შვიდი-რვა ვერსი, თუმცა ბა-

რად ოცდა ხუთი ვერსის გავლა სჯობდა. ნა-
შუადღევის მეორე საათის ნახევარზე მალლა
მთაზე დავინახეთ ლაილაში, რომელიც ხან გა-
მოჩნდებოდა და ხან ისევ მიიმალეობოდა; თით-
ქმის კიდევ ერთ საათს მოუნდებოდით იქ ას-
ვლას. შეკრებილ საზოგადოებასაც მოვკარით
თვალი და ზურნის ხმაც შამოგვესმა; ხალხი
მალლიდან დაგვცქეროდა და მოუთმენლიად
მოელოდა ძვირფასი სტუმრის შეხვედრას.

ნაშუადღევის სამის ნახევარზე მივედით
ლაილაში; დუქნები და მალაზიები დაკეტილი
იყო, სახლები მორთული იყო ყვავილებით და
ფარნებით; ლაილაშის ბაზრის ქუჩა, ერთი
ვერსის სიგრძეზე ორივე მხრით გაქედილი
იყო ჩამწკრივებული ხალხით; აქ ნახავდით დიდ-
სა და პატარას, მოხუცს და ახალგაზდას,
ქალს და კაცს, განურჩევლად წოდებისა და
ეროვნებისა; ყველა სადღესასწაულო ტანისა-
მოსებით იყო მორთული და აუწერელ აღტა-
ცებას წაიკითხავდით მათ სახეზე. გახდა თოფ-
დამბაჩების გრიალი, „ვაშას“ და „აკაკის გაუ-

მარჯოს“ ყვირილი, ტაშის ცემა, ვარდ-ყვავი-
ლების გზაზედ მოფენა და სიმღერა. მგოს-
ნის ეტლს წინ მიუძღოდნენ მოსწავლე ქალები
და ვაჟები ყვავილების ფენითა და სიმღე-
რით; გარშემო—ზღვა ხალხი და მათ უკან
ცხენოსნები; მგოსნის ეტლს გარშემო ერთკა
საპატიო დარაჯები განსხვავებულ ფორმაში
ჩაცმულნი. მისავალში მორთულ კამარაზე წა-
ვიკითხეთ შემდეგი წარწერა: „მშვიდობა შენს
მობრძანებას“. აქ მოართვეს მგოსანს მანდი-
ლოსნებმა აბრეშუმისაგან შეკერილი გული,
შემკობილი პურის თავთავის გვირგვინით, ზედ
იყო შემდეგი წარწერა: „დედათა აღმზრდელ
აკაკის მის მიერ აღზრდილ დედებისაგან. ლაი-
ლაში ჩშიბ. წ. ლა ივლისი“.

ორ-კლასიან ნორმალური სასწავლებლის
მახლობლად გაშლილ მოედანზე მორთული
იყო ფაჩნატური, სადაც მიიყვანეს მგოსანი და
ჩასვეს ცოცხალი ყვავილებით შემკულ სავარ-
ძელში. პირველად მიმართა მგოსანს თავ. და-
დეშკელიანმა შემდეგი სიტყვით:

„დიდო მგოსანო, ძვირფასო მოხუცო, საყვარელო აკაკი! მაშინ, როდესაც დიდი ნიჭის, უკვდავი პოეზიის და საერო ჭირ-ვარამის მოგანგაშის სალაროსთვის ცრუ სოფლის კაცთა მტერს თავისი თვალსაჩინო ტვიფრი დაუსვამს და მაშინ, როდესაც შენის ქვეყნის ერთ მივარდნილ კუთხეს — ლეჩხუმს ჩაგვრის და მწარე სიბნელის ჯანღ-ბურუსი გადაჰკვრია, — აი ამ დროს მოინახულე ლეჩხუმი. ამ სადღესასწაულო და ლეჩხუმის ცხოვრებაში ფრიად მნიშვნელოვანს მოვლენას რომ შენსაებრ გულის ფეთქის სიღრმეში შთამხედდავმა მხატვარმა გონების მახვილი თვალი გადაავლოს და ხალხის დღევანდელს აღტაცებას, სიხარულსა და თანაც მწარე განვლილს შენი ჩანგის ჟღერა, შენი ნამდვილი სურათი დაუპირდაპიროს, შიგსრულს მთლიანობას დაინახავს: შენი ერი და შენ! შენ და შენი ერი! აი უტყუარი სურათი, რომელიც შენმა უკვდავმა ჩანგის კენესამ თითოეულ ქართველის გულში მწარედ აღბეჭდა. შენ ხარ დიდი მგოსანი, ხარ ბუკი, დაფი და

ნალარა გამამხნევებელი, გამღვიძებელი, და თავისი „მეს“ შემანარჩუნებელი საუკუნო მსვლელობით დაქანცულ ერისა, რომლის საეროვნოდროშასაც დიდი ხანია ფლეთდნენ და სწიწკნიდნენ, ვითარცა გემრიელ ლუკმას, სხვა და სხვა დროის მძლავრი სახელმწიფოთა შავნი ყვავ-ყორანნი... მაგრამ გული და შინაარსი ამ საეროვნოდროშისა შენს ერს მრავალტანჯული გულმკერდით, აჰა მგოსანო, დღემდე მოუტანია! და დღეს ამ შინაარსიან ნათლეთებზე, თანამედროვე ცხოვრების აუცილებლობის ზეგავლენით ვითარდება შენი ერი და ამ ერში ვითარდებიან სხვა და სხვა ჯგუფები და მოაზრენი სამშობლოს საკეთილდღეოდ. გიხაროდეს, დიდო მგოსანო, რომ შენი წინასწარმეტყველება „არ მომკვდარა, მხოლოდ სძინავსო“ განხორციელებას ეწია და თამამად შეგიძლიან სთქვა; „გაიღვიძა!“ შენით ამაყი ლეჩხუმი განურჩევლად წოდებისა, ეროვნებისა, სარწმუნოებისა და მიმართულებისა მუხლმოყრილი თაყვანსა გცემს და გეუბნება:

„გაუმარჯოს აკაკის“!

თავ. დადემშველიანის შემდეგ მიმათრა მგოსანს მღვდელმა დაგ. ლეშკაშელმა შემდეგი სიტყვით: „დიდებულო მგოსანო, აკაკი! გამოცდილია, როდესაც მარჯვე ბეჯითი მიწის მუშაკი თავის საყვარელს ყანაში შრომობს, იგი სრულიადაც არ შეუშინდება არც გულის შემაწუხებელ პაპანაქებას, არც წვიმა ქუხილვლვას და გულდადებით განაგრძობს დილიდან საღამომდე ოფლით შრომასა. შემდეგ დაასრულებს რა მიწაში თესლის მიბარებასა, დრო დროთი მოინახულებს ნაჭირნახულებს ღ, ოდეს ნახავს ნაშრომს აღორძინებულს, უხარის და ავიწყდება ის უსიამოვნება, რომელიც განიცადა მუშაობის დროს. მსგავსადვე მისა, თქვენ, დიდებულო მგოსანო, უმეტეს ნახევარ საუკუნისა მოღვაწეობთ თქვენ საყვარელ სამშობლო საქართველოში. თქვენი მოღვაწეობის ასპარეზს სარჩულად აქვს მტკიცე რწმენა ქრისტე მაცხოვრის მცნებისა და ამ მცნებაზე დაფუძნებით განსწმინდე, გაამსუბუქე, აღაფრთოვანე

ქართველი ერი, დააყენე წინსვლის გზაზე და თქვენ, ვითარცა ნათელი სვეტი, წინ უძღვით და თუმცა ამ მსვლელობის დროს მრავალი გულის დამთუთქავი უსიამოვნება მომართულა თქვენდამი, გარნა თქვენ, როგორც ბეჯითი მუშაკი, ერთ წამსაც არ გადაგიხვევია თქვენის წმინდა დანიშნულებისათვის. საქმის ბეჯითობა თავისას გაიტანს; თქვენი ოფლი არ დაღვრილა უნაყოფო ალაგს, თქვენი მადლიანი ხელით ამოძრავებული კალამი არ შესტეხია ცივ კლდეს, იმათ უბოვნია პოხიერი ნიადაგი ქართველი ერის გულში და თქვენი შრომა ერთი ათასად ნაყოფიერი ქმნილა. ეხლა გარდმოხედე თქვენის მობრძანებით აღფრთოვანებულს ჩვენს მხარეს. დარწმუნდით და გიხაროდეთ, რომ თქვენი შრომა აღორძინებულა და ქართველი ერი კიდევ მოელის თქვენგან გამოფხიზლებას და გმირების ძებნას... არა, აყვავდეს იმედი“, და დიდო მგოსანო, „გულს ნუ გაგიტეხს ჭალარა“; საქართველოსათვის გმირების საძებრად „ისევ და ისევ მრავალ წელს

დაუკარ-დაჰკივლე თქვენი დაფი და ნალარა'ა.
შემდეგ მგოსანს მიესალმა მ. კაქკაქაშვი-
ლი ლექსით:

„აღფრთოვანდა, აგუგუნდა თქვენის
ნახვით ლაილაში,
კიდით-კიდემდის გაისმის მხიარული ხალ-
ხის ტაში;
ადიდებენ თქვენსა ნაშრომს და გაფრე-
ნენ მაღლა ცაში,
კალამი რომ დაგიფასონ ყველა არის ამის
ცდაში.
ივერიის დიდება ხარ, სათაყვანო ყოველ
გვარში,
საუნჯე ხარ მამულისა, ბარად იყო გინ-
და მთაში“.

ბოლოს ებრაელების წარმომადგენელმა
ბიქია მეგრელიშვილმა მიმართა მგოსანს შემ-
დეგი სიტყვით: „დიდო მგოსანო ბატონო
აკაკი! ჩვენ ქართველი ებრაელებიც გილოცავთ
მშვიდობიან მოგზაურობას და მობრძანებას
თქვენს საყვარელ სამშობლო მხარეში. მსცო-

ვანო მგოსანო, ყოველ დაჩაგრულთათვის დიდი იმედების მიმწოდებელი, შეგლალადებთ დამიწამტვერებული ებრაელები, რათა ჩვენც შეგვავედრო იმ ზენაარსს, რომელმაც თქვენ ზეციურის ნიჭით და სანეტარო ჰანგით აღგავსო, რომ თქვენს მამულში ჩვენც დაგვბადებოდეს თქვენისთანა ნიჭიერი ადამიანი და მას განემარტებინოს ჩვენთვის თქვენი შარავანდედით გაბრწყინვალებული კალმის ნაშრომი და მოეძღვნას დავითის ქნარით თქვენი შესაფერი ღირსი ქებათა-ქება, გაღვიძებულიყოს საღათას ძილისაგან მიძინებული და დავიწყებული სიონი და აღბეჭდილიყოს ჩვენისავე ეროვნული ანბანით ჩვენს ისტორიაში თქვენი უკვდავი სახელი; „იცოცხლე კიდევ დიდ ხანს, ივერიის სულის ჩამდგმელო!“ მისალმების შემდეგ მგოსანი წაიყვანეს სასწავლებლის ოთახში და ცოტა ხანს მოასვენეს.

ხუთის ნახევარზე ბაღში მოწყობილ ფაჩნატურში, გაიშალა ქართული სუფრა ოცი საყენის სიგრძეზე და გაჩაღდა დი-

დებული ნადიმი; მონაწილეობა მიიღო 300-ზე მეტმა სულმა განურჩევლად სქესისა, ეროვნების და წოდებისა; წესრიგი თავ. ლევ. დადგეშკელიანისა და სხვათა თაოსნობით სამაგალითოდ იყო დაცული; სუფრის თავში აკაკი დააბრძანეს, მის მახლობლად გარშემო მხლებელნი და პრესის წარმომადგენელნი, შემდეგ სტუმრები მოსულნი სხვა და სხვა სოფლებიდან, და ბოლოს ლაილაშლები, რამდენიც დაეტია, დანარჩენებს კი გაუშალეს სუფრა იქვე მწვანეზე. სუფრის მეორე თავში, მგოსნის პირდაპირ, იჯდა თამადათ არჩეული თავადი ერმალო გელოვანი. სადილის დამთავრებამდე უკრავდა ზურნა. გაიმართა სადღეგრძელოები; აღღეგრძელეს მგოსანი, მისი მხლებელნი, მანდილოსნები, გლეხები და სხვანი... გრძნობიერი სიტყვით მიმართა მგოსანს რუბ. ყიფიანმა (ლეჩხუმელი) და მერე ლაილაშის ებრაელების წარმომადგენელმა. გაიმართა ლხინი, დასძახეს ეროვნული სიმღერები, დაუკრეს ზურნა, გაჩაღდა ლეკური, დასცალეს თოფ-დამბაჩები.

მგოსანი მეტად აღტაცებული იყო, მხლებელნიც არხენად ვგრძნობდით თავს, მასპინძლობა დიდებული იყო, მერიქიფობას გვიწევდნენ ლამაზ-ლამაზი ქალიშვილები თეთრად ჩაცმულნი და თეთრი ლენტების ნიშნებით მკერდზე; ამინდი ხელს გვიწყობდა, დასავლეთის ქარი გვაგრილებდა და თითქმის სიცხვესაც ვგრძნობდით. თამადა ერმ. გელოვანი ყანწით ხელში და მომდერალ მოსწავლე ახალგაზდობით მივიდა მგოსანთან მხიარულად მიაართვა ლაილაშის საზოგადოებისაგან საჩუქრად ვერცხლის მშვენიერი ჯოხი და შემდეგი სიტყვით მიჰმართა: „ბ. აკაკი! თქვენც კარგად მოგეხსენებათ, ძველ დროში შვიდი თუ რვა საუკუნის წინად გვყავდნენ დიდებულნი მგოსანნი, მწერლები და მათში მხოლოდ ერთი რუსთაველი იყო ცნობილი და არის; მას იცნობდნენ როგორც მწიგნობარნი, ისე არა მცოდნენი მწიგნობრობისა, ყველანი ერთნაირად ღაღადებენ მასზე; იშვიათად მოხდება, რომ ქართველმა მხიარულების ანუ მწუხარების დროს არ იხმაროს მისი სიტყვები.

მწუხარების დროს გასამხიარულებლად, და გასამაგრებლად, ხოლო მხიარულების დროს თავისი მდგომარეობის უფრო ძლიერ დასახატავათ. ამ უკანასკნელ საუკუნეში, ე. ი. ჩვენს დროშიაც გვყვანან საამაყო და თავმოსაწონი მწერალნი და მგოსნები, მაგრამ ამათში თანასწორ დიდებულ რუსთაველისა თქვენ ბრძანდებით; ყველა მწიგნობარნი და უცოდინარნი წერა-კითხვისა თქვენზე ლაღადებენ და თქვენს სიტყვებს ხმარობენ მწუხარების და მხიარულების დროს. მე თვითონ არა ერთხელ მითქვამს ჩემს ცხოვრებაში თქვენი სიტყვები: „რა იციან, რომ ეს გული მკვდარია, და სიცილი ბევრჯერ ცრემლზე მწარეა“, და სხვა... ამასთანავე უნდა მოგახსენოთ, რომ ასეთ მცირე საჩუქრის მორთმევას ვერ გავბედავდით, მაგრამ ვღებულობთ-რა სახეში თქვენს წლოვანობას, ვბედავთ მოგართვათ ეს ჯოხი, რადგან „კეთილი გულით მოძღვნილი მცირედიც შეიწირების“. მგოსანმა მიიღო საჩუქარი მაღლობა უთხრა საზოგადოებას და გადაკოცნა ერმ. გელოვანი.

მოსწავლე ახალგაზღვრებამ იმდერა გამოსა-
მწვიდობებელი, სიმდერა, „ქართველო ხელი
ხმალს იკარ, გახსოვს ტურთა და სხვა... აკაკიმ
სიმდერის შემდეგ ყანწი ხელში აიღო და სთქვა:
„ბატონებო, მე მყავდა ამხანაგები, რომლებიც
მოღვაწეობდნენ ჩემსავით, რომელთაც უყვარ-
დათ ხალხი და ემსახურებოდნენ მას, მაგრამ
მათ არ არგუნა ბედმა ასეთი მხიარულება ხალ-
ხთან როგორც მე; ერთი იყო ილია ჭავჭავაძე,
მეორე იაკობ გოგებაშვილი და ეხლა კიდევ
მივიღეთ სამწუხარო ამბავი, რომ გარდაცვლი-
ლა პროფესორი ალექსანდრე ხახანაშვილი;
ფეხზე ადგომით პატივი ესცეთ მათ ხსოვნას
და დავლიოთ შესანდობარი.“

საზოგადოებამაც ფეხზე წამოდგმით დალია
შესანდობარი.

ორბელის საზოგადოების გლესმა პავლე
გიორგობიანი მიჰმართა მგოსანს შემდეგი სი-
ტყვით; „შარშან ჩემი საუკეთესო შვილი წაი-
ყვანეს ჯარის კაცად და, რუსეთის ჰავის მოწ-
ყალებით, მკვდარ-ცოცხალი მომივიდა სახლში;

ორი კვირაა, რაც ის მივაბარე მიწას და ამის გამო, როგორც მხედავთ, საყვარელო მგოსანო, ძაძებში ვარ; მაგრამ გავიგე რა თქვენი მობრძანება, დამავიწყდა ყოველივე ჩემი უბედურება და გეახელი, რათა მეც მენახა თქვენი დიდებული სახე. ღმერთს ვსთხოვ თქვენს დღეგრძელობას და დიდხანს სიცოცხლეს!“

ლაილაშის გლახების წარმომადგენელმა მ. ქარსელაძემ მიჰმართა მგოსანს სიტყვით და უსურვა კეთილდღეობა

დაბოლოს ჭრებალოს მეაფთიაქემ კაკო ლოღელიანმა აიღო ხელში ყანწი და წარმო-სთქვა შემდეგი სიტყვა:

„ბატონებო! ავიღოთ პატარა კერძო ოჯახი და მამა იმ ოჯახისა, რომელიც ორმოც-და თორმეტი წლის განმამავლობაში პატიოსნათ ზრუნავდეს ამ ოჯახისადმი და ვკითხოთ, რამდენი ქირი, ვარამი და შეწუხება გადაუტანია მას, რომ იგი წოდებულ ყოფილიყოს პატიოსან მზრუნველად თავისი ოჯახისა; შემდეგ ვიგულისხმოთ კაცი, რომელმაც მთელი თვისი სა-

მშობლო მიიჩინა თავის კერძო ოჯახათ და ვალდებულათ ჩასთვალა თავის თავი იზრუნოს მისთვის ისე, როგორც პატიოსანმა მამამ თავისი ოჯახისა და შვილებისადმი; ამ შედარებით ადვილი გასაგებია რამდენათ მეტი შრომა უნდა დასდოს მან.

დიდებულო მგოსანო ბ. აკაკი!

სწორედ თქვენ მიიჩინეთ სამშობლო თქვენ კერძო ოჯახათ, ორმოცდა თორმეტი წლის განმამავლობაში თავს ევლებოდი მას და მის ერს, ვერ გძლია და ვერ შეგაშინა ამ ხნის განმამავლობაში ათას გვარმა უსამართლობამ, ვერ შეგაშინა მარტობამაც და ესეც იმ დროს, როდესაც შენი საყვარელი სამშობლო საქართველო ბედის ჩარხის უკუღმა დატრიალების გამო უკიდურეს მდგომარეობამდი იქნა მისული, იგი მომაკვდავისამებრ იყო გადახრილი თავის სამყოფელისაგან უფსკრულისაკენ და დასუსტებისაგან ენაც უნდა ჩავარდნოდა, როგორც მძიმე ავთმყოფსა მაშინაც თითქმის მარტო იყავი და მძლავრად მიებჯინე მას, წამ-

დაუწუმ უწმენდავდი ენასა და პირს რათა არ დადუმებულყო მთლად; მტრები, რომელნიც ბლომათ გარს ეხვივნენ და განგაშებდენ, „აღარ მორჩება უკვე მოკვდაო“, განიცდიდენ დიდ სიხარულს; გამოსარჩლებაც თვალსაჩინოდ სა-შიში იყო ძლიერი მტრების წინაშე; მაგრამ თქვენ მაინც, მიუხედავად ამისა, ხმამაღლა გასძახოდი „არ მომკვდარა, მხოლოდ სძინავს და ისევე გაიღვიძებსო“.

იმ დროებში, როდესაც გესაჭიროებოდა დამხმარე და თანამგრძობლები, შეხედე, რომ თანამოძმენიც გვერდს გივლიდნენ, ისინი ეძიებდნენ თავიანთ თავისთვის თბილ ბინას და სამშობლოს დაღუპვა ხელს უწყობდნენ; სწვდი მათაც და მიაძახეთ წყევით: „კრულ იყოს მისი სახელი, ვინც მთა გასცვალოს ბარზედა, თვის ტომის დამწუნებელსა ქირი მიუვა კარზედა.“

ამ გვარ შრომასა და მოუსვენრობაში გაატარე ორმოცდა ათი წელიწადი: დღეს გიხაროდეს, დიდებულო მამულიშვილო, რად-

გან უკვდავ ჰყავ ყოველივე ეს, და სახელიც შენი! ვაშა ჩვენს პატარა ტანჯულ სამშობლოს, რომელმაც გშო შვილი უკვდავი და ვაშა შენ, რომელმაც ღირსეულად აასრულე შენი მოვალეობა სამშობლოს წინაშე!“

ლაილაშის ნადიმი დასრულდა საღამოს რვა საათზე.

ათ საათზე მგოსანს მხლებლებითურთ გაუმართეს სალიტერატურო საღამო, რომელმაც ჩინებულად ჩაიარა. დამსწრეთ მგოსანმა წაუკითხა ლექცია არქეოლოგიურ ნაშთებზე. გერასიმე კუპრაშვილმა და ბევრმა სხვამ მგოსანს მიჰმართეს მოხდენილი სიტყვებით.

მგოსანს უთხრეს აგრედვე ბევრი ლექსები და გრძნობიერი სიტყვები; საღამო დამთავრდა ნაშუადამევის პირველ საათზე.

ოთხშაბათს, პირველ აგვისტოს, დილის შვიდ საათზე ფეხზე ვიყავით, მგოსანმაც ადრე გაიღვიძა და შევემზადეთ ლაილაშიდან გამომგზავრებას ქუთაისისაკენ. რვა საათზე ჩაი დავლიეთ, მგოსნის გამცილებლებიც შეიკრიბნენ,

ჩვენი მეეტლებიც მოვიდნენ, დავემშვიდობეთ ლაილაშლებს და გამოვსწიეთ; სანამ მდ. ლაჯანურას ნაპირზე მოვიდოდით დიდი დაღმართების გამო მხლებლები ფეხით მოვდიოდით, მგოსანი კი მარტო ეტლში იჯდა, გარშემო გამომცილებლები ერთყა და ცხენები ხელმოკიდებული მოჰყავდათ. ლაილაშლები ჩამოგეყვენ ალაპანამდე. იქაც დაგვხვდა რამოდენიმე კაცი და ქალი, მგოსანმა ცოტა ხანს დაისვენა, გადაიღო სურათი ლაილაშის და ალპანის კომიტეტთან, ერთი ეტლი გამოვიცვალეთ გამოვსწიეთ ქუთაისისაკენ.

ლაილაშიდან გამოგვატანეს შემწვარი კალმახები შამფურებზე მგოსნის ხონჩებში ჩაწყობილი; გადავწყვიტეთ სად. ნამახვანში გვესადილნა; ნაშლვადღევის ორ საათზე ნამახვანში ვიყავით, კიდევაც მოგვშივდა. შევაჩერეთ ეტლები, შევედით ერთი დუქნის დერეფანში, გავაშლევინეთ მედუქნეს სუფრა, მოვატანინეთ მქადები, პური, ღვინო და კალმახებიც^მ მოვიკითხეთ, დაუწყეთ ძებნა; რადგან მარხვა

დღე იყო ღუქნებში არაფერი იშოვებოდა და ამ კალმახებით გვინდოდა ჩაგვეგემრიელებინა პირი, მაგრამ დახე ჩვენს უიღბლობას: ხონჩები შემწვარი კალმახებით ჭრებალოელ მეეტლეს გაჰყოლოდა, იმ მეეტლეს რომელიც გამოვიცვალეთ ალპანაში; აკაკის ეგონა ტოლასი ნაჩუქარი ხონჩები თუ გაჰყვა მეეტლესო და თუ ხონჩებში კალმახებიც თან გაჰყვა, ეს როდღი ეგონა, ამიტომ გვკითხა; “კალმახებიც ხონჩებს გააყოლეთ?!” თქვენ მტერს, როგორც ის გუნებაზე დადგა; გაგვიჯავრდა ყველას, მაგრამ რაღას გავაწყობდით, ჩვენც გაგვიშრა პირში ნერწყვი. მივაკითხეთ ისევ ღუქნებში და ვიშოვეთ ამოღესილი ხმელი ლობიო, ისიც თხელი და უმარილო, მოვსდექით და ორი სამი საინი მოვსწმინდეთ თითოეულმა; მეხუთე საათზე გამოვსწიეთ და საღამოს რვა საათზე ჩამოვედით ქუთაისს მტვერით დათეთრებულნი. იმ ღამეს მგოსანმა სასტუმროში მოისვენა, ნავახშმევს ლეჩხუმიდან დაკარგული ხონჩები კალმახებით მოსვლოდა, მაგრამ გვიან იყო. ორ აგვისტოს მგოსნის მხლე-

ბელნი შევიკრიბენით, წავიყვანეთ მგოსანი ფერმის ბაღში, გადავიღეთ სურათები, გამოვეთხხოვეთ და გავისტუმრეთ.

ამ გვარად მოგზაურობა დამთავრდა თორმეტი დღის განმავლობაში; საზოგადოდ ამ მოგზაურობამ დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა ყველგან და დიდებულათაც ჩაიარა; აამოძრავა და გაამხიარულა ხალხი, აღადგინა მათში ეროვნული გრძნობები, დაახლოვა და შეაკავშირა ყველანი განურჩევლად წოდებისა და მიმართულებისა. დიდი და პატარა ყველა ფეხზე იდგა, ყველა ხარობდა, ყველა დღესასწაულობდა და საერთო ეროვნულ ფერხულში იყო ჩაბმული. გაივლის დიდი ხანი და რაჭა-ლეჩხუმი ამისთანა ბრწყინვალე დღესასწაულს ვერ ეღირსება, ამიტომ ჩვენი მგოსნის მოგზაურობა სამუდამოთ დარჩება მათ ხსოვნაში. მგოსანმა თავისი დიდებული მოგზაურობით გაამხიარულა არა მარტო დღეს რაჭა-ლეჩხუმში მცხოვრებნი, არამედ აქედან უცხო ქვეყნებში გადახვეწილნიც, რომელთაგანაც მგოსანს რაჭა-ლეჩხუმში ყოფნის დროს მო-

სდიოდა დებეშები თფილისის, ბაქოს და სხვა ქალაქებში მყოფ რაჭველებისგან. მოგზაურობამ მშვიდობიანად ჩაიარა, არსად საწყენი რამ არ შეგვხვედრია, გარდა შემწვარი კალმახების ისტორიისა. ხარჯი მოგზაურობისა იკისრა რაჭველობამ და ლაილაშლებმა; ისინი უგზავნიდენ ფულს ამ მოგზაურობისათვის შემდგარ კომიტეტებს. მადლობის ღირსნი არიან თფილისის, ქუთაისის, წესის, ონის და ლაილაშის კომიტეტები მოგზაურობის კარგად მოწყობისათვის, აგრედვე კარგი ბინისათვის და მოსვენებისათვის წესში თავ. შამადავლე ერისთავი, ონში დავ. გოცირიძე, ნიკორწმინდაში დავ. კანდელაკი და ალ. სამოკვასოვი, სორში ბიჭია გოცირიძე, ტოლაში თავ. დიმ. ყიფიანი, ჭრებალოში რუბ. ყიფიანი და კაკო ღოდელიანი, ლაილაშში თავ. დადეშკელიანი ამხანაგებითურთ, და საკუთარის ხარჯით გამასპინძლებისათვის ამბროლაურში მინა გიორგობიანი და ხოტევში ქვრივი ტერეზია ჭიჭინაძისა და ივ. ჭიჭინაძე.

თანოსნობა აკაკის მიპატიუებისა რაქა-
ლეჩხუმში მიიღო თავის თავზე თფილისის რა-
ქველობაში, რომელმაც შეადგინა თფილისშივე
მოგზაურობის მომწყობი მთავარი კომიტეტი;
ამ კომიტეტის რიცხვში შედიოდნენ იობა ისა-
კაძე, სერგო მუსერიძე. ნეოფიტე აგლაძე, ნოე
გოშაძე და სხვანი... ამ კომიტეტს ქონდა გა-
მართული მიწერ-მოწერა ქუთაისის კომიტეტ-
თან რომელიც თავ-თავის დროზედ ცნობებს
აძლევედა წესის, ონის და ლაილაშის კომიტე-
ტებს. ყველგან კომიტეტებს მოგზაურობის
პლანი, აგრეთვე მგოსნის შეხვედრის და მიღე-
ბის წესრიგი მშვენივრად ჰქონდათ შემუშავე-
ბული; ამიტომ კიდევ განმეორებით მადლობის
ღირსნი არიან კომიტეტის წევრნი.

X მოგზაურობის დროს ელექტრო-თეატრის
„რადიუმის“ მოხელემ გადაიღო შემდეგი სუ-
რათები:

1) ქართველი მგოსანი აკაკი.

2—3. აკაკი და მისი თანამგზავრნი.

4. ქუთაისიდან წასვლა 21 თიბათვეს, დილის 7 საათზე.

5. საუზმე ქომაში სპ. წერეთლის ეზოში.

6. მოგზაურნი სოფ. გუმათთან.

7. დერჰის საზოგადოების წარმომადგენელი.

8. სოფ. მექვენნიდან გამგზავრება.

9. საირმის მთა, ბუნების საკვირველება.

10. ჭყვიშის საზოგადოების წარმომადგენელი.

11. სოფ. კრებალოს მისვლა.

12. აკაკი ტრიბუნაზე აღის (სოფ. კრებალოში 22 ავლისს) ლექციის წასაკითხავად.

13. შეხვედრა რაჭის საზღვარზე; ლონგინის ნოზ კიკვიძის სიტყვა.

14. ფერხული ბარაკონში, გამართული როსტომ ერისთვის მემკვიდრეების ეზოში 23 ივლისს.

15. ნადიმი ბარაკონში.

16. ხიდისკარი, როსტომ ერისთვის ციხის ნანგრევები.

17. ციხის ნანგრევები სოფ. ხოტევში და ეკლესია.

18. ნიკორწმინდის ტაძარი, მე-11 საუკუნისა.

19—20. მდ. შაორი, რომელიც ს. ნიკორწმინდასთან უფსკრულში იკარგება და ქელიშის მონასტერთან კლდის ძირას გამოხეთქს.

21. დიდი წყარო ქელიშის მონასტერთან.

22. ხარისთვალიდან დაბრუნება შაორის მინდორზე.

23. დაბა ონს მისვლა 27 თიბათვეს.

24. ნადიმი ონში 28 თიბათვეს. ებრაელების წარმომადგენელნი.

25. აკაკის გასეირნება დ. ონში.

26. ქართველ ქალ-ვაჟთა ტიპები.

27. ლაჯანურის ხეობაში 31 თიბათვეს.

28. დ. ლაილაშს მისვლა 31 ივლისს.

სექტემბრის 20-დან ქუთაისში „რადიუმის“ ელექტრო-თეატრმა დაიწყო აკაკის რაკალეჩხუმში მოგზაურობის სურათების ჩვენება; თეატრის პატრონებმა წინააღმდეგობით დეკემბრით აც-

ნობეს საჩხერეში მგოსანს, და აგრეთვე სამო-
გზაურო კომიტეტის წევრებს.

ხუთშაბათს, 20 სექტემბერს, სალამოს
მატარებლით ჩამობრძანდა აკაკი ქუთაისში კო-
ტე აბღუშელიშვილის თანხლებით; სადგურზე
შეხვდნენ მგოსანს თეატრის პატრონები პავლე
მეფისოვი და ტიხონ ასათიანი და აგრეთვე
ქუთაისის კომიტეტის წევრი სამსონ დათეშიძე.
თეატრს ადრიანად მოაწყდა აუარებელი ხალ-
ხი, ბილეთების აღება შეუძლებელი გახდა,
ერთი მეორეს ასწრებდნენ. თეატრის შესავალი,
აგრეთვე სავარძელი „ლოჯაში“. სადაც უნდა
დაბრძანებულიყო მგოსანი, მორთული იყო
ცოცხალი ყვავილებით. „სენსები“ დაიწყეს
სალამოს ექვსი საათიდან; რვის ნახევარზე გა-
ჩერდა თეატრთან მგოსნის ეტლი; მგოსნის და-
ნახვისთანავე ქუჩაზე თეატრის წინ შეკრებილ-
მა ხალხმა და თეატრის შესავალში დასძახეს
„ვაშა“, მუსიკამ მალლიდან—დაუკრა შესახვე-
დრი „მარში“ და „სულიკო“; მგოსანი დაბრ-
ძანდა ლოჯაში, სენსი შეაჩერეს, დარბაზი გა-

ქედლი იყო ხალხით, იქნებოდა დაახლოვე-
ბით 500-ზე მეტი სული; საზოგადოება მგოს-
ნის დარბაზში შესვლისას ფეხზე წამოდგა, შე-
მობრუნდა მგოსნისაკენ და შესძახა „ვაშა“,
„აკაკის გუამარჯოს“, თან მოჰყვა დაუსრულე-
ბელი ტაშის ცემა. გაგრძელდა „სეანსები,
რომლის დროს უკრავდა „რადიუმის“ საკუთა-
რი სიმებიანი ორკესტრი „პოპურის“ ქარ-
თული მოტივებიდან ავტორის აფანასიევის
ლოტბარობით. ანტრაქტების დროს უკრავდა
მუსიკა (სერგო ქუთათელაძის ორკესტრი
„კოლხიდა“). ორი ორკესტრი საინტერესო
ხმებს გვასმენდა. 12 საათამდის მოესწრო ოთ-
ხი „სეანსი“, რომელსაც დაესწრო საშუალო
რიცხვით ორი ათასის სული. სურათებში, სადაც
გამოჩნდებოდა მგოსანი საზოგადოებაში გახ-
დებოდა ტაშის ცემა. მგოსანი, დარჩა თეატრ-
ში თერთმეტ საათამდის, შემდეგ წაბრძანდა
მოსასვენებლად. სურათების ჩვენება გაგრძელ-
და ერთ კვირას; ყოველ დღე ოთხი საათი-
დან დაწყებული 12 საათამდე აუარებელი ხა-

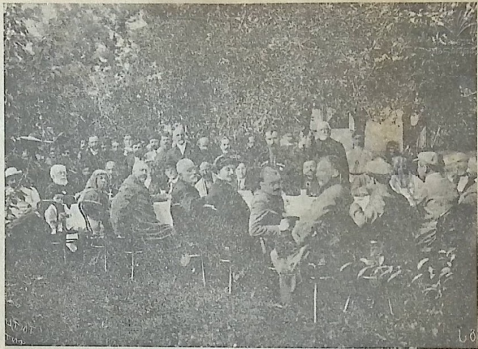
ლხი გროვდებოდა თეატრთან. საზოგადოდ სურათებმა კარგი შთაბეჭდილება მოახდინა. კავკასიის სხვა და სხვა ქალაქებიდან, აგრედვე პეტერბურგიდან, მოსკოვიდან, ხარბინიდან, და სტამბოლიდან მიიღეს წერილები თეატრის მეპატრონეებმა და სთხოვეს მათ მოეწყოთ იქაც სურათების ჩვენება, რაც შესრულებულ იქმნა.

ვათავებ დიდებული მოგზაურობის აწერას და მივმართავ საყვარელ მგოსანს შემდეგი სიტყვებით:

აგისრულდა თითქმის ის, რასაც ნატრობდი ნახევარი საუკუნის განმავლობაში და, როგორც სიმონ მოხუცებულს, შენც მოგეფინა დღეს ნუგეში; შენმა სიმღერამ გამოაღვიძა მიძინებული ქართველი ერი, გამოიფხიზლა და აცნო მტერი და მოყვარე; შენი თვალით დაინახე რომ დაპურებულა შენი ყანა, რომლის ნაყოფიც კიდევაც იგემე; ამიტომ, ძვირფასო მგოსანო, ნულარ დაღონდები, გამხნევ-

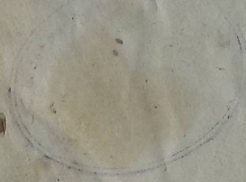
მუქვენახთან უხვედრო.

საუზმე კომაში. აკაკი მხლევლებით

Handwritten text in Odia script, mostly illegible due to fading and bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text in Odia script, mostly illegible due to fading and bleed-through from the reverse side of the page.

3425521
3050000574

5.1/35